

El turisme a debat

Tourism under debate

El turismo a debate

Preparats per a l'adversitat

Prepared for adversity

Preparados para la adversidad

Entrevista / Interview

Jaume Plensa

Barcelona Metròpolis

Capital en transformació

www.barcelonametropolis.cat

Número 95 – 6 €

Març – Marzo – March 2015

Fotos: Vicente Zambrano

El turisme responsable: una carta de navegar

El turisme representa el 15 % del PIB de Barcelona. És un sector tan potent que per força determina la vida de la ciutat. I ho fa pel seu caràcter transversal. Tant si és turisme de creuer com de congressos, tant si és turisme cultural com esportiu, és innegable que ha esdevingut en els darrers temps una font de riquesa que s'ha de mantenir i fer compatible amb la vida ciutadana –amb la neteja, amb la seguretat, amb la mobilitat, etcètera– perquè reverteixi directament en la qualitat de vida de les persones.

A Europa hi ha dos models de ciutat: les capitals imperi (Roma, Londres, Madrid, París) i les capitals burgeses (Milà, Amsterdam, Munic, Barcelona). Les ciutats imperials tenen avingudes amples i noten menys la congestió turística. A les burgeses, els centres històrics es col·lapsen més fàcilment. Des de l'Ajuntament es treballa per reforçar la projecció d'una imatge de ciutat amb un perfil turístic equilibrat i complex –allunyat del simple “sol, platja i festa”– i per posar en relleu la infinitat de punts d'interès que conté, més enllà dels clàssics que li han donat “glòria” i fama. És el que hem anomenat *descentralització turística*, que ha de permetre que el sector beneficïi tota la ciutat ajudant a repartir la riquesa que genera als districtes i als barris i, també, fent compatible el turisme amb la vida diària de la ciutadania.

Es tracta d'un model de turisme responsable i sostenible que s'ha concretat en els plans de turisme de districte i en la campanya per potenciar “les 10 Barcelones” (els deu districtes). A partir d'aquí s'han posat en marxa actuacions com ara salvaguardar el Park Güell i els entorns de la Sagrada Família, potenciar la plaça de les Glòries, donar a conèixer noves rutes verdes o millorar la senyalització turística per difondre la riquesa cultural de la ciutat.

Però la gestió complexa del turisme no pot ser només patrimoni de les administracions. Amb l'afany d'esdevenir un consistori obert i transparent i afavorir que la ciutadania

s'impliqui en la gestió del dia a dia, l'Ajuntament va organitzar fa unes setmanes la primera audiència pública sobre turisme. Per primera vegada en democràcia, associacions, entitats i ciutadans a títol personal van poder expressar el seu parer sobre com s'ha de gestionar el fenomen en benefici de tots. I, també enguany, el govern municipal ha impulsat un gran pacte local per gestionar i promocionar un turisme responsable, que ha engegat un procés de participació obert a entitats de la societat civil. El promouen l'Ajuntament i Turisme de Barcelona, i s'hi han convidat també institucions i experts del sector per definir l'estratègia dels propers anys. Del pacte local i de les aportacions de les entitats ha de sortir una carta per navegar en el futur.

Actualment s'exposa al Museu d'Història de Barcelona el fragment d'una carta de navegació del segle XIV, obra del mallorquí Guillem Soler, que és un dels primers mapes de disseny veritablement realista que ha generat la humanitat. Aquestes cartografies van sorgir i circular primer a la Mediterrània, de Gènova a Mallorca i de Mallorca a Barcelona, i van revolucionar la manera de concebre l'espai. Quan van arribar a Barcelona, la cultura catalana no es va limitar a reproduir-ne els models italians, sinó que els navegants van fer un procés d'interiorització per confeccionar un model cartogràfic propi, que va desembocar en el famós *Atlas català* del 1375, el mapa cartogràfic més important de l'edat mitjana, el primer que va incorporar la rosa dels vents i una de les joies de la Biblioteca Nacional de París.

Passarà el mateix amb el turisme, que es redefinirà amb identitat pròpia si som capaços de generar una cartografia ben distribuïda, sense guetos ni falses drecceres. Cal aconseguir que els espais o monuments considerats turístics siguin llocs d'autèntica ressonància de cara a l'exterior, però que alhora siguin considerats pels barcelonins un espai propi del qual no seran mai expulsats. ■

Marc Puig i Guàrdia
 Director de
 Comunicació i
 Atenció Ciutadana

Photos: Vicente Zambrano

Responsible tourism: a navigational map

Marc Puig i Guàrdia
 Director of
 Communications
 and Citizen Service

Tourism brings in 15% of Barcelona's GDP. Being such a powerful sector of the economy, it inevitably has a significant impact on the life of the city, particularly as it spans so many different spheres. Whether it be cruises or conferences, sightseeing or sport, tourism has undeniably become a source of wealth that must be maintained and made compatible with daily life in the city. Only then can it have a direct and positive influence on people's quality of life.

Europe has two types of city: imperial capitals (Rome, London, Madrid and Paris) and bourgeois capitals (Milan, Amsterdam, Munich and Barcelona). Imperial cities have wide avenues and are less affected by congestion from tourism. In bourgeois cities, the old city centres are brought to a halt more easily. The Barcelona City Council is working to boost the image of the city with a balanced and complex tourism offer far removed from "sun, sea and sangria", and to highlight the countless places of interest it has, above and beyond the iconic sights that have brought Barcelona its fame and *glory*. This is what we call "tourism decentralisation" and it should allow the tourism industry to benefit the whole city, distributing the wealth it generates to all districts and neighbourhoods while making tourism compatible with the daily life of city dwellers.

It is a model of responsible and sustainable tourism that translates into district tourism plans and a campaign to boost the *10 Barcelonas* (in reference to the city's ten districts), which have led to actions such as the protection of Park Güell and the area surrounding the Sagrada Família, giving a boost to the Plaça de les Glòries, publicising new green routes and improving tourism signage to give more information on the city's cultural treasures. However, this more complex form of tourism management can not lie only in the hands of the authorities. In a push to become a more open and transparent council, the first public consultation

on tourism was held a few weeks ago. For the first time in the democratic era, associations, groups and individual members of the public were able to voice their thoughts on how to manage tourism for everyone's benefit.

This year, the city government has also forged a major local agreement on the management and promotion of responsible tourism, opening up a participatory process to community groups. It is led by the City Council and the tourist board, Turisme de Barcelona, and industry bodies and experts have also been invited to help design the strategy for the coming years. This local agreement and the contributions made by different groups will give rise to a kind of navigational map to guide our way in the future.

The Barcelona City History Museum (MUHBA) is currently exhibiting a fragment of a 14th century nautical chart made by Guillem Soler, a Majorcan cartographer. It is part of one of the first realist design maps ever made. These maps were first produced and used in the Mediterranean, from Genoa to Majorca and Majorca to Barcelona, and they revolutionised the way space was perceived. When they came to Barcelona, the Catalan seafaring community did not merely copy the Italian model, but created its own cartographic school that eventually led to the famous Catalan Atlas of 1375. This was the most important map of the Medieval period, the first to depict the compass rose and now one of the jewels of the National Library of France.

The same will happen with tourism. It will be redefined with our own stamp of identity if we are able to draw up a well-distributed map without ghettos or misleading short cuts. We need to ensure that the places or sights considered to be of touristic interest are places that have real resonance abroad but are still considered by the people of Barcelona as their own, somewhere from which they will never be banished. ■

Fotos: Vicente Zambrano

El turismo responsable: una carta para navegar

El turismo representa el 15 % del PIB de Barcelona. Es un sector tan potente que por fuerza determina la vida de la ciudad. Y lo hace por su carácter transversal. Tanto si es de crucero como de congresos, cultural como deportivo, se ha convertido en una fuente de riqueza que hay que mantener y hacer compatible con la vida ciudadana para que revierta directamente en la calidad de vida de las personas.

En Europa hay dos modelos de ciudad: las capitales imperio (Roma, Londres, Madrid, París) y las burguesas (Milán, Ámsterdam, Múnich, Barcelona). Las ciudades imperiales disponen de avenidas amplias y notan menos la congestión turística. En las burguesas, los centros históricos se colapsan más fácilmente. Desde el Ayuntamiento se trabaja para reforzar la proyección de una imagen de ciudad con un perfil turístico equilibrado y complejo –alejado del simple “sol, playa y fiesta”– y para poner en valor su infinidad de puntos de interés, más allá de los clásicos que le han dado “gloria” y fama. Es lo que hemos llamado *descentralización turística*, que permitirá que el sector beneficie a toda la ciudad ayudando a repartir la riqueza generada entre los distritos y barrios y, a la vez, haciendo compatible el turismo con la vida diaria de la ciudadanía.

Se trata de un modelo de turismo responsable y sostenible que se ha concretado en los planes de turismo de distrito y en la campaña para potenciar “las 10 Barcelonas” (los diez distritos). A partir de aquí se han puesto en marcha actuaciones como salvaguardar el Park Güell y los entornos de la Sagrada Familia, potenciar la plaza de las Glòries, dar a conocer nuevas rutas verdes o mejorar la señalización turística para difundir la riqueza cultural de la ciudad. Pero la gestión compleja del turismo no puede ser solo patrimonio de las administraciones. Con el afán de convertirse en un consistorio abierto y transparente, con el que la ciudadanía se implique en la gestión del día a día, el

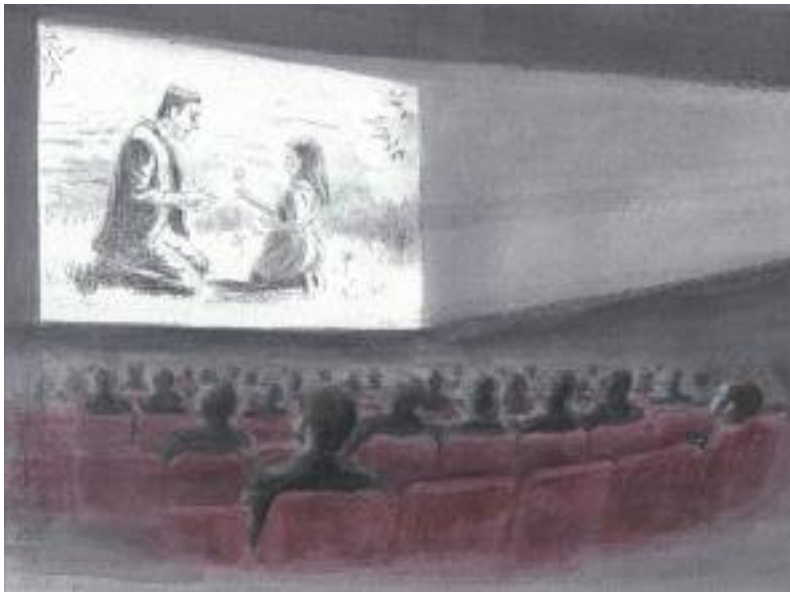
Ayuntamiento organizó hace unas semanas la primera audiencia pública sobre turismo. Por primera vez en democracia, asociaciones, entidades y ciudadanos a título particular pudieron expresar su opinión sobre cómo debe gestionarse el fenómeno en beneficio de todos.

Y, también este año, el gobierno municipal ha impulsado un gran pacto local para la gestión y la promoción de un turismo responsable, que ha iniciado un proceso de participación abierto a entidades de la sociedad civil. Promovido por el Ayuntamiento y Turismo de Barcelona, se ha invitado a instituciones y expertos del sector para definir la estrategia de los próximos años. Del pacto y de las aportaciones de las entidades debe salir una carta para navegar en el futuro.

Actualmente, se expone en el Museo de Historia de Barcelona el fragmento de una carta de navegación del siglo XIV, obra del cartógrafo mallorquín Guillem Soler. Es uno de los primeros mapas de diseño verdaderamente realista. Estas cartografías surgieron y circularon primero en el Mediterráneo, de Génova a Mallorca y de Mallorca a Barcelona, y revolucionaron el modo de concebir el espacio. Cuando llegaron a Barcelona, la cultura catalana no se limitó a reproducir los modelos italianos, sino que los navegantes realizaron un proceso de interiorización para confeccionar un modelo cartográfico propio, que desembocó en el famoso *Atlas* catalán de 1375, el mapa cartográfico más importante de la Edad Media, el primero que incorporó la rosa de los vientos y una de las joyas de la Biblioteca Nacional de París.

Pasará lo mismo con el turismo, que se redefinirá si somos capaces de generar una cartografía bien distribuida, sin guetos ni falsos atajos. Hay que conseguir que los espacios o monumentos considerados turísticos sean lugares de auténtica resonancia de cara al exterior, pero que, al mismo tiempo, sean considerados por los barceloneses un espacio propio del que nunca serán expulsados. ■

Marc Puig i Guàrdia
Director de
Comunicación y
Atención Ciudadana

Barcelona Metròpolis Número 95. Març 2015

Editor Ajuntament de Barcelona

Consell d'edicions i publicacions Jaume Ciurana, Jordi Martí i Galbis, Marc Puig, Miquel Guiot, Jordi Joly, Vicente Guallart, Àngel Miret, Marta Clari, Albert Ortas, Josep Lluís Alay, José Pérez Freijo, Pilar Roca

Edició i producció

Direcció de Comunicació i Atenció al Ciutadà. Marc Puig, director
Direcció d'imatge i Serveis Editorials. José Pérez Freijo, director
Passeig de la Zona Franca, 66. 08038 Barcelona. Tel. 93 402 30 99

Direcció Bernat Puigtobella

Coordinació editorial Marga Pont

Edició de textos Jordi Casanovas

Col·laboradors Maria Abellanet i Meya, Marta Ballesta, Peter Roland Bush, Joaquim Carbó, Josep Maria Cortina, Joan de Déu Domènech, José A. Donaire, Albert Esteruelas Teixidó, Saida Palou Rubio, Miquel Puig Raposo, Lluís Rabell, Oriol Ripoll, Toni Sala, Montserrat Serra, Enric Vila, Conrad Vilanou Torrano

Maquetació Daniel Muñoz

Fotografia Albert Armengol, Dani Codina, Antonio Lajusticia, Pepe Navarro, Pere Virgili, Vicente Zambrano. Arxius i agències: Aigües Ter-Llobregat, Arxiu fotogràfic de Barcelona, Arxiu Nacional de Catalunya, Biblioteca de Catalunya, Getty Images. Edició fotogràfica: Antonio Lajusticia

Il·lustracions Maria Corte, Elisenda Llonch, Oriol Malet, Juliet Pomés

Portada i contraportada Maria Corte

Correcció i traducció L'Apòstrof SCCL, Linguaserve, Nova Language Services

Producció Maribel Baños

Administració general Ascensión García

Distribució M. Àngels Alonso

Dipòsit legal B. 37.375/85 ISSN: 0214-6223

Adreces electròniques

www.bcn.cat/bcnmetropolis – <http://twitter.com/bcnmetropolis>
bcnmetropolis@bcn.cat

Els articles de col·laboració expressen l'opinió dels seus autors, no necessàriament compartida pels responsables de la revista. Els continguts de *Barcelona Metròpolis* es troben disponibles al lloc web de la publicació sota una llicència Creative Commons de Reconeixement-No Comercial-Compartir Igual 2.5 Espanya. Més informació a www.bcn.cat/bcnmetropolis.

ÍNDEX

6 Entrevista

Jaume Plensa: "Les obres d'art són petits Davids davant dels grans Goliats arquitectònics"
Montserrat Serra

9 Dossier. El turisme, a debat

De la Rosa de Foc a Gaudí

Joan de Déu Domènech

El turisme com a mite

Saida Palou Rubio

La ciutat enfront de si mateixa Lluís Rabell

Buscant l'encaix entre el turisme i el model de ciutat Maria Abellanet i Meya

Casa meva és casa teva Toni Sala

Només hi ha dos models turístics: el bo i el dolent

Miquel Puig Raposo

Escenaris futurs del turisme barceloní

José A. Donaire

24 Biografia

Rosa Sensat, una mestra d'avantguarda

Albert Esteruelas Teixidó i Conrad Vilanou Torrano

26 Generació etcètera

Camins que porten als jocs Oriol Ripoll

28 Barcelona vista des d'Oxford

Mig segle de literatura i política Peter Roland Bush

30 Dossier. Preparats per a l'adversitat

Resiliència: prevenir, mitigar, recuperar-se

Més enllà de la resiliència

Cinc accions de resiliència

Una xarxa de cooperació internacional

37 Llibres

Les ciutats com a solució Enric Vila

Temps de fum, soroll i màquines Marta Ballesta

Un compendi del nostre passat fotogràfic

Josep Maria Cortina

40 El relat

Els cinemes que he vist morir Joaquim Carbó

SUMMARY

42 Interview

Jaume Plensa: "Works of art are a little David facing a giant architectural Goliath"
Montserrat Serra

45 Dossier. Tourism under debate

From the Rose of Fire to Gaudí

Joan de Déu Domènech

Tourism as myth

Saida Palou Rubio

The city face-to-face with itself Lluís Rabell

Finding the tourism to match the city model

Maria Abellonet i Meya

My home, your home Toni Sala

There are only two tourism models: a good one

and a bad one Miquel Puig Raposo

Future scenarios of tourism in Barcelona

José A. Donaire

60 Biography

Rosa Sensat, a groundbreaking teacher

Albert Esteruelas Teixidó and Conrad Vilanou Torrano

62 Generation etcetera

Inroads to gaming Oriol Ripoll

64 Barcelona as seen from Oxford

A half century of literature and politics

Peter Roland Bush

66 Dossier. Prepared for adversity

Resilience: prevention, mitigation, recovery

Beyond resilience

Five acts of resilience

An international cooperation network

73 Books

Cities as a solution Enric Vila

Smoke, noise and machines Marta Ballesta

A compendium of our photographic past

Josep Maria Cortina

76 The story

Cinemas I've seen die off Joaquim Carbó

ÍNDICE

78 Entrevista

Jaume Plensa: "Las obras de arte son pequeños Davides frente a grandes Goliats arquitectónicos"
Montserrat Serra

81 Dossier. El turismo, a debate

De la Rosa de Fuego a Gaudí

Joan de Déu Domènech

El turismo como mito

Saida Palou Rubio

La ciudad frente a sí misma Lluís Rabell

Buscando el encaje entre el turismo y el modelo

de ciudad Maria Abellonet i Meya

Mi casa es tu casa Toni Sala

Solo hay dos modelos turísticos: el bueno y el malo

Miquel Puig Raposo

Cuatro escenarios turísticos futuros

José A. Donaire

96 Biografía

Rosa Sensat, una maestra de vanguardia

Albert Esteruelas Teixidó y Conrad Vilanou Torrano

98 Generación etcétera

Caminos que llevan a los juegos Oriol Ripoll

100 Barcelona vista desde Oxford

Medio siglo de literatura y política

Peter Roland Bush

102 Dossier. Preparados para la adversidad

Resiliencia: prevenir, mitigar, recuperarse

Más allá de la resiliencia

Cinco acciones de resiliencia

Una red de cooperación internacional

108 Libros

Las ciudades como solución Enric Vila

Tiempos de humo, ruido y máquinas Marta Ballesta

Un compendio de nuestro pasado fotográfico

Josep Maria Cortina

111 El relato

Los cines que he visto morir Joaquim Carbó

Fotos: Pere Virgili

Montserrat Serra

Jaume Plensa

“Les obres d’art són petits Davids davant dels grans Goliats arquitectònics”

Jaume Plensa ha estat distingit amb el premi Ciutat de Barcelona en la categoria de projecció internacional de la ciutat. L’escultor viu una entrada de segle de gran efervescència creativa i de reconeixement acrescut. Des del seu taller reflexiona sobre la humanització de l’art i la funció de les seves obres en l’espai públic.

L’estudi de l’escultor Jaume Plensa ocupa un magatzem d’un polígon industrial de Sant Feliu de Llobregat. Un espai despullat i glaçat, sense cap atribut aparent, que a Plensa al principi li va semblar un desterrament, però que ja s’ha fet seu: “És un *no-lloc* situat entre una deixalleria, que entenc com el dipòsit de la memòria, i el cementiri, que és el futur. M’agrada perquè és un territori verge. Ja fa vint-i-tres anys que hi sóc.” Jaume Plensa es podria haver instal·lat a Berlín, Brussel·les, París, Nova York, Chicago... perquè és un artista reconegut, internacional, que té obra en desenes de ciutats del món. Però té el taller al costat de Barcelona, un fet que juga a favor de la nostra ciutat, on va néixer l’any 1955.

Tot i que el treball amb ferro colat li va donar el reconeixement internacional, i que és un artista que també ha experimentat amb la llum i el so, des de fa uns quinze anys treballa amb altres materials i, sobretot, amb el cos humà com a eix central. Les seves escultures en espais públics són ben recognoscibles: grans caps de noies adolescents

amb els ulls tancats, cossos fets de paraules o lletres d’alfabets, figures amb postures reflexives assegudes a sobre de pals llargs, o abraçant els arbres... Dins del taller, on treballa un equip de set persones, hi reposen algunes d’aquestes peces, unes a punt de marxar cap a Santa Fe; d’altres, petites, són l’estudi d’unes peces que s’han exposat a Augsburg, i, en un racó, dos col·laboradors donen forma a la intervenció que Plensa farà a l’església de San Giorgio Maggiore durant la 56a Biennal de Venècia, el mes de maig.

Plensa defensa la bellesa com un element fonamental en el seu treball. Ha destacat sobretot per les escultures en l’espai públic, un àmbit també molt verge encara (per mal entès i sovint mediocre). És un home reflexiu, conscient del paper que ha de representar la seva obra, de l’efecte positiu que ha de tenir en la comunitat on s’estableix. I es converteix en un home estrany, profund, quan parla de poesia com a motor creatiu revolucionari, i de silenci en un món massa sorollós, on costa trobar-se un mateix.

Aquesta voluntat de transmetre bellesa a través de les obres conté molta bondat. Però no troba que la paraula *bellesa* és incòmoda, perquè la idea de bellesa es pot entendre de maneres ben diferents?

Crec que la bellesa no és incòmoda; potser és la gent que se sent incòmoda amb la bellesa, perquè és una eina d'una força política extraordinària. Perquè no fa cap concessió. La bellesa no és res que es pugui pactar. És i prou. Això té una gran força en el món artístic, perquè és una de les grans coses que ha d'aportar un artista al llarg de la seva vida de creació. És clar, aleshores em poden preguntar: "Però què és la bellesa?" Jo crec que és el gran lloc on tu, ell i jo, tots, ens podem trobar. Està molt vinculat amb la memòria. Una vegada, fent unes copes amb José Ángel Valente –un poeta extraordinari– a Santiago de Compostel·la, em deia: "Jaume, no oblidis mai que la memòria és més vasta que els nostres records." La bellesa és una cosa semblant. No em sé imaginar una altra funció més important que la de crear bellesa. Et pots equivocar, la pots encertar en aquesta voluntat, això ja ho diran uns altres, però aquesta voluntat és primordial.

Entén la raó d'aquesta incomoditat?

En aquest canvi de segle hi ha una mena de desdibuixament del sentit de les paraules. Quan parles de moral, ètica, bellesa, poesia... sembla que es malinterpretin, perquè es veuen antigues, anacròniques, romàntiques. No hi estic gens d'acord. Són paraules a les quals hem de tornar a donar el contingut i el sentit originals. La bellesa o la cerca de la bellesa són intrínseques a l'ésser humà. És cert que hi ha moments que ens interessin més els concepte de grotesc o de lleig, però això també està bé, perquè per oposició també parles de bellesa.

Vostè va néixer a Barcelona en el si d'una família que valorava la literatura i la música. Va passar per la Llotja i un parell d'anys per Belles Arts, i ben aviat va marxar cap a Berlín, i després cap a Brussel·les i París, i es va convertir en un home en trànsit. Però la primera exposició la va fer a l'Espai 13 de la Fundació Miró. El va marcar?

Va ser important. Miró i Calder eren els meus herois de la infantesa. Ells em van ensenyar actituds extraordinàries, i estic content de veure que el món comença a entendre Miró una mica més bé. Hi ha una mena de retrobament amb Miró, perquè la gent l'havia malentès. I l'Espai 13 va ser una gran experiència, perquè també em va permetre conèixer Joan Brossa i Antoni Tàpies. Ens vam fer molt amics, amb en Tàpies. Ha estat un home que no només he admirat sinó que també he venerat, perquè per a mi era gairebé com un artista del Renaixement, un home molt complet. En aquella època també vaig conèixer Chillida per casualitat.

Com va anar?

Vaig aconseguir exposar a ARCO unes peces fetes amb forja per mitjà d'una galeria de Vic, La Tralla. Vaig veure Chillida de lluny que caminava cap a l'estand. Es va plantar davant de l'obra i va preguntar: "Qui n'és l'artista?" Quan em va donar la mà, jo tremolava tot. I em va dir: "Jaume, continua amb aquesta puresa." En tornar a Barcelona em vaig plantejar que si li havia agradat a Chillida havia de canviar radicalment la meua obra, perquè segur que era dolenta. Era

una forma d'assassinar el pare, evidentment. I vaig canviar la meua obra.

Parlar de Chillida fa pensar en el Museu d'Art Contemporani, per la peça que hi ha al costat del museu, suposo. El Macba no farà una exposició de la seva obra?

Jo no he buscat mai res a la vida, sempre m'he anat trobant les propostes. Sempre he tingut un camí bastant individual i solitari.

Té obres o ha exposat a Berlín, Chicago, Nova York, París, Tòquio, Bordeus, Venècia, Estocolm, Houston, Singapur, Frankfurt, Dubai, Londres i en desenes de ciutats més. Reconeixem les seves obres allà on siguin, tot i la disparitat de paisatges. I aquesta trajectòria en la creació per a espais públics també l'ha convertit en un expert en ciutats. Abans de tot, voldria dir que l'art sempre és públic. De manera que quan sento aquest concepte, *art públic*, no l'entenc. Entenc l'art en l'espai públic. Jo he col·laborat en òperes i sempre he entès el teatre com un espai públic. I un museu també ho és. Una galeria és un espai privat públic. Dit això, la intervenció en un espai públic d'una comunitat

(un carrer, una plaça, un parc) és molt interessant perquè és un lloc salvatge, perquè no té context. Quan intervens en aquests espais, no hi ha res que justifiqui que la peça és art. Ha de sobreviure per ella mateixa. En canvi, quan exposo en una galeria o en un museu, la gent que ho visita està predisposada a trobar alguna cosa que en podríem dir art o, com a mínim, una intervenció artística. En aquest sentit, vivim una època molt interessant perquè el que podem anomenar monument (o commemoració) el fan els arquitectes.

La preponderància de l'arquitectura condiona la intervenció de l'art en l'espai públic?

Avui les icones d'una ciutat són arquitectòniques, són els seus edificis. I això ha donat una oportunitat extraordinària als artistes per parlar d'altres coses en l'espai públic. Ja no cal que commemorem, això ja ho fan els arquitectes. I una de les coses que ens permet això, als artistes, és fixar el perfum d'una comunitat. Tu saps que en el món de la perfumeria hi ha unes plantes que s'incorporen en el perfum per fixar l'olor, perquè l'olor no desaparegui. Jo crec que l'art en l'espai públic és aquesta planta humil que ajuda a fixar el perfum d'una comunitat, a donar-li una identitat i un valor. És penetrar en un món que ja existeix i acabar-lo o ajudar-lo a regenerar-se, donar-li una respiració nova de vida.

Com s'aproxima a una ciutat?

Quan em conviden a intervenir en l'espai públic d'una ciutat miro d'entendre sobretot la manera de viure, el dia a dia de la comunitat. Ho explicaré a partir d'un projecte que vaig fer a Calgary, davant d'un edifici nou de Norman Foster, un edifici corbat que creava una plaça al centre de la ciutat. Un grup d'assessors artístics va creure oportú demanar-me una peça que donés un nou esperit al lloc. Recordo les reunions a Londres en què tothom m'advertia de l'escala, per la grandària de l'edifici de Foster. Però jo no tenia cap interès a posar-me en relació amb l'escala de l'edifici, sinó que em volia relacionar amb la gent. La meua peça, que fa dotze metres davant d'un edifici que en fa cent cinquanta, fa de pont que protegeix, d'alguna manera, les formiguetes en què ens hem tornat les persones davant d'aquests construccions gegants que ens aixafen. Les obres d'art són petits Davids davant dels grans Goliats arquitectònics. L'art crea aquest vincle que humanitza l'espai, perquè dona l'escala a l'ésser humà. L'art en l'espai públic torna a tenir un protagonisme extraordinari per la necessitat que hi ha de tornar a donar eines a la gent perquè se sentin persones, perquè l'arquitectura ha perdut la seva funció primordial, que és abraçar la gent. S'hauria de tornar a una arquitectura més humana.

Vostè creu fermament en la necessitat de crear un vincle entre l'art i la comunitat. És una de les seves grans aportacions?

La meua obra sempre ha tingut la voluntat de vincular-se amb la comunitat. Adoro la gent, vingui d'on vingui. Per això m'agrada tant viatjar. Jo no tinc records de cap ciutat que no estiguin vinculats amb la gent que hi he conegut.

La Crown Fountain de Chicago és una intervenció artística que expressa molt bé aquesta voluntat.

Sí, és un gran exemple d'aquesta voluntat que la gent en sigui l'ànima i la protagonista. És la gent anònima la que crea una societat, que és una comunitat en permanència, com un fluid, com l'aigua. Per això és tan important aquesta peça.

L'escultura que ha imaginat per a Barcelona –un projecte que de moment està aturat– també la vincula amb l'aigua.

És una peça que imagino no pas dins l'aigua sinó davant de l'aigua. Quan l'alcalde Trias em va convidar a fer una peça, la vaig dissenyar amb tot l'entusiasme, sabent que potser no es realitzaria mai, com tampoc no es van fer les escultures que imaginava Miró, ni la peça que va imaginar Tàpies... Jo m'hi apunto perquè també sóc de Barcelona, però la nostra és una ciutat complexa. Tant hi fa quants diners et gastis amb un jugador de futbol, però qualsevol quantitat que dediquis a la cultura sembla un balafament, uns diners que fan falta per a altres coses. No sé si superarem mai aquest problema. Les nostres generacions es mereixerien alguna aportació que deixés un rastre del nostre pas per aquí. I em sorprèn la falta de coratge per crear unes icones que només serveixin com a exemple de bellesa.

Ja sé que és un moment d'una gran crisi econòmica, però també és una gran crisi de valors. Tot va lligat. I crec que donaria molta moral a la ciutat col·locar una peça que tingui simplement la utilitat d'existir, de crear bellesa sense cap component de negoci. Dit això, que sembla tan romàntic, crec que hi ha prou gent a la ciutat per donar suport econòmic al projecte. Jo no he demanat mai res a cap govern; crec molt en la iniciativa privada. Certament, la peça posaria la ciutat al mapa, la qual cosa seria molt interessant per al futur de Barcelona.

Com a expert en ciutats, com veu l'evolució de Barcelona en els darrers anys, tal com s'ha anat ocupant l'espai? Hi ha un sector de la ciutadania crític amb tot el fenomen del turisme, perquè creu que no s'està gestionant bé. Què en pensa?

Vagis on vagis del món sempre despertes una certa gelosia quan dius que ets de Barcelona. És una ciutat que té un equilibri estrany: és prou petita per tenir una escala humana, però prou gran per tenir una certa comunicació amb el món. Evidentment, no és Londres, no és París, no és Madrid, no és Nova York... Però si no perds de vista l'escala, és una ciutat extraordinària, que en aquests moments pateix una mica d'excés, sí, però si vas a Viena, passa el mateix; amb París, cada vegada més; Roma és una bogeria... El defecte que trobo a Barcelona, ja ho he dit, és la manca d'implicació de la societat civil i del món privat en el creixement cultural de la ciutat. Ara el passeig de Gràcia és un gran hipermercat, a la rambla de Catalunya poc n'hi falta, però totes les galeries han desaparegut. La gent no compra art a les nostres galeries. I què voleu, que visquin de l'aire del cel? En comptes d'anar a comprar l'art a altres llocs, compreu-lo aquí. Al mateix temps, la gent d'altres ciutats ve aquí a beure sangria. I aquest és el problema, perquè crec que Barcelona és una mica més que una gerra de sangria. Per tant, la societat d'aquí hauria de fer un gran esforç per tornar a dinamitzar tota l'estructura cultural. ■

© Maria Corte

El turisme, a debat

El turisme representa avui el 15% del PIB de Barcelona. Aquesta simple dada ajuda a entendre per què el model de ciutat no es pot definir al marge del sector. La imatge turística de Barcelona s'ha gestat, des del segle dinou, a partir de dues forces de desig antagòniques. N'hi ha una d'involuntària, que no depèn dels barcelonins i que s'ha forjat a partir de la mirada dels forasters. En contrast, tenim la imatge que la ciutat ha volgut projectar al món, des que es va crear la Comisión de Atracción de Forasteros, al començament del segle passat, fins als Jocs Olímpics de 1992. La marca Barcelona surt en bona part de la negociació entre aquestes dues mirades, la dels turistes i la pròpia.

Avui el turisme és un motor tan important de la vida de Barcelona que per excés podria distorsionar el seu model econòmic. Hi ha veus que alerten que la mercantilització de la marca Barcelona amb una lògica extractivista ens pot abocar, a la llarga, a un model turístic depredador i a la terciarització. També hi ha qui qüestiona el valor econòmic real aportat pel turisme i el caràcter equitatiu de la distribució de la riquesa que genera. En definitiva, no és possible plantejar un debat sobre el model turístic sense proposar al mateix temps un debat seriós sobre el model de ciutat. La marca Barcelona ha de ser multisectorial i s'hauria d'associar amb àmbits productius lligats a la societat del coneixement i de la innovació.

L'alcalde Xavier Trias ha proposat un gran pacte local per a la gestió i la promoció d'un turisme responsable. És l'hora d'impulsar una reflexió que impliqui representants de tots els sectors afectats, amb l'objectiu d'avançar en la definició del model turístic del futur. El pacte requerirà nous plantejaments de gestió i unes pràctiques noves per part de les institucions públiques, de les empreses i de tota la ciutadania –incloent-hi en aquest col·lectiu els barcelonins d'adopció temporal que són els mateixos turistes.

© Maria Corte

Joan de Déu Domènech
Historiador

De la Rosa de Foc a Gaudí

Durant força temps, Barcelona només figurava al mapa dels viatgers perquè era la ciutat propera a Montserrat. Van haver de passar molts segles perquè tingués una imatge característica, o, més que no pas una, diverses, que la fessin atractiva per als forasters. I primer de tot va ser la Rosa de Foc, la ciutat revolucionària.

De tornada a casa, els viatgers explicaven tot allò que havien vist, i parlant i escrivint anaven forjant les imatges i els clixés de ciutats, països, paisatges. Eren persones afortunades. Tenien prou temps i diners per fer una volta repassada pel continent. Els movia la curiositat. A cada indret, buscaven allò que era estrany, meravellós o que no s'havia vist mai: des de llocs de culte fins a muntanyes de sal. Es tractava de conèixer; per tant, de veure allò diferent del que ja es coneixia. De Barcelona, se'n feia poc esment.

Durant força temps, Barcelona només figurava al mapa dels viatgers perquè era la ciutat propera a Montserrat –en molts gravats de la ciutat, al fons, a l'esquerra, s'hi veu el serrat característic. Montserrat, les peregrinacions, la Moreneta, els cocodrils penjats del sostre del claustre –cremat pels francesos–, l'escolania –amb la veu clara i gastada d'un castrat. Montserrat, les ermites, el roquissar i no en vulguis de llegendes, Fra Garí, el grial, també. L'atracció del santuari era molt antiga. Sense anar més lluny, trobem un exemple en una de les peces mestres de la literatura francesa, *Le Roman de Mélusine*, escrita per Jean d'Arras entre el 1387 i el 1392, en la qual part de l'acció passa a la muntanya sagrada. Barcelona, en canvi, oferia poc interès als viatgers: muralles, esglésies, alguns jardins, algun carrer empedrat, un port. Aviat era vist perquè era si fa o no fa el mateix que s'havia vist en altres parades de l'itinerari.

Van haver de passar molts anys i segles, encara, perquè Barcelona tingués una imatge pròpia, característica. Una? Més ben dit, unes quantes. Una ciutat atractiva per als viat-

gers, delerosos de ser allà on sembla que tot és diferent. Primer, és la ciutat de la revolució, la Rosa de Foc, la citació famosa de Friedrich Engels: “Barcelona, la ciutat industrial més gran d'Espanya, la història de la qual registra més lluites de barricades que qualsevol altra ciutat del món”, paraules que ressonen en alguna pàgina de *La muntanya màgica*, de Thomas Mann. És la Barcelona de la flamarada anarquista que Pío Baroja va plasmar en uns quants llibres, des d'*Aurora roja* fins a *El cabo de las tormentas*.

I quan tot va esclatar i tot va morir, aquí vam tenir uns quants viatgers per conèixer aquella nova ciutat. “L'aspecte de Barcelona era aclaparador. Era la primera vegada que em trobava en una ciutat on manava la classe obrera”, en paraules de George Orwell. I també pàgines i mirades i clixés de John Langdon-Davies, i Franz Borkenau, i H. E. Kaminski: “Un orgue de maneta sona i és la *Internacional*. La *Internacional* a Barcelona se sent a tothora i a tot arreu.” I també una novel·la i una pel·lícula d'André Malraux. I tornant a Orwell, cal assenyalar com es va estranyar que el temple de la Sagrada Família restés en peu, després que els anarquistes haguessin cremat i assolat tantes i tantes esglésies. Li van dir que era per la cosa artística. “Opino que els anarquistes van demostrar molt mal gust per no volar-la quan van tenir l'oportunitat de fer-ho”.

Barcelona, la Rosa de Foc. I d'un foc a un altre foc, el que crema entre les cames. Uns altres viatgers van oferir una nova imatge de la ciutat, ara fixada en la prostitució. Aquesta visió és obra, en bona part, de la literatura fran-

cesa. Francis Carco, Pierre Mac Orlan, Jean Genet, Georges Bataille, André Pieyre de Mandiargues, Henry de Montherlant, tots, en una pàgina o altra, parlen del Barri Xino. El clixé ja se suposa. A més de bombes i atemptats, malalties venèries, nits de cocaïna i tràfic de blanques. Segons sembla, viure a Barcelona era arriscat i excitant, i la ciutat es reduïa a La Criolla, Madame Petit, Cal Sagristà i, de tant en tant, sortir a respirar a la Rambla i, després, tornem-hi i només dones i noiets i prostíbuls i cabarets i tots els productes de la indústria del sexe, a l'abast.

De tota manera, vés a saber si la imatge de ciutat de bordell venia d'aquells viatgers de principis del segle xx o és anterior, i, si fos així, seria un profund senyal d'identitat de Barcelona. Josep Climent, que en va ser bisbe, el 1767 escrivia: "Els joves dissoluts gosen dir que no hi ha a Espanya ciutat més divertida que Barcelona. Sento dir a alguns estrangers que en cap altra d'Europa troben amb més facilitat i a menys cost les passions maldestres el seu alleujament". Es dirà que els bisbes sempre exageren i només veuen un mal, un únic mal, encara que dels pecats del piú, Nostre Senyor se'n riu. Això no obstant, hem de donar la raó al senyor bisbe perquè els viatgers de finals del segle XVIII que passaven per la ciutat detectaven el mateix comportament i l'omnipresència de la prostitució. No cal fer ara la nòmina d'aquells viatgers. Només un detall, explicat per Casanova, l'aventurer. Barcelona, 1768.

Nina Bergonzi, ballarina. Es va lluir amb la *rebaltade*, que acabava amb una pirueta, un salt mortal reculant. El primer dia d'actuació, gran èxit, i molts aplaudiments perquè amb el salt se li va veure la roba interior. Mala cosa. Mostrar la roba més íntima estava prohibit i penat amb una multa. L'endemà va tornar a sortir, va saltar la *rebaltade* i no se li van veure les calces. No en duïa. Així eren alguns espectacles a la Barcelona del 1768. I per si no es té present, cal recordar que el tribunal de la Santa Inquisició encara estava en actiu aquells anys.

I per acabar aquest apunt, la nota local. Els forasters veïen, la gent d'aquí sabia i deia: "A que s'acabi el dia / estan moltes esperant; / van a la Pescateria, / compren peix i

venen carn." La Pescateria, el mercat del peix, a tocar del Born. Va ser enderrocat el 1877.

Els viatgers han explicat la ciutat de les bombes, la ciutat del sexe. També la del llibreter assassí, una de les grans llegendes de Barcelona, explicada i reelaborada, entre d'altres, per Charles Nodier i Gustave Flaubert, i que encara arriba fins a Max Aub i a certa llibreria del carrer d'Aribau. Moltes Barcelones, també la del goril·la blanc.

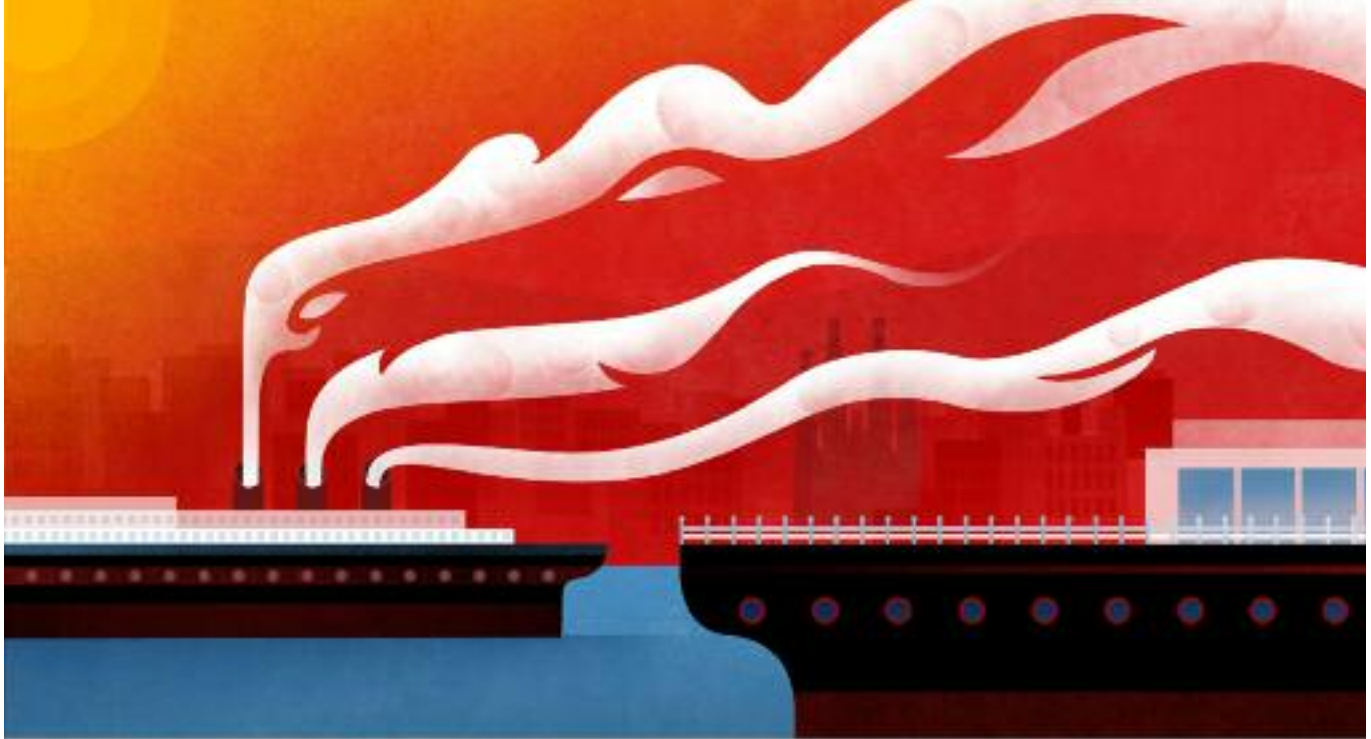
Al darrer número de la revista *D'Ací i d'Allà*, de l'estiu del 1936, es publicava l'encàrrec que s'havia fet a un fotògraf estranger: un reportatge d'allò que més el sobtava de Barcelona. Era l'essència del viatge: veure allò diferent, copsar l'insòlit. El resultat van ser les barraques dels memorialistes a la Virreina, les oques del claustre de la catedral (que també van cridar l'atenció a H. C. Andersen el 1862), les espardenyes dels mossos d'esquadra en dies de gala, el dragó xinès de la casa Bruno Quadras al pla de la Boqueria, les ensenyes comercials al barri de Santa Maria, un quiosc de diaris a la Rambla i la columnata inclinada del Park Güell.

Gaudí, el darrer clixé. El que ara fa més forat. Com que és massa llarg per tractar-lo en aquesta pàgina, només en faré un apunt. El 1929 Evelyn Waugh va fer un creuer per la Mediterrània, amb dos dies d'escala a Barcelona. Badant i passejant, va veure una casa amb una meravellosa teulada blava i unes ondulacions que li van semblar onades petrificades. I allà, al passeig de Gràcia amb Aragó, va parar un taxi i demanà al xofer que el portés a veure altres edificis com aquell, i així va conèixer la Pedrera, la Sagrada Família, el Park Güell. L'escriptor anglès no havia vist res de tan fascinant ni tan boig. Durant tot el recorregut no va parar de fer fotos. Van ser les fotos que il·lustrarien l'article que, de retorn a Anglaterra, va publicar en una revista d'arquitectura. Era el 1930, i era un dels primers escrits que es dedicaven seriosament a Gaudí. A més de lloar-ne l'obra, n'explicava aspectes tècnics. Així mateix, l'educat escriptor anglès acabava amb una nota de cortesia adreçada als taxistes, gràcies als quals pogué veure que "l'esplendor i l'encant de Barcelona, el que cap altra ciutat del món pot oferir, és l'arquitectura de Gaudí". Després van arribar els turistes. ■

Biblioteca de Catalunya

El darrer número de la revista *D'Ací i d'Allà*, de juny de 1936, publicava el reportatge d'un fotògraf estranger sobre els aspectes per a ell més insòlits de la ciutat.

© Maria Corte

Saida Palou Rubio

Doctora en antropologia social. Professora de la Universitat de Girona

El turisme com a mite

El turisme, en els moments de la seva eclosió a principis del segle xx, és concebut com un pretext per a la captació de capital econòmic, cultural i simbòlic. El projecte turístic de Barcelona esdevé part del seu projecte polític, fins i tot un element d'autoafirmació cultural i identitària. És el somni de la Gran Barcelona.

A principis del segle xx l'eclosió del turisme es va produir com a causa i efecte d'un intens procés de transformacions polítiques, econòmiques, socials, culturals i urbanístiques que en el seu conjunt van generar canvis significatius a Barcelona, una ciutat –la del tombant de segle– que l'arquitecte Ignasi de Solà-Morales definia en un article del 1994 (“Los locos arquitectos de una ciudad soñada”) com l'escenari en què els poders fàctics van trobar el marc idoni per desenvolupar els seus propòsits. L'eclosió del turisme es va produir en aquest punt, en aquesta cruïlla de canvis i nous referents. Es produí, també, en sintonia amb un procés d'internacionalització que es va viure des de l'Exposició del 1888, moment a partir del qual es pretenia situar la capital catalana al mapa de les grans ciutats europees, en un mercat que permetés capitalitzar la nova imatge, el nou paisatge, i que afavorís, sobretot, la creació de noves xarxes comercials i l'expansió de la indústria catalana i barcelonina. Només així podem entendre l'inici del turisme a Barcelona i interpretar que els interessos lligats a la seva promoció van ser idèntics als que la sustenten avui dia.

Al llarg de les dècades el turisme s'ha considerat un vector rellevant per a la construcció de la ciutat. I, si bé en comptades ocasions s'ha assumit la planificació, el control o la gestió íntegra del fenomen des del punt de vista polític i administratiu, el cert és que la construcció turística de Barcelona no és un fet espontani, casual o accidental. Forma part d'un procés clarament induït. Al principi del segle xx va començar la promoció institucional del turisme, i des d'ales-

hores ha esdevingut una activitat formalment incentivada, políticament organitzada. L'administració municipal ha actuat com a principal agent promotor del turisme barceloní, encara que aquesta funció no es pot entendre sense tenir en compte la influència d'una part del sector privat, l'aliança amb el qual ha donat lloc a veritables grups d'interès polític i econòmic entorn del turisme.

Connexió amb l'ideari noucentista

A mans de les elits barcelonines, el turisme, a principis de segle, es va concebre com una opció política, però sobretot com una qüestió vinculada al canvi, a les expectatives de creació d'una urbanitat i una economia noves. Constituïa un indicador de modernitat i cosmopolitisme important, en part perquè les ciutats modernes de la vella Europa ja feia temps que s'havien convertit en llocs per al turisme.

Barcelona, en un intent d'assimilar-s'hi i d'erigir-se com a ciutat cosmopolita, es va convertir en una de les primeres capitals de la península a promoure institucionalment l'atracció de forasters. Tot va començar el mes de març del 1906 amb la creació de la Comisión de Atracción de Forasteros, la primera institució municipal de Barcelona dedicada a la promoció turística. Al capdavant, quatre regidors (dos de regionalistes: Lluís Duran i Ventosa i Joan Rubió; i dos de republicans: Josep Rogent Pedrosa i Santiago Valentí Camp), i un alcalde (catòlic i monàrquic): Domènec Sanllehy. L'actuació de la comissió va ser breu, ja que tingué una durada de només tres anys i una repercussió més aviat

discreta, tot i que no se li poden negar almenys quatre aportacions especialment significatives i de notable valor simbòlic, començant per l'obertura de la primera oficina d'informació turística de la ciutat l'any 1909 als baixos de la casa consistorial i la creació d'una plaça de cicerone municipal.

En segon lloc, la comissió va impulsar una xarxa ingent de relacions internacionals (amb consolats, agències de turisme, companyies navilieres i periodistes) i d'aliances internes destinades a cohesionar esforços en matèria de turisme. En tercer lloc, va fer una contribució fonamental: la creació i la divulgació de la primera imatge turística de la ciutat. Aquest és un aspecte radicalment transcendent, ja que contenia els valors d'una ciutat que en realitat no existia com a tal, només en l'imaginari i en el desig. La imatge al·ludia a un mite, a l'ideal de la ciutat *com havia de ser*, no com era. A través d'una gens menyspreable edició de guies, àlbums i cartells, la comissió va confeccionar una imatge (turística) de Barcelona que evocava signes d'ordre i cultura, valors cívics i estètics que connectaven amb l'ideari noucentista de l'època.

Les referències a la naturalesa, la mediterraneïtat, el civisme i el progrés van ser actius essencials de la primera imatge turística de la ciutat a mans de la comissió, que va prescindir de la icona i va apostar per una imatge poc figurativa, absolutament idíl·lica i carregada de classicisme (i classisme). Una imatge, al cap i a la fi, dirigida a un públic turista de classe alta, la presència del qual havia de contribuir a modernitzar la societat barcelonina. Així, tal com s'esperava: "Y a Barcelona le interesa atraer el numeroso contingente de viajeros que van en busca de mejores climas, ó simplemente de los alicientes consecuencias del cambio de ambiente y de horizontes; y ello, no solo por las ventajas materiales que ofrece la llamada industria de forasteros, fuente incalculable de riqueza para muchas poblaciones de Suiza, de Italia y de Francia, sinó más aún quizás, por lo mucho que el constante contacto con gentes de otras razas, de otras mentalidades, de otras aspiraciones y conceptos de la vida ha de contribuir al refinamiento de nuestra existencia social, orientando cada vez más el alma vigorosa de nuestra ciudad querida hacia su constante elevación á verdadera capital del Mediterráneo".

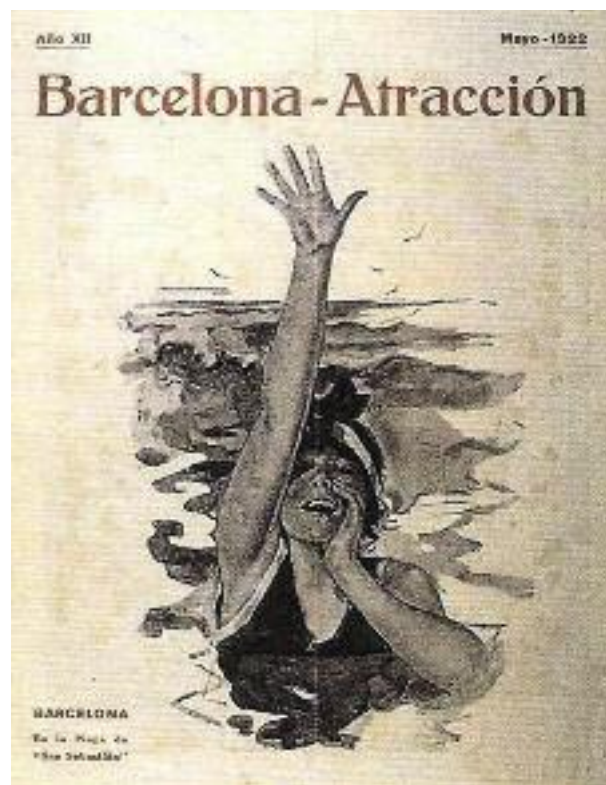
El 1909 es va publicar el primer cartell turístic de la ciutat amb el lema "Barcelona ciudad de invierno", obra de l'anglès Hassall. Durant dècades va circular arreu del món, i contribuï a la tendència que convertia els paisatges urbans en nous llocs per al consum i la contemplació.

La quarta de les aportacions de la comissió no fou menys significativa i transcendent que les anteriors: va fixar les bases d'una correlació que amb el pas dels anys explotaria profusament, la que vinculava la defensa del turisme amb el patriotisme, l'amor a la ciutat.

La comissió va exercir una acció política en el sentit que la promoció del turisme estava imbuïda dels ideals i els plantejaments urbans, econòmics, culturals i simbòlics propis de les elits de l'època. El turisme constituïa el mecanisme necessari per a la transformació econòmica, cultural i cívica, i per això es pot afirmar que, en certa manera, a Barcelona el turisme va néixer a la ciutat noucentista i per a la ciutat noucentista.

La Sociedad de Atracción de Forasteros, integrada per representants del món públic i privat de la societat barcelonina i catalana, va substituir la comissió i intensificà tots els objectius i les accions que aquesta entitat havia posat en marxa. Va existir entre els anys 1908 i 1936, i el cert és que va dur a terme una tasca ingent en matèria de confecció i divulgació de la imatge turística; també es va encarregar de construir un potentíssim discurs hegemònic sobre el fet turístic, de fomentar la creació i l'adaptació de l'oferta turística i d'incentivar la captació de visitants.

La societat, a més, va teixir una vastíssima xarxa de relacions locals i internacionals. El sector industrial va assumir un compromís ferm en tot aquest projecte, i prova d'aquest fet és que va finançar bona part del material publicitari de la societat, una mesura que també va utilitzar per fer-se autopromoció. ■

Portada de la revista *Barcelona Atracción* de maig de 1922. A sota, dels cartells promocionals de la campanya turística de 1909 "Barcelona ciudad de invierno", obra de Carlos Verger. L'original es conserva al Museu Nacional d'Art de Catalunya.

Vicente Zambrano

Lluís Rabell

President de la Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona

La ciutat enfront de si mateixa

El turisme actua com a revelador dels dilemes que encarem. El debat actual ja no se centra en l'alternativa “turisme sí, turisme no”, ni tan sols en la necessitat de dissenyar un model de turisme responsable, sostenible i profitós. La qüestió ara és quina ciutat volem.

Des de fa temps –però de manera singular a partir de l'estiu del 2014, arran de les protestes veïnals de la Barceloneta, l'Òstia i altres barris–, el debat sobre el turisme i els seus impactes en la ciutat ha irromput en l'opinió pública. Certament, Barcelona no és l'única capital europea que ha esdevingut una destinació turística d'èxit i ha experimentat un creixement exponencial del nombre de visites en els últims anys. París, Amsterdam, Londres, Berlín, Roma... –i altres urbs de dimensions més semblants a les de Barcelona– viuen també els efectes d'un increment de la seva població flotant i, concretament, d'un turisme massificat.

Aquesta expansió del turisme té a veure amb diferents factors vinculats a la globalització. Entre d'altres, l'abaratiment dels preus dels viatges en avió i, darrerament, també en creuer. Això ha fet que viatjar esdevingués assequible per a milions de persones i ha permès una multiplicitat de desplaçaments que ha obert una veta de negoci important. La rendibilitat d'aquests negocis, però, resulta indestriable –convé no perdre de vista aquest paràmetre– de la possibilitat de socialitzar-ne els costos ecològics; de tal manera que, si bé els guanys són privats, els estralls mediambientals són per a tothom i per a les futures generacions.

Tanmateix, Barcelona presenta unes afectacions particulars. La globalització neoliberal també hi ha deixat altres empremtes, en particular pel que fa a la pèrdua de teixit industrial i la transformació que ha sofert per convertir-se en una ciutat terciària, residencial i de serveis. Un procés que ha coincidit, tot i els governs de signe progressista que han governat durant dècades, amb l'avenç de les polítiques de desregulació en tots els àmbits i el retorn de l'especulació urbanística. El pes que ha assolit el turisme en el transcurs dels últims anys –segons les estimacions, entre un 12% i un 14% del PIB de la ciutat– representa, certament, una proporció important del seu balanç econòmic. El 2014, prop de 17 milions de turistes han vingut a Catalunya. Aquesta xifra representa un increment del 7,2% de visites en relació amb l'exercici anterior. Així i tot, estem lluny de poder parlar amb propietat d'un "monocultiu" econòmic.

No obstant això, cal constatar que el turisme –o més ben dit, la gestió que se n'està fent– té uns efectes poderosos de distorsió en la ciutat i el país; uns efectes que ultrapassen a bastament el pes específic d'aquestes xifres, de tal manera que el sector turístic esdevé el vector d'unes transformacions que es conjuguen amb la tendència a la fractura social i territorial causada per la crisi i les polítiques d'austeritat.

Els Jocs Olímpics del 92 van projectar la imatge d'una ciutat dinàmica, innovadora, posseïdora d'un ric patrimoni arquitectònic i cultural, que havia estat capaç de ressorgir de la grisor del franquisme, d'obrir-se al món, de tornar a mirar al mar... La transformació de Barcelona –que no acabava de definir un model de ciutat, que duia la petjada democratitzadora dels moviments urbans sorgits sota el franquisme, i que no va aconseguir esvaïr importants desigualtats socials ni en els períodes de més creixement econòmic– va multiplicar el seu atractiu internacional.

L'atractiu d'aquesta Barcelona renovada i contradictòria va donar lloc a una nova onada migratòria en els anys en què el *boom* de la construcció i el creixement de la indústria turística demanaven mà d'obra, però també va seduir nombrosos ciutadans comunitaris, atrets per la vitalitat de la ciutat; estudiants d'arreu del món..., i professionals, emprenedors i científics que, a través d'una dinàmica creixent de fires, congressos i esdeveniments mundials, es van arribar a convertir en els responsables d'una part substancial dels rèdits econòmics generats per tots els visitants. I aquest atractiu també ha portat una massa ingent de turistes pròpiament dits –de la qual sembla que hem pres consciència de cop i volta.

Vet aquí un procés que situa la ciutat davant de si mateixa. I és que, fins ara, la política de turisme s'ha caracteritzat més aviat per l'absència de política. El model, conduït pels *lobbies* del sector amb el vistiplau dels poders públics, ha estat sobretot el d'un creixement sense aturador, el d'una mercantilització de la ciutat i el d'una explotació del territori amb lògica "extractivista", seguint les pautes conegudes de les bombolles. Només cal recordar l'espectacle desolador dels nostres governants mirant de complaure les exigències de Sheldon Adelson perquè instal·lés Eurovegas al Baix Llobregat, o l'aposta pel complex de casinos i hotels que representa el projecte Barcelona World. Aquesta lògica s'ha conjugat amb altres mancances –l'absència significativa de qualsevol política seriosa de reindustrialització

Vicente Zambrano

que vagi més enllà d'invocacions a l'emprenedoria– i amb altres dèficits –com ara la inexistència d'un parc d'habitatges de lloguer–, i, sobretot, ha trobat un terreny adobat en el tarannà rendista de les nostres elits, disposades a ser sòcies i comissionistes de grans inversors especulatius, des de fons voltor i capitals il·lícits necessitats de blanqueig fins a emirats que patrocinen clubs esportius i compren hotels amb la mateixa facilitat que financen terroristes. Tothom és

L'hotel Vela i la platja de Sant Sebastià. A sota, l'hotel Barceló Raval, a la rambla del Raval. A la pàgina anterior, turistes als voltants de la Sagrada Família.

Vicente Zambrano

Vicente Zambrano

Vicente Zambrano

Pepe Navarro

Antonio Lajusticia

El model ha estat el d'un creixement sense aturador i el d'una explotació del territori amb lògica 'extractivista'.

benvingut mentre porti diners a la butxaca. La promoció dels negocis vinculats a l'expansió del turisme ha contribuït, i d'una manera gens negligible, a proporcionar una pista d'aterratge per a totes aquestes operacions.

La recerca d'un nou model

Sacsejat per les protestes, el govern municipal comença a modular el seu discurs i admet –de moment, sense passar de les paraules– que caldria una regulació per trobar un millor encaix del turisme a la ciutat. En bona hora! De fet, la incidència del fenomen ja és present en tots els àmbits. Ha determinat la fesomia de projectes urbanístics importants: la reforma del Paral·lel s'ha concebut com un “corredor turístic” i no com un eix ciutadà; la de la Diagonal s'ha dissenyat exclusivament en funció d'un turisme d'alt poder adquisitiu; la marina de luxe del Port Vell, punta de llança de tot un seguit de privatitzacions d'edificis emblemàtics de l'entorn, està projectant l'ombra d'una transformació de la Barceloneta –i de la façana litoral– en una zona exclusiva, i es dreça com un obstacle entre la ciutat i el mar...

Però hi ha molt més: hem assistit a la liberalització de les llicències de places hoteleres en la densificada Ciutat Vella, al creixement exponencial i incontrolat del nombre d'apartaments turístics –amb la consegüent pressió a l'alça dels preus dels lloguers i l'expulsió progressiva de les classes populars dels barris cobejats per l'especulació–, a la sobreexplotació de les zones monumentals i a la privatització de l'espai públic, a l'agreujament de la contaminació mediambiental per la circulació d'autocars i l'arribada de creuers... Per no parlar dels impactes en un comerç tradicional i de proximitat poc protegit i fins i tot de la precarietat laboral associada a les indústries turístiques.

El turisme actua, en certa manera, com un revelador dels dilemes a què ens enfrontem. En realitat, el debat no és “turisme sí, turisme no”. Barcelona és una ciutat mediterrània oberta, i només pot progressar com a tal. El debat va fins i tot més enllà del disseny, urgent, d'un model de turisme responsable, sostenible i profitós per a un desenvolupament just de la ciutat. La qüestió ja és quina ciutat volem. I resulta cada cop més evident que per respondre-hi caldrà activar, mitjançant una participació ciutadana àmplia i decisiva, tota la intel·ligència col·lectiva que batega als nostres barris i en el si de la societat civil. ■

De dalt a baix: trobada de motos Harley Davidson, el juliol passat; el campus de la Universitat Pompeu Fabra a Ciutat Vella; el Sónar 2012, i el Mobile World Congress, el febrer del 2014.

Vicente Zambrano

Dra. Maria Abellanet i Meya

Consellera delegada del grup CETT. Comissària del pacte Barcelona, ciutat i turisme

Buscant l'encaix entre el turisme i el model de ciutat

Cal que el turisme s'integri plenament en l'estratègia de govern del municipi, a fi d'abordar-ne la gestió des d'una perspectiva urbana global i transversal. Ha arribat el moment d'activar els valors d'un turisme i d'una ciutadania responsables.

El turisme respon a un model de societat determinat i la seva transformació és una de les manifestacions de l'evolució econòmica, política, tecnològica i social, que influeix tant en el turisme mateix com en la configuració de les ciutats. Aquesta perspectiva permet comprendre millor el fenomen turístic i els condicionants que n'han impulsat el desenvolupament fins als nostres dies, i fa necessari, a l'hora de plantejar les estratègies de desenvolupament d'una destinació urbana, incorporar en el procés d'anàlisi i de reflexió les tendències emergents i les motivacions dels ciutadans (considerant els turistes també ciutadans, encara que només ho siguin temporalment).

Els canvis en els models de turisme i de ciutat mostren una tendència clara a fer compatible el desenvolupament turístic amb la sostenibilitat, la preservació del territori, el patrimoni, la cultura i els valors d'identitat. Els canvis en

l'estructura del treball i en la distribució de la jornada laboral –més esperança de vida, més temps lliure, més capacitat de consum, més coneixement o l'impacte de les tecnologies de la informació i la comunicació, entre d'altres– fan possibles canvis en l'estil de viure i en els consumidors, més sensibles als aspectes qualitatius de l'oferta de les destinacions i a l'establiment de noves relacions amb la cultura i la ciutadania.

D'altra banda, tendències urbanes com ara la terciarització, la internacionalització (les ciutats esdevenen acadèmiques, creatives, tecnològiques, i atrauen talent d'arreu del món), el desenvolupament de les característiques de *smart city* o el canvi d'hàbits dels residents (compres en grans superfícies, disminució de la vida pública, noves formes d'oci...) també incideixen en la transformació de les ciutats i en l'ús dels espais públics.

El centre comercial La Maquinista, a Sant Andreu, un exemple dels macroestabliments on s'ofereixen noves pràctiques de consum i d'oci.

Turistes asiàtics davant d'un establiment del passeig de Gràcia. A sota, visitants de la Sagrada Família.

Vicente Zambrano

Vicente Zambrano

Barcelona és una destinació turística d'èxit que en els darrers 25 anys s'ha convertit en una de les principals ciutats turístiques del món. La creació, l'any 1993, del Consorci Turisme de Barcelona va significar un punt d'inflexió en les polítiques de promoció de la ciutat com a destinació turística fins a situar-la en la posició que ocupa actualment. El Pla estratègic de turisme de la ciutat de Barcelona 2010-2015 ja va evidenciar que, paral·lelament a la promoció, calia posar en marxa instruments de gestió que vetlessin per encaixar correctament el turisme i la ciutat. Tal com passa a les principals destinacions urbanes del món, els nous fenòmens apareguts com a conseqüència de la globalització estan transformant molts aspectes de Barcelona i de la seva activitat turística.

Segons la meua opinió i davant la transcendència ciutadana que ha adquirit el fenomen turístic a Barcelona –tot i que l'impacte principal es concentra en barris determinats i durant els períodes de més aflluència–, cal que el turisme s'integri plenament en l'estratègia de govern de la ciutat, a fi d'abordar-ne la gestió des d'una perspectiva urbana global i transversal. En aquest nou escenari turístic del qual no es poden abstrure ni les institucions públiques, ni les empreses ni els ciutadans, l'economia, la sostenibilitat i la responsabilitat social van de bracet. Ha arribat el moment d'activar els valors d'un turisme responsable i, també, els d'una destinació, una ciutat i una ciutadania responsables.

En aquest sentit, el 10 de novembre de 2014, el Consell de Ciutat, el màxim òrgan de participació de la ciutat de Barcelona, va aprovar una declaració sobre el turisme i va elevar al Consell Municipal quatre propostes que es poden resumir de la manera següent: vetllar per mantenir l'equili-

Reflexió conjunta sobre el futur del turisme

El mes de desembre passat, l'alcalde, Xavier Trias, va presentar la proposta d'un gran pacte local per a la gestió i la promoció d'un turisme responsable. L'objectiu del pacte era impulsar la reflexió conjunta d'un ampli nombre de representants dels àmbits turístic, polític, econòmic, social i acadèmic per tal d'identificar les principals tendències de l'activitat turística a Barcelona i definir les bases del seu desenvolupament futur.

El projecte participatiu està liderat per l'autora de l'article adjunt, la doctora Maria Abellanet i Meya, amb una llarga trajectòria i un reconegut prestigi en el món del turisme, en qualitat de comissària. Amb prop de trenta anys de carrera professional, Abellanet és consellera delegada i directora general del Grup CETT, un centre de referència internacional de formació i transferència de coneixement en hostaleria, turisme i gastronomia adscrit a la Universitat de Barcelona. La seva experiència va ser reconeguda el 2014 amb la Medalla del Turisme de Catalunya, atorgada pel Departament d'Empresa i Ocupació de la Generalitat. ■

bri entre un turisme responsable i altres sectors econòmics; seguir apostant per un model turístic cívic i de qualitat, respectuós amb els valors de la ciutat; reforçar i utilitzar les eines urbanístiques existents –com els plans d'usos– que permeten regular la implantació d'activitats determinades en un territori, i, finalment, garantir que el seguiment de les polítiques de turisme tinguin presents, a més dels operadors, els agents econòmics, socials i veïnals.

Així, doncs, en una ciutat que aspira a ser responsable, educadora, internacional, intercultural, inclusiva, intel·ligent i sostenible, el conreu del turisme ha d'encaixar amb el seu model de ciutat. La intenció de l'Ajuntament, en aquest sentit, ha de ser explícita i s'ha de dur a la pràctica efectivament, amb la participació activa de la ciutadania, dels agents socials i de les empreses. El procés participatiu de reflexió estratègica Barcelona, ciutat i turisme, promogut per l'Ajuntament en el marc del Consell General de Turisme, i del qual he estat nomenada comissària, parteix d'un objectiu comú públic, privat i ciutadà: l'encaix entre una ciutat i un turisme responsables.

El turisme urbà contemporani té un rol important en les transformacions de les ciutats i genera externalitats que cal tenir en consideració amb el màxim d'objectivitat possible. Tot i ser conscients de les dificultats per consensuar l'encaix entre la ciutat i el turisme, el procés de reflexió engegat busca els estímuls precisament on hi ha les principals contradiccions i paradoxes. Per aquesta raó, les diferents parts interessades no haurien de protegir-se, ignorar-se o mantenir posicions conservadores, sinó de reaccionar per renovar-se, una actitud que implica una certa transgressió tant per detectar problemes nous (noves preguntes) com per resoldre problemes antics (noves respostes).

Recerca del consens

El nou procés de reflexió, que té com a eix principal la seva obertura a la participació ciutadana i l'objectiu de respondre a l'interès general, pot contribuir a generar més consens entre el sector públic, el sector privat, els actors socials, els ciutadans i els turistes (ciutadans temporals) per desenvolupar un pensament més generalista que faciliti un canvi d'actitud positiu. Ara bé, si es volen fomentar acords entre els actors implicats, no es pot blindar el turisme contra la realitat o la crítica, i cal fugir de dogmatismes. Del compromís de les parts se'n poden obtenir aprenentatges compartits, idees i experiències noves, i espais de cooperació nous. El resultat ha de ser una actualització de les bases per a la gestió i la promoció d'un turisme responsable i sostenible.

En el moment de tancar aquest article ja s'havien iniciat les sessions de treball participatives però encara no se'n podien anticipar conclusions. Els reptes que se'n deriven haurien d'estar alineats amb la resta de missatges estratègics d'una ciutat, Barcelona, que no pot construir la seva identitat sense tenir en consideració els ciutadans i el turisme i que, en conseqüència, requereix nous plantejaments de gestió i unes pràctiques responsables per part de les institucions públiques, de les empreses i de tota la ciutadania –incloent-hi els turistes. ■

© Maria Corte

Toni Sala
Escriptor

Casa meva és casa teva

Ens podem preguntar amb quin dret els autors de la nova campanya de promoció turística de Catalunya s'han sentit autoritzats a oferir tan alegrement el territori als forasters.

Posem les cartes sobre la taula. Si no fos pel turisme, no estaria ara mateix escrivint aquest article. Sóc fill d'hotelesers –i nét de taverners per les dues bandes. Difícilment hauria viscut a casa meva l'obertura que van significar per a mi els estrangers del nord quan era petit; difícilment hauria tingut una xicota italiana i, de resultes d'això, hauria fet uns viatges a Milà; difícilment a casa meva m'haurien pogut pagar uns estudis. Sense els turistes la riquesa de la Costa Brava no seria gaire diferent de la dels poblets d'interior que no viuen d'aquest negoci.

O potser sí, potser hi hauria aparegut una mena o altra d'indústria tan inesperada i pròspera com ho va ser la indústria del suro. Aneu a saber. La gent s'espavila, i molt sovint una planta no en deixa créixer una altra. No hi perdem el temps, però, perquè en qualsevol cas ja seria tard: hi ha el que hi ha, amb tot el que comporta. I jo ho he viscut en pròpia pell, i per això en puc donar alguna notícia.

Fa més de mig segle, Gaziell, assegut al pedrís d'un mirador, mentre contemplava la badia de Sant Feliu de Guíxols,

Biblioteca de Catalunya. Fons Gaziel

El periodista Agustí Calvet, *Gaziel*, va reflexionar repetidament sobre el turisme a les seves obres. A la imatge, Gaziel al port de Sant Feliu de Guíxols, la seva població natal, l'agost de 1963.

es va preguntar: “Els forasters vinguts d'arreu, els tractem com uns amics o com uns passavolants? Els cobrem honestament pels nostres serveis o mirem de buidar-los la bossa com més de pressa millor?” És un article de l'any 1960, publicat al setmanari local *Àncora*. Gaziel ja havia reflexionat sobre el turisme, des del punt de vista del viatger, en un llibre sobre Florència. Ara tocava el tema des del punt de vista del lloc de recepció. Era prou fi per preveure'n l'abast.

Va ser durant aquells anys seixanta que el meu avi, que s'havia dedicat al transport quan encara es feia amb cavalls, va tenir la idea de muntar una hípica a Platja d'Aro, el poble del costat de Sant Feliu. Un cas típic del que va fer tanta gent dels voltants. Aquesta hípica, naturalment, es nodria del turisme; aviat van poder afegir-hi un bar, i poc després, a sobre el bar, unes habitacions, que als anys vuitanta es convertirien en hotel: primer una planta, després una altra, i anar fent. Entremig vaig néixer jo, i la primera feina que he tingut en aquesta vida ha sigut proveir de refrescos les neveres i reomplir les caixes amb les ampolles de vidre buides –feines de nen–, i una altra que es feia sota el sol d'estiu: agafar per les regnes un cavall i acompanyar-lo donant voltes a la pista pelada –palsegosa, amb una tanca feta d'estaques que l'avi mateix havia clavat a terra–, tirant un nen estranger muntat al cavall mentre els pares, que devien ser francesos, s'ho miraven des de fora la pista. Feines infantils. Més endavant, durant l'adolescència, faria de guia ja portant jo el cavall, i després, encara, de recepcionista d'hotel, amb aquelles nits tan llargues. Són feines ideals per als estudis, perquè coincideixen del tot amb les vacances d'estiu. Al juny acabes les classes i comença la temporada; al setembre s'acaba la temporada i comences el curs.

Vull explicar una anècdota que té a veure amb les preguntes que es feia Gaziel. El meu avi, que portava l'hípica, m'incitava sempre a esperar una propina dels clients. És una cultura trista i humiliant, la de la propina, però un nen... Bé, ja ens entenem: m'animava a parar directament la mà. I per protegir la meua dignitat jo només tenia, com solen tenir els nens, l'autodefensa instintiva de la vergonya. I ho passava fatal, i li deia: “Avi, és que em fa vergonya.” I la resposta que ell em donava em torna sempre al cap quan penso en el turisme: “No sé per què t'ha de fer vergonya, si no els veuràs mai més.” O sigui: la pura depredació. Tens la sort que pel teu tros passen uns ocells, treus l'escopeta i dispare. Una idea primària del negoci, inimaginable en una fleca de barri, en una fàbrica, en un mecànic. No pateixis pel client, que no el veuràs més.

No estic dient que el turisme sigui això, naturalment. Només dic que en cap altra mena de negoci el meu avi no hauria tingut aquesta idea irresponsable. I el problema és que aquesta depredació no s'aplica només sobre els turistes, sinó sobre allò que es pot oferir al turisme. La cultura de la depredació no és només aplicable al turisme, és clar, i el grau de primitivitat d'un país es pot valorar a partir del seu grau de depredació –s'ha vist amb la bombolla immobiliària, s'ha vist amb la mateixa corrupció política. Dit en termes culturals, estem parlant de l'antitradició.

És una mica la cultura del porc: tot s'acaba aprofitant, dels turistes i del lloc turístic. No cal crear res; agafes el que hi ha, depredes. Que hi ha platja? Doncs sol i platja. Que s'hi fa vi? Enoturisme. Que hi ha el monument que sigui? Turisme “de cultura”. I si no hi ha res d'això, ja trobarem la manera. Pensem. No hi ha boscos? Doncs banys de bosc. Ja arribarà el dia que els turistes obriran els ulls a l'autoengany, a l'escuderia completa de motos que els han venut amb les preteses bondats de viatjar... Si Homer aixequés el cap...!

En temps de crisi, però, què vols fer? En temps de crisi et llogues una habitació de casa. A Barcelona això ha arribat a nivells dramàtics amb la qüestió dels apartaments turístics, però a la Costa Brava coneixem el problema. A mi mateix em va tocar algun cop deixar la meua habitació perquè hi passessin la nit uns turistes. Marina Garcés parla del xantatge que això implica –i amb tota la raó–, però de què no pot dir-se'n *xantatge*? Fins i tot de respirar... Com sempre, és qüestió de graus. Reflexionar sobre el turisme no és fàcil perquè en depèn directament la vida de molts; és una qüestió que avui toca el moll de l'os del nostre país. El turisme ens alimenta i, per tant, ens condiciona al màxim; el turisme parla molt directament de nosaltres mateixos. Hauríem de tenir un Observatori del Turisme de primer ordre, a l'altura, independentíssim, regulador, que mantingués el tema constantment obert al debat públic.

A l'última FITUR, Mariano Rajoy va qualificar la indústria turística de “pal de paller” de l'economia espanyola, perquè ho és. Que això sigui un orgull ja és una altra història. Té un punt humiliant córrer a darrere la gent com venedors de basar: “Tinc això!” “Qui em vol!” “Si no vol platja, tinc muntanya! I si no, tinc...” Però és la crisi, és de sentit comú. En aquesta mateixa edició de la FITUR, la Generalitat hi ha fet la inversió més alta que mai s'ha fet en una campanya de promoció del turisme: 3,8 milions. La campanya té aquest lema: “Catalunya és casa teva”. Sisa mateix ha cedit els drets d'una cançó tan íntimament anostrada com *Qualsevol nit pot sortir el sol* perquè se'n faci una versió per als anuncis.

“Catalunya és casa teva”. Aquí se'ns mostra el problema. Casa meua és casa teva. No és lògic preguntar-se amb quin dret els autors d'aquesta campanya s'han sentit autoritzats a oferir tan alegrement el territori als forasters? Amb quin permís algú ofereix a un altre casa meua? Catalunya no és meua, llavors? Me n'han fet fora? No ho ha estat mai? Se m'han venut? No tinc res a dir-hi?

És una altra anècdota, però explica més que les grans abstraccions. Si considero que casa de l'altre és casa meua, podré fer-hi el que em doni la gana. Tindrè permís per depredar-la a gust i s'establirà una competició per veure qui és més espavilat, qui depreda millor a qui. ■

Miquel Puig Raposo
Economista

Només hi ha dos models turístics: el bo i el dolent

En la mesura que el nostre turisme es basa en la creació de llocs de treball mal remunerats, no tan sols crea poc valor, sinó que fa una redistribució favorable per als turistes i els empresaris turístics i perjudicial per a la resta de la societat. El model actual desemboca en un seriós conflicte.

Podem provar de classificar el turisme barceloní en diferents models: de creuers, de congressos, arquitectonico-cultural, de compres, de comiats-de-solter-i-caps-de-setmana-de-baix-cost, etcètera. Cada un presenta característiques molt diferents que apassionen els experts i són crucials per als professionals. Sense ser ni una cosa ni l'altra, el meu punt de vista és el del ciutadà que ha de conviure amb el turisme, i que té uns ingressos que no en depenen més que molt indirectament. Des d'aquest punt de vista només hi ha dos models turístics: el bo i el dolent. El bo és el que crea molt de valor i el distribueix correctament entre la ciutadania, i el dolent és el que en crea poc i el distribueix de mala manera. El turisme barceloní és dels dolents, però és al nostre abast convertir-lo en un dels bons.

Anem a pams. El turisme crea valor i té costos, i la qüestió és maximitzar el valor i minimitzar els costos. Genera valor perquè crea llocs de treball i perquè els turistes paguen per gaudir d'un patrimoni heretat: l'entorn. I té costos perquè els turistes pertorben la mateixa bellesa que persegueixen, causen aglomeracions i encareixen els productes. Està molt bé que els turistes dinin a prop del Park Güell, però és una calamitat que tornar la tranquil·litat al parc hagi exigut establir-hi una entrada de vuit euros.

El nostre turisme crea poc valor

Disposem d'estadístiques que mesuren la despesa que fan els turistes, sobretot els estrangers, i, com que és molt alta, es proclama amb entusiasme tot sovint. Ara bé, el valor que crea el turisme no és igual que la despesa que fan els turistes. De la despesa, cal descomptar-ne els diners que no es queden a Barcelona: el combustible i l'amortització de l'avió o del creuer, el cost dels articles d'importació que compren al passeig de Gràcia o a La Roca Village, etcètera. La millor manera de veure el valor que crea el turisme consisteix a sumar els salaris que s'emporten a casa els treballadors del turisme, els beneficis de tots els empresaris que hi operen i els impostos que n'obtenen les administracions públiques. En el nostre cas, aquest valor és baix.

© Maria Corte

És baix perquè la major part d'aquell valor se l'emporten els salaris, i els salaris que cobren els treballadors que atenen els turistes són, en general, molt baixos. I molt estacionals. Dissortadament, aquesta és una afirmació que no es pot basar en estadístiques fidedignes perquè no només no n'hi ha, sinó que seria difícilíssim dissenyar-ne, ja que "treballador turístic" és un concepte equívoc: fins a quin punt ho és un dependent del passeig de Gràcia? I un quiosquer de la Rambla? I un taxista? No obstant això, hi ha molts indicis que apunten en aquesta direcció: ens els proporcionen les dades salarials de sectors molt estacionals (com l'hostaleria i la restauració), de comunitats molt dependents del turisme (com les Balears) i de col·lectius concrets: personal contractat per servir copes en xiringuitos de platja, o el servei d'habitacions, subcontractat pels hotelers...

Finalment, tenim els indicis macroeconòmics. Per exemple, que els ingressos del turisme per habitant no són superiors a Catalunya que a Àustria –uns 1.750 euros anuals–, mentre que la pressió turística és molt més intensa a Catalunya que a l'esmentat país centreeuropeu. La raó és clara: un cambrer austríac cobra molt més que un de català. Arribats a aquest punt, la pregunta és inevitable i molt pertinent: si Barcelona és molt més atractiva que Viena, per què els nostres treballadors turístics han de cobrar menys per fer la mateixa feina?

Una redistribució perversa

El turisme ha creat molts llocs de treball. Sens dubte. Però la major part els han ocupat immigrants. Ja he dit que no es pot parlar amb certesa del mercat de treball turístic, però els indicis són també en aquest cas inequívocs. Per aportar només una dada: des del principi d'aquest segle, el nombre de llocs de treball creats a Espanya (la Seguretat Social no desagrega territorialment aquesta informació) pels sectors

que habitualment s'identifiquen amb el turisme –hostaleria i restauració, agències de viatges, etcètera, a més del comerç–, coincideix exactament amb l'increment que ha experimentat el nombre de treballadors estrangers. Aquest fet limita extraordinàriament el benefici que la societat barcelonina en general hagi pogut obtenir del turisme.

Però això no és tot. Molt més important és l'impacte que tenen en la societat en general els treballadors amb ingressos baixos. En síntesi: una persona que cobri menys de 1.200 euros al mes pagarà en impostos al llarg de la seva vida (sobretot per l'IVA d'allò que consumeixi) una quantitat molt inferior a la despesa pública que generarà en educació, en salut i en l'àmbit sociosanitari. Pel que fa als treballadors estacionals, tenen dret a una pensió que supera el valor de les seves cotitzacions. Tot això no és res més que el resultat d'una estructura social que protegeix els qui menys guanyen i que ens caracteritza com a societat civilitzada, però que és del tot rellevant per analitzar la distribució del valor generada pel turisme: quan un turista paga un servei prestat per un treballador que cobra menys de 1.200 euros al mes o que és estacional està sent subvencionat, perquè el servei d'aquella persona costa més.

Dit d'una altra manera, en la mesura que el nostre turisme es basa en la creació de llocs de treball mal remunerats –la major part dels quals són ocupats per immigrants–, el turisme no tan sols crea poc valor, sinó que produeix una redistribució del valor favorable als turistes (i als empresaris turístics) i perjudicial per a la resta de la societat, l'empobriment de la qual es manifesta en forma de serveis socials més congestionats i de pensions més amenaçades. Els veïns de la Barceloneta protestaven per les molèsties que els ocasionen els turistes. No saben que, a més, els empobreixen.

Què s'hi pot fer?

Els atractius turístics de Barcelona són excepcionals, com també ho és l'encert que ha caracteritzat els gestors privats i públics que els han promocionat. No obstant això, el nostre turisme crea poc valor i el distribueix d'una manera perversa. La solució no la poden aportar els empresaris, perquè caldria apujar el salari mínim o bé augmentar la pressió fiscal. Un cambrer vienès guanya més que un de barceloní no perquè sigui més hàbil amb la safata, sinó perquè està estipulat així.

Pel que fa als impostos, quan AENA va doblar la taxa al Prat i la Generalitat va implantar la mal anomenada taxa turística, es van fer prediccions apocalíptiques, però el nombre de visitants ha continuat creixent de manera imparable. En cap dels dos casos l'empresari no hi perd, perquè pot traslladar el cost als turistes. I els turistes no deixaran de venir a Barcelona perquè la cervesa hi sigui més cara; si aquest fos el cas, deixarien d'anar a Viena.

Em demanen que faci una predicció a deu anys vista. És clara: si continuem amb l'actual model de minimització de salaris i maximització del nombre de turistes, ens trobarem amb un conflicte seriós, perquè aquest model beneficia uns quants i perjudica la majoria. Si som capaços de traslladar als turistes els costos reals que generen, els barcelonins estarem pagant un preu raonable per viure en una ciutat desitjada. ■

José A. Donaire

Universitat de Girona

Escenaris futurs del turisme barceloní

Els processos turístics són causa i efecte de molts altres processos que operen com un rellotge. L'anàlisi dels efectes del turisme només és possible amb un estudi més ampli sobre l'estructura econòmica, social i cultural de la ciutat.

Aquesta dècada, per primera vegada en la història de la humanitat, residiran més persones a la ciutat que al camp. És un efecte més d'un procés molt ampli, que és l'escat del fenomen urbà en els darrers vint anys. Les ciutats són la lectura geogràfica més evident d'allò que hem anomenat globalització. En 25 anys, Barcelona ha aconseguit passar de l'anonimat a l'escala global. És un salt molt violent en molt poc temps, que lògicament genera desequilibris, i també una sensació de vertigen.

Les ciutats atractives tenen la capacitat de captar talent, inversions, residents, estudiants, congressos internacionals, fires, creuers, festivals o *start-ups* que poden canviar el món. I, lògicament, també turistes. Les grans ciutats turístiques són sobretot ciutats globals, que es perceben com a centres d'iniciatives, experiències i oportunitats. De fet, les estadístiques consideren que un programador que assisteix al Mobile World Congress, un arquitecte que contacta amb proveïdors locals, un ucraïnès que contracta els serveis d'un oftalmòleg o un estudiant d'economia que assisteix a un congrés són tan turistes com una família que passa dos dies a la ciutat després d'un creuer per la Mediterrània. Per això, no és possible plantejar el debat sobre el model turístic de Barcelona sense proposar el debat sobre el model de ciutat.

L'èxit de la ciutat es basa en la internacionalització d'algunes de les seves icones centrades en un període determinat (final del segle XIX i principi del XX), i en especial un autor, Gaudí. En un estudi elaborat per INSETUR a partir de les imatges fotogràfiques allotjades al portal Flickr, hem pogut constatar que un terç de totes les captures sobre la ciutat es dediquen només a quatre elements: la Sagrada Família, el Park Güell, la Pedrera i la Casa Batlló. El trànsit turístic està extremament concentrat en pocs barris. Hi ha, per tant, dues ciutats: una que concentra tota l'activitat i una altra que en viu al marge. Molts dels efectes negatius del turisme en la trama urbana i el teixit social s'expliquen per aquesta extraordinària concentració.

El turisme metropolità és una *rara avis* en la dinàmica turística. Genera una oferta d'allotjament de nivell mitjà-alt, amb estades curtes, una despesa mitjana elevada i una escassa incidència dels processos d'estacionalització. Més enllà d'aquestes pautes generals, és difícil parlar del model

© Maria Corte

turístic metropolità i, per tant, del model turístic de Barcelona. Als espais metropolitans conviuen productes turístics que no tenen cap relació entre si. El turisme de creuers, el mèdic, l'atracció de la Fira, el turisme professional, l'esportiu, els esdeveniments musicals de gran format o el turisme de luxe tenen lògiques, circuits, sistemes de contractació i de promoció, imatges i efectes completament diferents. No existeix el model turístic de Barcelona perquè Barcelona és el marc en què té lloc la convivència de productes turístics (i, per tant, de consumidors turístics) extraordinàriament diversos. Un dels errors més freqüents a l'hora d'analitzar el turisme a la ciutat és considerar-lo un model compacte i tancat, habitualment reduït a la caricatura.

Les anàlisis sobre l'impacte del turisme se simplifiquen sovint en una equació amb l'efecte econòmic i els efectes en la vida quotidiana i social. A més, sovint es planteja com una compensació entre els beneficis del turisme i els perjudicis per a la població local, com una balança amb dos braços. Però els sistemes metropolitans són per definició oberts i complexos: els processos turístics són causa i efecte de molts altres processos socials i econòmics que operen de manera simultània com un mecanisme de rellotgeria. L'anàlisi dels efectes (positius i negatius) del turisme en la ciutat només és possible amb un estudi més ampli sobre l'estructura econòmica, social i cultural de Barcelona.

En resum, el debat sobre el turisme a la ciutat de Barcelona demana matisos, complexitat i lectures creuades. Com en el vell debat que proposava Umberto Eco entre apocalíptics i integrats, la valoració sobre el turisme a la ciutat sempre se situa en un dels dos extrems. Ha arribat el moment dels grisos en la valoració del turisme metropolità, perquè només un diagnòstic precís ens pot proporcionar una estratègia de resposta acurada. Encara és més difícil projectar l'escenari del 2025. Malgrat tot, deixeu-me fer un

exercici de futurisme. Temo que no hi ha una resposta possible, perquè la complexitat dels mecanismes del turisme no permet projeccions simplistes.

Escenari 1. La ciutat col·lapsada

Totes les projeccions dels organismes internacionals preveuen un increment violent del nombre de turistes en els propers anys. En un escenari inercial és fàcil imaginar que els problemes de congestió es multipliquin i que l'especialització turística d'uns quants barris accentui la frontera entre la ciutat turística i la ciutat residencial. Al marge dels conflictes urbans, la sobresaturació d'aquests espais afeblirà la competitivitat del turisme de la ciutat i en comprometrà la viabilitat.

Escenari 2. La ciutat secundària

En un context de competència urbana, es consoliden les ciutats clàssiques i s'hi incorporen noves metròpolis, especialment asiàtiques i sud-americanes. Barcelona perd relleu internacional i esdevé un espai metropolità secundari. Això establirà l'atracció turística, però la ciutat perdrà capacitat d'atracció i algunes de les àncores que poden sustentar la seva estratègia de futur. És possible que recuperi la condició de capital mediterrània i reforci els atributs regionals que té en detriment de la seva projecció mundial.

Escenari 3. La ciutat innovadora

Barcelona consolida la seva projecció internacional com a espai d'innovació i aconsegueix atreure empreses, estudis i residents vinculats amb l'àmbit genèric de la innovació, i això fa que el turisme de negocis augmenti de manera exponencial. Entre el 1990 i el 2015, el turisme de negocis s'ha duplicat, mentre que el turisme d'oci s'ha multiplicat per deu. Barcelona esdevé també la capital de la innovació turística i reforça la seva condició de laboratori a cel obert de les noves vies del turisme, des de l'anomenat turisme col·laboratiu fins al turisme electrònic, especialment el turisme relacionat amb el món del mòbil. La ciutat és un referent cosmopolita i universal, però té dificultats per mantenir la seva ànima tradicional.

Escenari 4. La ciutat oberta

L'estratègia de descentralització, la força centrífuga del turisme, fan que la ciutat passi de dual a polinodal. Els barris adquireixen protagonisme en detriment de la concentració nodal. El turisme es dispersa i també aconsegueix establir enllaços amb altres ciutats catalanes. El pas de la concentració a la dispersió permet alleugerir la pressió sobre uns barris determinats i, al mateix temps, ajuda a integrar els elements locals en la identitat turística de la ciutat.

La Barcelona turística del futur serà el resultat de combinar dues forces. En primer lloc, les externes que expliquen la probable emergència de noves ciutats-món i l'increment dels fluxos turístics i no turístics a escala global. En segon lloc, les estratègies públiques i privades que siguin capaces de combatre els principals efectes negatius (concentració, gentrificació, especialització funcional, pèrdua de teixit tradicional, banalització) i potenciar els efectes positius (innovació, distribució, identitat, capacitat d'atracció i obertura). ■

AFB

Albert Esteruelas Teixidó i Conrad Vilanou Torrano

Departament de Teoria i Història de l'Educació. Universitat de Barcelona

Rosa Sensat, una mestra d'avantguarda

La gran obra pedagògica de Rosa Sensat, l'Escola del Bosc, va néixer el 8 de maig de 1914. Era allora una institució higiènica i un espai d'assaig dels valors de l'avantguarda pedagògica. Arribada la Segona República, la fundadora va voler convertir-la en el model per a la renovació de l'ensenyament.

Rosa Sensat i Vilà és un cas inusual en la història pedagògica catalana. Amb la redacció del pressupost de cultura de l'Ajuntament de Barcelona del 1908 i la creació d'una xarxa d'escoles a l'aire lliure el 1914, es recollien dues tradicions –la modernista, que reclamava que la cultura arribés a tothom, i la noucentista, que entenia l'educació com una obra de civilitat– que situaven Barcelona a l'avantguarda educativa. L'aspiració de regenerar la societat a partir de l'educació atorgava als mestres una transcendència desconeguda que coincidia amb l'aire fresc que va significar la incorporació de les dones al món educatiu, del qual havien estat foragitades durant segles. A més, la preocupació per la salut de la infància, per la seva formació física, social, moral i estètica, va donar pas a una pedagogia centrada en la vida –fins llavors allunyada de les aules escolars–, una educació integral que va portar Rosa Sensat a centrar-se a “fer persones” (González-Agàpito, 1989). En aquest context va néixer la gran obra pedagògica de Rosa Sensat el 8 de maig de 1914: l'anomenada col·loquialment Escola del Bosc –inspirada en la berlinesa Waldschule de Charlottenburg–, que va dirigir fins al 1930, any en què es va traslladar al grup escolar Milà i Fontanals, on treballaria fins al 1939.

Abans de la creació de l'Escola del Bosc, Sensat havia estudiat Magisteri a Barcelona, i posteriorment va fer de mestra a l'escola municipal del Masnou i en una escola infantil gironina. Més tard va obtenir la llicència de mestra de normal a la madrilenya Escuela Central de Magisterio. Va treballar d'auxiliar durant quatre anys a la capital de l'estat, la qual cosa li va permetre entrar en contacte amb la Institución Libre de Enseñanza. Va completar la seva experiència pràctica en una escola de Sant Martí de Provençals i, més tard, en una escola pública unitària.

L'Escola del Bosc de Montjuïc es va instal·lar en un parc de gran bellesa, amb brolladors i jardins; resultava un lloc especialment preparat per als jocs i les classes a l'aire lliure. Les instal·lacions higièniques, el gabinet antropomètric, el menjador i la infermeria constituïen veritables novetats. També l'educació estètica, gràcies a la sala de música, hi tenia un lloc privilegiat. Disposava de patis coberts per resguardar-se del mal temps, i el menjador estava en un antic xalet moresc que també incloïa altres serveis.

Rosa Sensat sempre es va encarregar de gestionar directament l'alimentació i va vetllar pel seu equilibri (Cussó i Garrabou, 2004, p. 498), un aspecte poc reconegut però que

va ser un dels més importants (Sensat, 1998). El tarannà de Sensat es cospa en detalls d'aquest tipus i en la dèria de registrar totes les seves vivències, des del diari de classe fins a les notes dels viatges; podríem dir que la mestra masnovina tenia manuscrita la seva vida professional. Així, el llibre *Vers l'escola nova* (1934), la seva obra cabdal, no deixa de ser un important document dedicat a narrar l'experiència atresorada durant els anys passats a l'Escola del Bosc. En un entorn molt ben concebut, va potenciar l'educació de la sensibilitat fins al punt que allà es va "crear un ambient favorable al desenvolupament del sentit artístic".

D'entre les seves obres també destaca *Les ciències en la vida de la llar* (1923, reeditat el 1998), en què va mostrar la qualitat de divulgadora científica, experiència adquirida en el curs normal d'ensenyament domèstic per a mestresses del 1921. El programa del llibre abordava quatre punts, dedicats a fonamentar científicament les tasques pràctiques i quotidianes de la llar: l'aire, l'aigua, el vestit i l'alimentació. L'èxit la va impulsar a escriure *Cómo se enseña la economía doméstica* (1927), adreçat a la formació de mestres de primària. Certament, amb Rosa Sensat l'ensenyament domèstic va adquirir una importància inusitada i, així, malgrat el sentit reformista de la proposta, va esdevenir una pionera del feminisme.

Aquest vitalisme feminista s'entenia com una "preparació pràctica i conscient per a les tasques de la casa" i "una formació completa de la dona per a la vida de família" (González-Agàpito, 1989, p. 119). Arran d'això, i després de visitar centres d'ensenyament domèstic a Bèlgica, Suïssa i Alemanya, Rosa Sensat va refermar la convicció de preparar les nenes com a futures mestresses de casa. Cal recordar que el 1920 el Consell de Pedagogia de la Mancomunitat va constituir la Secció d'Ensenyament Domèstic, una tasca a què es va dedicar durant la seva estada a Alacant, després de guanyar el 1900 unes oposicions de mestra de labors. Tot plegat la va dur a participar el 1922 al III Congrés Internacional d'Enseignement Ménager (París, Office Familial-Ménager). La dona havia "de saber física y química" i fisiologia, atès que havia de ser la garant d'una economia domèstica que millorés les condicions de la vida familiar.

De la mateixa manera que la ciència afecta la vida, també l'escola ha de ser vida. Sensat va fer seu aquest ideari quan es va plantejar introduir la vida a l'escola per garantir un règim de responsabilitat, com va explicitar a *Vers l'escola nova*: "Volíem que fos el lloc on s'apregués a viure"; una "obra vitalista [...] en contacte íntim amb la natura" que, de retruc, assumia els postulats evolucionistes i apropiava la pedagogia a la biologia. El naturalisme i el vitalisme vertebraven la pedagogia sensatiana; la vida genera la voluntat de transformar l'escola en una veritable llar on floreixi la vida lliure i natural, sense rigideses, elements que van atraure la incomprensió d'alguns sectors. Per això els nens anaven en tramvia i sols a l'escola i s'amaraven de les experiències positives i negatives quotidianes: "Així es familiaritzaven amb la incomprensió i la injustícia." Alhora, Sensat insistia en la importància que els infants assumissin petites responsabilitats: l'escola esdevenia una viva imatge de la llar, una prolongació de la vida de família, una preparació per a la vida social. Aquest és el sentit que Galí va donar a l'expressió "escola viva", representació i expressió de la societat.

En fi, l'Escola del Bosc no era només una institució higiènica sinó una sensacional escola nova, atès que complia el requisit de ser una escola d'assaig en sintonia amb els valors de l'avantguarda pedagògica. Arribada la Segona República, el desig de Rosa Sensat va ser que es convertís en un model per a totes les escoles que havien de seguir la renovació pedagògica. Al capdavant, va lluitar contra les misèries de tot tipus: "Tot l'esperit de l'escola es va encaminar a formar al voltant de la nena una atmosfera d'elevació moral per la dignitat..." Unes misèries i una dignitat que li van ser negades, ja que, després de la Guerra Civil, Sensat va ser una de les mestres que van patir la depuració del magisteri feta pel règim franquista. ■

Referències bibliogràfiques

- CUSSÓ, X.; GARRABOU, R. (2004). "L'Escola de Bosc. Un referent pioner a la transició nutricional moderna a Catalunya". *Estudis d'Història Agrària*, 17, p. 497-512.
- GONZÁLEZ-AGÀPITO, Josep (1989). *Rosa Sensat i Vila, fer de la vida escola*. Barcelona, Rosa Sensat / Edicions 62.
- SENSAT, ROSA (1927). *Cómo se enseña la economía doméstica*. Madrid, Publicaciones de la Revista de Pedagogía.
- (1996). *Vers l'escola nova*. Pròleg de Josep González-Agàpito. Vic, Eumo Editorial.
- (1998). *Les ciències en la vida de la llar*. Barcelona, Altafulla [Edició facsímil de l'original del 1923].
- L'obra *Les ciències en la vida de la llar*, els diaris i les impressions sobre els viatges es poden consultar a l'arxiu digital de la biblioteca de Rosa Sensat (<http://mdc.cbuc.cat>).

Rosa Sensat amb un grup d'autoritats i l'arquitecte Antoni de Folguera, encarregat de la rehabilitació de l'edifici del Parc Lari-bal de Montjuïc com a Escola del Bosc, durant una visita al centre, el 1914. A sota, nens al jardí de l'escola, en una data indeterminada dels anys 1920-1925. A la pàgina anterior, Rosa Sensat durant una classe a l'aire lliure.

Brangulí / Arxiu Nacional de Catalunya

Oriol Ripoll

Professor de creació de jocs a Enti (UB). Autor de jocs per a projectes educatius, de publicitat i lleure

Camins que porten als jocs

La creació d'un videojoc és una feina col·lectiva en què cada membre de l'equip de desenvolupament aporta la seva mirada particular. Andreu Taberner, Rubèn Farrús i Kevin Cerdà són tres autors de videojocs que han mostrat el seu talent en les obres que han fet i per això són reconeguts arreu del món.

A la Game Developers Conference de San José de l'any 2004, tres investigadors van fer una contribució acadèmica que ha esdevingut un marc de referència per als creadors de videojocs. Es tracta de l'MDA, sigles de *mecànica, dinàmica i estètica* en anglès, que presenta un paradigma que acompanya el procés de creació d'un joc. Si l'autor crea mecàniques que generen unes dinàmiques en els jugadors i tot això es representa amb una estètica, una manera de mostrar-ho, el jugador fa el camí invers, i si la percepció inicial, l'estètica, ja no és agradable, no arribarà mai a gaudir de les mecàniques o a viure unes dinàmiques determinades.

Encara que semblin tres elements diferents, estan íntimament relacionats. Ens ho mostraran tres desenvolupadors de videojocs que es van endinsar en el món de la creació des d'un d'aquests elements, però que després sumen el seu talent en tots aquests elements a la vegada.

Andreu Taberner (Mataró, 1980) és arquitecte. Un dia, en una conversa amb el seu amic i soci Lukas, es van proposar desenvolupar un videojoc. En un primer moment el van plantejar com un repte personal, gairebé com una juguesca, per veure què passaria. Però el que va començar com una idea esbojarrada de cafè va esdevenir un projecte professional que els va representar molts mesos de desenvolupament.

El resultat va ser *Stubies*, un joc creat només per a aplicacions Apple en què l'Andreu ha pogut plasmar que el seu concepte de disseny és "tenir cura de tots els detalls". Els protagonistes del joc són uns petits personatges de colors amb el cap quadrat, que es mouen per la pantalla lliurement i que els jugadors han de controlar perquè xoquin entre ells i superin els seixanta reptes que formen el joc.

Quan l'Andreu explica el procés d'elaboració, no pot deixar de banda el paper de l'estètica en l'experiència de l'usuari, un concepte que és la marca de la seva creació i que omple tots els moments del joc, des dels gràfics fins a la manera com s'interactua amb els personatges. Per aquest motiu van fer moltes proves per aconseguir que els jugadors

Fotos: Albert Armengol

se sentissin còmodes, que la corba d'aprenentatge estigués molt ben equilibrada i que, així, els reptes fossin assumibles. Però aquest procés de millora contínua no es va acabar amb la publicació, sinó que quan el joc ja era a l'Apple Store van continuar analitzant les respostes dels usuaris per millorar tots els nivells.

No és d'estranyar, doncs, que *Stubies* destaqués en diferents països. I tot sense disposar de capital inicial, només invertint hores i estalvis en el projecte, sense fer cap campanya de màrqueting, només destacant la qualitat com a segell.

Vivències personals i narració d'històries

Un punt de partida diferent és el de Rubèn Farrús (Balaguer, 1983). Farrús ha estat el director de desenvolupament de *Spirits of Spring*, un videojoc que va sortir al mercat l'últim trimestre del 2014 per a dispositius amb IOS, i que té una narrativa tan potent que atrapa els jugadors i no els deixa fins al final de la història.

En aquest cas, en Rubèn i el seu equip van voler fer com en qualsevol altra disciplina artística: que a l'arrel del joc hi hagués una vivència personal. El tema era l'assetjament, una experiència que molts dels treballadors de Minority, la companyia que ha desenvolupat el joc, havien viscut. Però el joc no tracta directament d'assetjament escolar, sinó que ho fa a partir d'una metàfora inspirada en les històries dels indis cree que un dels treballadors de Minority va explicar a en Rubèn. I a partir d'aquesta història sorgeixen totes les mecàniques que fan avançar el joc.

Partir de les vivències personals ha modificat tot el procés de creació. En alguns moments del desenvolupament del projecte han hagut de canviar algunes de les mecàniques o de les cinemàtiques (petites escenes que apareixen de manera autònoma per explicar la història) a fi

D'esquerra a dreta, a la pàgina anterior i en aquesta, Rubèn Farrús, Kevin Cerdà i Andreu Taberner, desenvolupadors de videojocs.

que els jugadors tinguin l'experiència adequada. Farrús explica que en un assetjament té importància allò que et poden arribar a fer, més que no pas el que et fan realment. Per això en el joc no hi ha cops, ni baralles, només la presència aterridora dels assetjadors.

A en Kevin Cerdà (Sabadell, 1988) li agrada explicar històries i la seva mirada sobre els videojocs és la d'un narrador que utilitza el joc per crear moments memorables en què la diversió dels jugadors, entesa de manera molt àmplia, és al centre de tot. Aquest concepte *jugadorcèntric* fa que tingui clar que, encara que en un joc hi ha una història creada, qui juga és qui acaba fent que es percebi d'una manera o una altra.

Com a bon narrador d'històries, en Kevin busca les idees en qualsevol font: pel·lícules, llibres, converses, exposicions i també petits jocs fets amb Flash que, a estones mortes, ens entretenien davant l'ordinador fa uns quants anys. Tot pot ser el germe d'un nou joc. Quan té una idea l'apunta en una llibreta i la fa créixer fins que hi pot visualitzar el disseny d'un joc amb una narrativa i unes mecàniques precises. Molts no surten mai del paper, però aquest exercici continuat de creació li permet valorar quines són les propostes que val la pena desenvolupar.

Una idea que va veure la llum és la de *Nihilumbra*, el joc que va comercialitzar l'any 2012 per a telèfons i tauletes amb IOS i que després va fer el salt als ordinadors. El joc va tenir molt bona acollida i va rebre diversos premis. En aquest cas ens acompanya Born, un personatge que surt del no-res i que fuig del buit que intenta atrapar-lo. L'única manera d'aconseguir-ho és utilitzar els colors a favor seu. I el resultat és un joc de plataformes, amb reptes interessants i una corba d'aprenentatge molt ben treballada.

L'Andreu, en Rubèn i en Kevin formen part d'una generació de desenvolupadors de videojocs del món *indie*,

petits estudis independents que pretenen dissenyar productes de molta qualitat partint de la mirada especial dels creadors. Cada un d'ells ha elaborat un mètode de treball propi i ha viscut unes experiències en la indústria dels videojocs que es complementen, de manera que poden ser referents per als futurs creadors que en aquest moment s'estan formant.

El segell de l'Andreu és el gust per la feina i la recerca de la perfecció en tots els processos, és la creació a foc lent, la que analitza amb pragmatisme els resultats obtinguts. Per a en Rubèn, la funció d'un dissenyador de videojocs és preguntar-se contínuament per què afegeix o elimina un element determinat i tenir llargues discussions amb l'equip que l'acompanya per trobar un criteri que es reflecteixi en les creacions que desenvolupen. En Kevin, per la seva banda, busca una frase que defineixi el joc i després orienta tots els elements que hi intervenen perquè responguin a aquesta definició.

Tots tres parteixen de punts de vista diferents, però la feina que fan té un denominador comú: el treball fet amb cura, posant atenció als petits detalls perquè el resultat sigui el que volen. El seu objectiu final és que els jugadors se sentin motivats per jugar gràcies a una estètica determinada, i a partir d'aquí, que inclogui unes vivències determinades gràcies a les mecàniques que s'hagin incorporat al joc. Tot un repte. ■

© Elisenda Llonch

Peter Roland Bush

Traductor. Universitat d'Oxford

Mig segle de literatura i política

No hi ha res com la pròpia experiència per ajudar-te a traduir autors amb una visió poc heroica de Barcelona. Les obres de ficció catalanes disponibles en anglès posen en relleu la vida i la història de la ciutat amb una prosa tan hàbil, incisiva i original com qualsevol obra de Gaudí o Picasso.

“T’agradaria conèixer un dels meus poetes? En tinc per a tots els gustos: n’hi ha de romàntics, de tràgics, de surrealistes... i tots a molt bon preu”, em va demanar una senyora de cabells grisos tota elegant en un bar del carrer de Balmaes, mentre m’anava passejant per davant del nas un petit llibre que, pel que semblava, contenia poemes escrits a mà per diferents persones i amb tints diferents. Era l’any 1970 i jo acabava de sortir d’una reunió clandestina amb estudiants i sindicalistes a qui havia estat instruint sobre les virtuts del marxisme revolucionari. En aquell moment jo tenia al cap un treballador que m’havia semblat que no quedava gaire convençut. Tenia al cap aquell home i també la seguretat, sobretot tenint en compte que duia la bossa plena de pamflets subversius i que Barcelona aleshores era una ciutat fosca governada per la policia franquista. Vaig mirar-me la senyora i les seves arracades espurnejants i, tot parpellejant-li, li vaig deixar anar a mitja veu que no estava d’humor per al seu tipus de lírica. Va marxar del bar enrabada.

Durant els últims cinquanta anys, tant la literatura com la política sempre han anat lligades a la meua experiència a Barcelona. L’any 1965, quan era a Cambridge, vaig llegir història i literatura espanyola medievals i vaig quedar impressionat pel poder d’aquella ciutat que havia estat

capaç d’imposar la seva llei marítima d’una punta a l’altra del Mediterrani, la mateixa ciutat que el 1936 esdevenia el centre d’una revolució social incipient i que ara era la capital d’un país que no existia i la llengua del qual es prohibia. Fins i tot Cervantes va dedicar els últims capítols d’El Quixot a les meravelles de la ciutat el segle XVII, un moment en què gaudia d’una indústria editorial pròspera, d’un port influent i en què moriscos com Ricote estaven a punt de ser expulsats de l’única terra que coneixien.

L’any 1968, finalment, en una època en què el meu pensament estava deixant de banda la literatura per fer un gir cap a la política, vaig poder anar a Barcelona per investigar sobre la revolució de 1868. Vaig passejar-me per diferents biblioteques en què et trobaves amb senyors malcarats que et portaven els llibres i els diaris vells que els demanaves ben plens de pols i te’ls deixaven caure a sobre la taula com si fossin llaunes de mongetes. Després, en sortir de la universitat o de l’hemeroteca, me n’anava a l’oficina central de Correus a buscar les meves cartes tot passant pels carrerons del barri Xino, un barri on et trobaves colles d’homes apinyats a les cantonades –que a un pobre jove anglès sortit dels aiguamolls de Lincolnshire com jo li semblava que feien cara d’afamats desesperats que se’l

miraven amb ulls amenaçadors— i on topaves dones obeses embotides en vestits estrets i curts de tots costats, amb els llavis d'un vermell cridaner, que s'arreceraven a les entrades dels bars —difícilment per escriure-hi poesia— i et reclamaven en veure't passar.

Al cap d'uns anys vaig abandonar la dialèctica i vaig cedir la columna que tenia reservada al *Workers' Press* i que signava com a Juan Gómez, aquell periodista ibèric omnipresent que tan aviat relatava històries d'Arequipa com de l'Hospitalet. Paral·lelament Barcelona s'anava desfent del gris de la dictadura. Recordo passejar-me Rambla avall i poder comprar *Mundo Obrero*, del Partit Comunista, per després agafar una *golondrina* amb treballadors del transport públic en vaga i fer un volt pel port mentre escoltava l'*Oda al paper de wàter* de La Trinca, al ritme de la *Cinquena* de Beethoven. De sobte, tot era possible!

Vaig aprendre català a Londres amb fills catalans d'exiliats; quedàvem en cafès, pubs o parcs i intercanviava una hora d'anglès per una de català, que combinava amb la gramàtica i els exercicis d'Alan Yates. Jo aleshores feia classes en un centre de secundària i confiava poder-me intercanviar la plaça amb un professor català l'any 1978, però la cosa no va tirar endavant i vaig acabar anant-me'n a Archena, a Múrcia.

En la meua època com a subdirector de la Fortismere School, al nord de Londres, va ser quan vaig estrenar-me com a traductor literari, amb l'obra de Juan Goytisolo *Coto vedado*, en què explica, entre d'altres coses, les seves escapades conjuntes amb Jaime Gil de Biedma pels carrerons amagats i els bordells de Barcelona. De la traducció van néixer encàrrecs per treballar en cinc programes de la cadena de televisió britànica Channel 4 sobre cultura internacional. El barri Xino estava canviant per convertir-se en el Raval d'avui, que a Goytisolo li agrada de comparar amb Marràqueix. També vaig escriure sobre un procés de la Inquisició contra un morisc, que després vam representar i filmar amb actors catalans en un soterrani renaixentista del carrer de la Canuda. Arribats a aquest punt, el meu interès per la història, la literatura i la política catalanes i espanyoles m'havien dut a una nova vida dedicada a la traducció literària, primer com a traductor, professor i promotor, i finalment, a partir de l'any 2003, com a traductor autònom a temps complet establert a Barcelona i casat amb una catalana, la Teresa Solana, al seu torn traductora i novel·lista.

Què m'han ensenyat sobre la ciutat aquests últims onze anys? Com la majoria de grans ciutats amb una mica d'història, Barcelona està composta per una sèrie de pobles, dels quals he fet vida en cinc, empès per l'afany, intrínsec en tot traductor, de mantenir-me solvent. És en aquests cinc barris —Sarrià, Sant Gervasi, Gràcia, Vallcarca i el Putxet— que he traduït algunes de les millors obres de la literatura catalana contemporània. I l'exploració física ha anat acompanyada de la immersió en els mons literaris de Quim Monzó, Empar Moliner, Najat El Hachmi, Joan Sales, Mercè Rodoreda, Josep Pla i, evidentment, Teresa Solana.

He respirat l'aire pur de muntanya pujant pels camins que hi ha per sobre del carrer de Cardedeu i que porten fins a un parc de barri tranquil, elegantment decorat amb una pedrera de Bohigas i Mackay coronada per una escultura de Chillida. A Pérez Galdós, a Gràcia, no podíem obrir la fines-

tra que donava al carrer per culpa del fum dels cotxes que s'arreglaven a baix abans d'anar a petar a Lesseps. Sort que havia de quedar lliure de trànsit... o això és el que ens havia promès el promotor immobiliari. Vaig plantar-me a la porta el dia que el nostre veí es va posar a clavar-hi cops a les dues de la matinada. Vaig maleir cada vegada que un sostre queia i que un envà tremolava; una despesa imprevista més per sumar al pagament de la hipoteca. He vist senyores grans al carrer d'Hercegovina portar polseres amb la bandera franquista, la mateixa bandera de l'àguila que alguns motoristes duïen lligada al voltant del tors la nit del clàssic mentre circulaven tot cridant. He vist anarquistes vestits amb roba gòtica passejar els seus mastins per la plaça del Diamant. He seguit en sofàs de pell blancs en sales pintades de blanc en què se servia Moët i se sentia parlar de les virtuts del diner negre.

No hi ha res com la pròpia experiència per ajudar-te a l'hora de traduir autors de prosa irònica amb una visió poc heroica de la ciutat i unes divisions de classe que continuen sent vigents per als qui no es passen el cap de setmana de comiat de solter per la Barceloneta. Les nombroses obres de ficció catalanes disponibles ara en anglès posen en relleu la vida i la història de la ciutat amb una prosa tan hàbil, incisiva i original com qualsevol obra de Gaudí o Picasso. I quan se'm va presentar l'oportunitat de traduir *Incerta glòria*, de Joan Sales, el record de les hores que havia passat estudiant els conflictes entre anarquistes i marxistes durant la dècada de 1870, o bé de les hores que havia dedicat a debatre aferrissadament amb els trotskistes als anys setanta... tot això em va inundar el cap de nou per donar vida al meu llenguatge. Aquesta sí que va ser una gran novel·la, amb la Guerra Civil relatada per algú que l'havia viscuda en primera persona, anant més enllà que Orwell i Hemingway. Pot aspirar a un repte major que aquest, un traductor? ■

La mort de Franco als quioscos de la Rambla, el 20 de novembre de 1975.

Pérez de Rozas / AFB

© Oriol Malet

Bernat Puigtobella

Preparats per a l'adversitat

Ara fa deu anys, Barcelona va viure un dels moments més dramàtics de la seva història recent. Les obres d'excavació de la línia 9 del metro van afectar els fonaments d'algunes cases del Carmel: més de mil veïns van ser desallotjats i les obres es van haver d'interrompre.

Dos anys més tard, entre el 2007 i el 2008, la ciutat va tornar a viure una sèrie d'episodis crítics que van posar de manifest la vulnerabilitat de les infraestructures i els serveis urbans: un risc de sequera extrema que va obligar a posar en marxa un pla per portar aigua amb vaixells cisterna, una apagada elèctrica provocada per la sobrecàrrega d'una central que va generar una fallida en cadena i un episodi de caos en el transport quan les obres del tren d'alta velocitat a Sants van causar interrupcions al servei ferroviari.

La concentració de tots aquests contratemps va adquirir una magnitud sistèmica i va obligar a activar un pla de detecció i prevenció de riscos. Amb l'objectiu de millorar la capacitat de reacció i de resposta de la ciutat davant de futures adversitats, el govern municipal va posar en marxa un pla estratègic.

De resultes d'aquest impuls, Barcelona ha estat la primera ciutat del món a crear un departament de resiliència urbana i s'ha posicionat com un referent internacional en aquest camp. Des del 2013 és la seu del programa de resiliència de l'ONU-Hàbitat i enguany ha estat seleccionada per la Fundació Rockefeller, que destina 100 milions de dòlars a programes de resiliència urbana, per incorporar-se al projecte 100 Resilient Cities.

Resiliència: prevenir, mitigar, recuperar-se

El concepte de resiliència no es limita a la virtut d'encaixar l'adversitat i sobreposar-se, sinó que també inclou la capacitat de treure un rendiment positiu de la desgràcia.

Judith Rodin, presidenta de la Fundació Rockefeller, defineix la resiliència com la capacitat de preveure l'adversitat i de recuperar-se'n, així com d'adaptar-se i créixer a partir d'experiències traumàtiques. La construcció de la resiliència permet prevenir o mitigar situacions potencialment desastroses que poden alterar el funcionament normal d'una ciutat. En el pitjor dels casos, ajuda a identificar adversitats que no es poden predir ni evitar o, si més no, a donar-hi la millor resposta possible.

Rodin no limita el concepte de resiliència a la virtut d'encaixar una adversitat i sobreposar-se, sinó que l'amplia per incloure-hi la capacitat de treure un rendiment positiu de la desgràcia. Fins i tot parla de dividends per referir-se a les capacitats i els beneficis que es generen gràcies a la construcció de la resiliència, com ara tenir disponibilitat, estar alerta i guanyar capacitat de resposta i de revitalització. Idealment, diu Rodin, "com més aptes siguem per gestionar el desordre i més habilitats desenvolupem per construir la resiliència, més capaços serem de crear o aprofitar noves

oportunitats, tant en temps turbulents com en dies de bonança. Aquests són els dividends de la resiliència".

La construcció de la resiliència és cada cop més urgent i necessària en un món marcat per la volatilitat. Només cal llegir els diaris per comprovar la freqüència amb què alguna turbulència pertorba el curs normal de les coses: un ciberatac, un virus nou, una tempesta devastadora, un atac terrorista, una fallida sistèmica, un desastre natural o una deflació sobtada als parquets de les borses poden tenir efectes desestabilitzadors per a un gran nombre de persones. Rodin destaca tres àmbits de disrupció que són propis i definitoris del moment que vivim: la urbanització, el canvi climàtic i la globalització.

La població mundial s'està urbanitzant d'una manera vertiginosa. Cada dia són més les persones que emigren del camp a la ciutat. El creixement desordenat o improvisat de les grans urbs genera bosses de població vulnerables a les amenaces del canvi climàtic o les epidèmies. L'expansió desordenada de les grans metròpolis també altera els ecosistemes, de manera que la urbanització no té només un impacte social, sinó també ecològic.

El segon gran repte que afronta la humanitat en aquest nou segle és el canvi climàtic, que provoca d'una manera recurrent desastres naturals, cada vegada més freqüents i severs. Assistim amb preocupació a l'escalfament global i l'augment del nivell del mar, a inundacions i sequeres que han generat desplaçaments demogràfics i han donat lloc a un nou tipus d'èxode, el del refugiat climàtic.

El tercer factor que determina el nostre present és la globalització, que ha accelerat el canvi que vivim i ha introduït variables i riscos nous desconeguts fins ara. També ha afegit complexitat als nostres sistemes i ha significat un increment de la volatilitat econòmica. Com que, diu Rodin, en aquesta organització massiva de sistemes tot està inter-

Vicente Zambrano

© Mario Tama / Getty Images

© Mike Clarke / AFP / Getty Images

A dalt, la favela Cantagalo sobre Rio de Janeiro. El creixement urbà desordenat altera l'ecosistema i genera bosses de població molt vulnerable en cas de desastre natural. A la foto inferior, una multitud tracta de retirar fons del banc BEA de Hong-Kong arran dels rumors divulgats sobre les relacions d'aquesta entitat amb la banca fallida Lehman Brothers, el setembre de 2008.

connectat, una única disrupció sovint en dispara una altra, que al seu torn pot exacerbar els efectes de la primera, i així el xoc original es converteix en una cascada de crisis. Una tempesta, per exemple, pot afectar les infraestructures i acabar desencadenant un problema de salut pública. Una turbulència discreta pot acabar provocant una catàstrofe de gran escala. Segons estimacions del Banc Mundial, entre el 1980 i el 2012 les pèrdues per desastres naturals van ser de gairebé quatre bilions de dòlars en tot el món.

La resiliència no és una virtut innata o genètica, sinó una qualitat que es pot desenvolupar, tant si parlem d'un individu com d'una comunitat o una organització. Segons Rodin, perquè una ciutat sigui resilient ha de tenir sis virtuts fonamentals: atenció, diversitat, redundància, integració, autorregulació i adaptació.

Atenció

Cal ser conscient de les forces i els límits propis, i estar atent a les possibles amenaces i riscos. I no n'hi ha prou d'estar al cas de la teva vulnerabilitat. Davant d'una crisi, has de poder incorporar nova informació i adaptar-te als canvis que es produeixen en temps real. En el cas d'una ciutat com Barcelona, "la gestió dels serveis urbans comporta una gran complexitat a causa dels múltiples agents que intervenen en el procés –sosté Ares Gabàs, responsable del programa de resiliència urbana de l'Ajuntament de Barcelona–. Cal construir les eines i les estructures organitzatives necessàries que permetin abordar la

gestió de la ciutat d'una manera transversal i intersectorial", assegura.

L'atenció primària comença per la gestió de les incidències sobre els serveis, que es fa a través de la central d'operacions d'Hàbitat Urbà, una peça clau en el procés de creació de resiliència. La central té com a missió afrontar situacions crítiques que puguin arribar a comprometre la continuïtat funcional de la ciutat i abordar els casos amb els diferents agents i operadors –públics i privats– que intervenen en la gestió dels serveis urbans. La central gestiona qualsevol incidència detectada a l'espai públic que requereixi una acció o una reparació urgent. S'organitza en torns per cobrir les 24 hores del dia i funciona 365 dies a l'any per fer front a les emergències que es declaren a Barcelona. Rep els avisos dels serveis proactius o de la ciutadania i gestiona els operatius amb equips d'acció immediata, que es distribueixen per la ciutat per garantir la reducció ràpida o l'eliminació dels perills localitzats a l'espai públic.

Diversitat i redundància

Una ciutat ha de disposar de recursos diversos, fins i tot redundants, de manera que el funcionament urbà no s'aturi encara que alguna peça del sistema falli.

Un exemple de redundància podria ser l'acord entre TMB i Urbaser, l'empresa que gestiona la recollida d'escombraries. Tant els autobusos com els camions de recollida de residus funcionen amb gas i tenen la seva pròpia gasolinera per abastir-se'n, però està previst que en cas que s'esgoti el combustible o es detecti alguna incidència, tant els autobusos com els camions es puguin abastir indistintament en qualsevol dels punts.

Integració

Per tal de gestionar les incidències, no n'hi ha prou amb tenir reflexos i un bon equip de bombers i de guàrdia urbana. Cal que tota la informació rellevant estigui integrada. Segons Rodin, perquè un sistema estigui veritablement integrat, cal que les funcions estiguin coordinades i que es pugui actuar d'un sistema a un altre, col·laborativament, per buscar solucions cohesionadores. Per arribar a aquest nivell d'integració, la informació ha de ser compartida i la comunicació, transparent.

Per fer front a aquest repte organitzatiu, el Departament de Resiliència de Barcelona ha creat l'anomenada Situation Room, una plataforma de gestió de la informació que té com a objectiu aportar una visió integral de l'estat de funcionament de la ciutat, ja que aglutina totes les dades rellevants dels diferents sistemes que la integren. "La gestió de la ciutat és complexa per la multiplicitat d'operadors que hi intervenen i perquè, malgrat les evidents interdependències que hi ha entre els diferents sistemes urbans, sovint operen fent una gestió aïllada de la informació –explica Gabàs–. La Situation Room obre una nova possibilitat de gestionar i compartir la informació amb tots els agents implicats, i permet analitzar d'una manera conjunta dades que fins ara era impossible correlacionar. Així, aporta un nou coneixement de suport per a la presa de decisions, ja siguin estratègiques o operatives."

Amb aquesta voluntat d'integració, fa poc s'ha creat la Barcelona Urban Resilience Partnership, una iniciativa

promoguda per l'Ajuntament dins del context del programa sobre el perfil de resiliència de les ciutats (CRPP, City Resilience Profiling Programme) d'ONU-Hàbitat, per consolidar i fomentar la col·laboració publicoprivada amb empreses proveïdores de serveis (Acsa, Aigües de Barcelona, Cespa, Endesa, FCC, Tyspa i Urbaser), consultories i enginyeries (Anteverti, Bac Engineering Consultancy Group, Institut Cerdà, Opticits), i institucions acadèmiques i centres de recerca (BSC, CIMNE).

Autoregulació

La ciutat ha de disposar de mecanismes d'autoregulació que li permetin tenir avaries sense caure en el col·lapse generalitzat, i resoldre situacions anòmales per evitar que degenerin en un efecte dominó.

És sabut, per exemple, que l'aigua que consumeixen els habitants de Barcelona prové principalment dels rius Llobregat i Ter. Aquestes aigües es reparteixen, respectivament, als barris del sud i del nord de la ciutat, parlant a grans trets. Fa tres anys, però, hi va haver una greu avaria en una conducció que hauria pogut deixar la meitat de barcelonins i una part de l'àrea metropolitana sense servei. La catàstrofe es va evitar gràcies a una canonada inaugurada poc temps abans que connecta els sistemes Ter i Llobregat a través de la serra de Collserola, i que va permetre reenviar l'aigua del Llobregat cap als sectors proveïts habitualment pel Ter. L'avaría hauria pogut generar molt soroll, però gairebé ningú no se'n va assabentar ni se'n va haver de preocupar.

Adaptació

Una ciutat ha de ser capaç d'ajustar-se a les circumstàncies noves que es generen davant d'una situació de crisi desen-

Antonio Lajusticia

L'Ajuntament ha creat les Taules de Resiliència per reduir la vulnerabilitat de les infraestructures i els serveis i preveure els efectes dels desastres naturals. A la imatge, el passeig de Lluís Companys cobert per la neu, el febrer de 2010.

volupant plans nous, implementant noves accions i, si convé, modificant el comportament per evitar desgràcies futures. Així va ser com, després de la devastació causada per l'huracà Sandy a Nova York, el govern de la ciutat va buscar solucions que permetessin plantar cara a futures tempestes. En lloc de construir un dic més alt, que tard o d'hora un altre huracà podria malmetre, es va optar per construir parcs arran de la costa que en cas de tempestes descontrolades operarien com a terrenys inundables, i que, en temps de bonança, serien nous espais per a ús públic.

Amb aquesta mateixa voluntat d'adaptació, l'Ajuntament de Barcelona ha creat les anomenades Taules de Resiliència. Inicialment l'objectiu era reduir la vulnerabilitat de la ciutat davant riscos relacionats amb infraestructures i xarxes de serveis, però actualment l'enfocament té un abast més ampli, ja que també preveu riscos naturals i antròpics que puguin afectar la garantia de continuïtat funcional i prestació de serveis. ■

Més enllà de la resiliència

Nassim Nicholas Taleb ha expandit i, en certa manera, revolucionat el concepte de resiliència amb *Antifragile. Things That Gain from Disorder* (versió castellana: *Antifragil: las cosas que se benefician del desorden*), un assaig en què explora els efectes de la incertesa en tots els àmbits, des de la ciència fins a l'economia, passant per l'art, l'educació o la política. Taleb, autor d'origen libanès establert als Estats Units, ha estat corredor de borsa i investigador acadèmic, i actualment és professor d'enginyeria del risc a l'Institut Politècnic de Nova York. Taleb encunya el terme *antifragil* en constatar que hi ha coses que es beneficien dels impactes que reben. Són fenòmens que creixen o prosperen quan es veuen exposats a la volatilitat, l'atzar, el desordre, el risc o la incertesa. I, amb tot, malgrat la ubiqüitat d'aquests fenòmens, no hi ha un antònim de fragilitat. Taleb proposa dir-ne antifragilitat, un concepte que va més enllà de la resiliència o la fortalesa. El resilient entoma el cop i es manté dempeus. L'antifragil, en canvi, millora amb

l'embat de l'adversitat. Tot el que ha canviat i sobreviscut al llarg del temps s'ha beneficiat de l'antifragilitat. No podem entendre la resistència bacteriana, ni els sistemes polítics, ni l'èxit borsari o editorial, ni tan sols la nostra pròpia existència com a espècie, sense el fenomen de l'antifragilitat. Taleb ho expressa amb aquests termes: "Els humans som molt més aptes per fer que no pas per pensar. Prefereixo ser ximple però antifragil que molt intel·ligent i fràgil."

Si l'antifragilitat és la propietat de tots els sistemes naturals i complexos que han sobreviscut, aïllar-los i desproveir-los de factors desequilibrants els debilitaria i a la llarga els mataria. Bona part del nostre món modern s'ha estructurat amb un ànim sobreprotector, amb polítiques que han intentat alterar els comportaments dels ciutadans de dalt a baix.

Així com gairebé tot el que es postula de dalt a baix bloqueja l'antifragilitat i tendeix a debilitar el creixement, tot el que creix des de baix ho fa sota la justa pressió de l'es-très i el desordre. ■

Cinc accions de resiliència

El Departament de Resiliència Urbana s'ha proposat integrar tota la informació funcional de la ciutat per tal de prevenir o mitigar incidències o accidents que puguin tenir un impacte negatiu en el curs normal de la vida dels ciutadans. Aquesta integració ha permès definir riscos i fer diagnòstics per endegar estratègies i projectes que protegeixin les infraestructures urbanes. Vet aquí alguns exemples de les accions plantejades, executades o en procés de desenvolupament que es troben al Pla de resiliència de Barcelona.

Dani Codina

Interferències entre canonades de gas i aigua

Al Poblenou es va viure una incidència greu. Els veïns del barri es van quedar sense calefacció ni aigua calenta per culpa d'una filtració d'aigua a les canonades del gas.

Per respondre a incidències d'aquest tipus, s'ha establert un protocol entre el servei de Protecció Civil de l'Ajuntament i les companyies de serveis. El procediment, que obliga representants de totes les companyies a reunir-se al lloc on s'ha produït una incidència fins que se'n determinen les responsabilitats, permet millorar la capacitat de resposta, el temps de restabliment del servei i la coordinació entre serveis per evitar possibles errors en cascada.

Dani Codina

La depuradora d'aigües residuals de Sant Adrià. A la dreta, el túnel de la Rovira. A dalt, conduccions subterrànies al descobert durant les obres de millora de la Diagonal.

Cicle de l'aigua

El pla estratègic ha previst l'ampliació dels dipòsits d'aigües pluvials, ja que la xarxa de drenatge no sempre pot absorbir les pluges torrencials. Per evitar que l'aigua de la pluja sobreixi o generi taps de fang a la xarxa, s'han construït dipòsits per retenir-la. Els dipòsits, al mateix temps, eviten l'abocament incontrolat al mar dels sediments i altres residus de les pluges torrencials.

Amb l'acumulació d'aigua als dipòsits es regula el cabal que arriba a les depuradores i, així, un cop finalitzat l'episodi de pluja intensa, es garanteix el tractament de tota l'aigua que retorna a la xarxa abans d'abocar-la al mar.

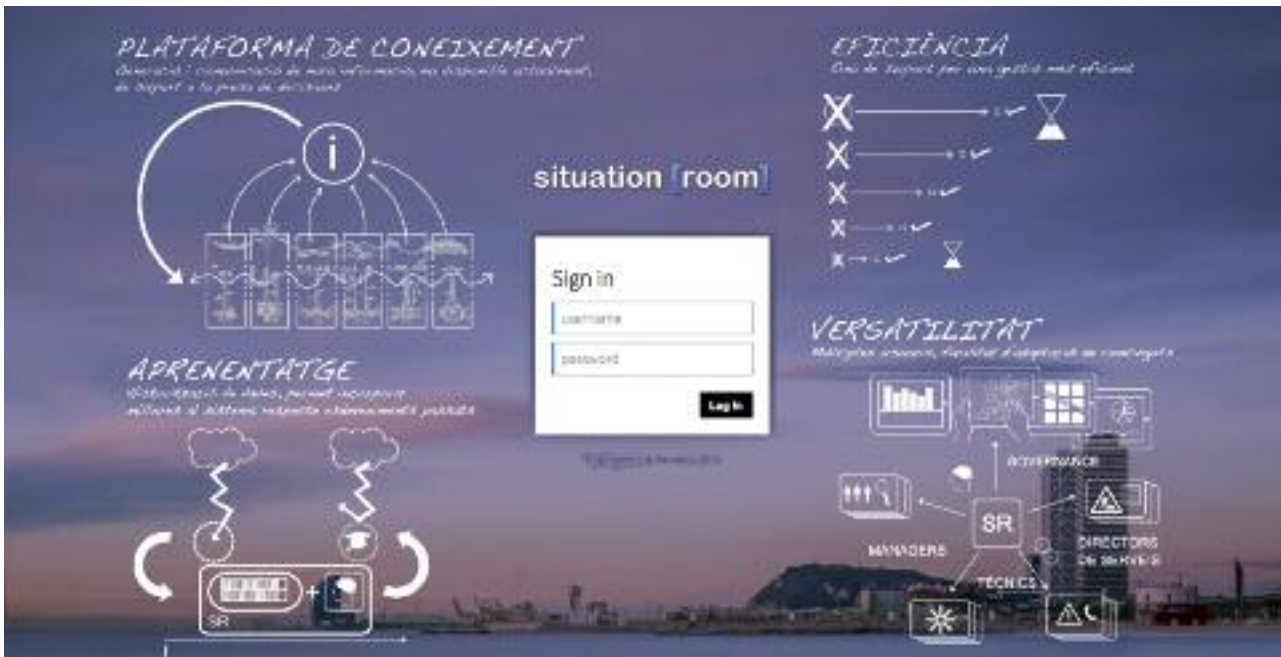

Dani Codina

Manual d'explotació de túnels urbans

Hàbitat Urbà va fer una auditoria de l'estat dels túnels urbans que va servir per detectar-hi un punt feble: hi havia una multiplicitat de contractes amb les empreses que gestionen els seus diferents aspectes. Això feia preveure que, en cas d'accident o avaria, seria complicat atribuir responsabilitats i obtenir resposta i solucions immediates.

El pla de resiliència ha previst un canvi de model contractual per garantir un servei integral per al manteniment i l'operativa dels túnels, de manera que la gestió recaigui en una sola empresa i un sol comandament. Per garantir que el model funciona de manera correcta, s'ha preparat un esborrany de manual d'instrucció tècnica per al disseny i l'explotació de túnels que, entre d'altres elements, recull la normativa essencial en matèria de seguretat, actualment dispersa en diferents decrets i directives d'àmbit espanyol i europeu.

Integració de la informació funcional

El Departament de Resiliència de Barcelona, amb la col·laboració de l'Institut Municipal d'Informàtica, ha creat l'anomenada Situation Room, una plataforma de gestió de la informació, actualment en fase de desenvolupament i implementació, amb capacitat de processar i visualitzar diferents tipus de dades. De les dades creuades entre tots els serveis municipals, entre d'altres, en surt una cartografia disposada en moltes capes, que permet saber per on circulen canonades de gas i aigua i xarxes de llum i telefonia. Des del Centre de Control es treballa amb les companyies de serveis per millorar la comunicació dels avisos quan hi hagi una incidència. Individualment, s'estableix una casuística per determinar la gravetat de la incidència i un protocol per transmetre la informació pertinent.

Hàbitat Urbà preveu signar un acord amb totes les companyies de subministrament (amb algunes ja ho ha fet i d'altres estan en procés) que han adquirit el compromís de compartir una informació d'interès públic. Cada companyia té el seu protocol propi de comunicació amb Habitat Urbà on es fixen les condicions concretes per comunicar un error en el servei. Les companyies no només proporcionen mapes de les seves xarxes, també ofereixen informació de la infraestructura de la xarxa per facilitar la presa de decisions en cas que es produeixi, per exemple, un esvoranc en una vorera. Aquestes dades han de permetre quantificar el nombre d'usuaris afectats per una avaria i identificar perjudicis en equipaments sensibles (escoles o hospitals) i en la mobilitat a la via pública.

Redundància a les xarxes de subministrament

La redundància és un dels vectors de la resiliència. Una xarxa de subministrament en forma de malla és capaç de mantenir el servei gràcies a la redundància dels seus elements, tot i que en un punt es vegi afectada per un tall. En aquest sentit, s'han dut a terme projectes per garantir el subministrament d'aigua potable, com ara la interconnexió dels dipòsits de capçalera de les xarxes del Ter i del Llobregat o la planificació de les inversions i les actuacions en les diferents cotes de pressió per assegurar l'abastiment a tots els punts de la ciutat.

Un altre exemple de redundància en els serveis urbans és el protocol que s'ha establert per tal que, en cas d'avaría, la provisió de gas natural comprimit –el combustible que utilitza part de la flota d'autobusos i dels vehicles de recollida d'escombraries– es pugui compartir per les empreses corresponents. ■

A dalt, el web de la Situation Room barcelonina, plataforma de gestió de la informació dels sistemes urbans. A sota, canonada que connecta els sistemes d'aigües del Ter i del Llobregat a través de la serra de Collserola, entre les estacions distribuïdores de la Trinitat (Barcelona) i la Fonsanta (Sant Joan Despí).

Arxiu ATLL

© Oriol Malet

Una xarxa de cooperació internacional

Enguany Barcelona ha estat seleccionada per la Fundació Rockefeller, entre més de 330 candidatures, com una de les 35 noves ciutats que s'incorporen a la xarxa de ciutats resilientes 100RC.

La pertinença de Barcelona a la xarxa 100RC (100 Resilient Cities), aprovada fa poc, permetrà a la ciutat accedir a eines, finançament, assistència tècnica i altres recursos per a la construcció de la resiliència urbana. La xarxa constitueix un grup internacional d'avantguarda que inclou ciutats com París, Londres, Singapur, Bangalore, Amman o Chicago, entre altres. Constituïda l'any 2013 per la Fundació Rockefeller, que n'aporta el finançament, 100RC és una organització sense ànim de lucre dedicada a ajudar ciutats d'arreu del món a desenvolupar la resiliència que els ha de permetre afrontar proactivament els grans reptes del segle.

Barcelona ja va ser reconeguda per ONU-Hàbitat l'any 2013, quan va ser escollida seu mundial del City Resilience Profiling Programme, en el qual participa activament amb altres ciutats seleccionades recentment d'arreu del món, com ara Balangoda (Sri Lanka), Beirut (Líban), Dagupan (Filipines), Dar es Salaam (Tanzània), Lokoja (Nigèria), Pertmore (Jamaica), Concepción / Talcahuano (Xile), Teheran (Iran) i Wellington (Nova Zelanda). Aquest programa de cooperació internacional s'ha marcat com a objectiu per al desembre del 2016 establir un marc d'anàlisi, provar-lo amb dades empíriques per calibrar la resiliència d'aquestes ciutats i implementar-hi eines de programari i d'interfície que permetin connectar totes les dades. L'objectiu final és

definir una sèrie d'estàndards globals de resiliència i consensuar un marc normatiu nou que permeti monitorar els sistemes urbans a escala global.

“Barcelona té un concepte de resiliència molt transversal, ja que no es limita a serveis d'infraestructura, sinó que integra també els serveis socials i sanitaris. Davant d'una emergència, cal integrar tots els actors que hi estan relacionats. És una aproximació holística. I aquesta és la novetat del model de Barcelona”, explica Maïta Fernández, coordinadora del programa d'ONU-Hàbitat. “Si hi ha un accident amb morts, els serveis socials atenen els familiars, en fan un seguiment i els deriven als serveis corresponents. El mateix es fa amb gent que ha patit un incendi al seu domicili i s'ha quedat sense casa”, apunta.

El fre amb què es troben els tècnics de resiliència és que les inversions que demanen sovint són difícils de justificar. Com es poden destinar uns diners a protegir la ciutat d'un mal que encara no li ha sobrevingut? “El polític sempre tindrà altres prioritats abans que destinar un pressupost a fer front a impactes hipotètics. Amb tot, programes com el d'ONU-Hàbitat han de servir per mesurar uns estàndards que permetin fer front a les amenaces del futur, des de les derivades del canvi climàtic fins a ciberatacs de pirates o el terrorisme fonamentalista”, explica Fernández. ■

Enric Vila

Les ciutats com a solució

Si els alcaldes governessin el món

Autor: Benjamin R. Barber
Ajuntament de Barcelona
i Arcàdia Editorial
Barcelona, 2015
527 pàgines

Cada època té el seu pensament *progre*, igual que cada època té les seves formes d'hipocresia i de lleure.

Podríem dir que el progressisme és el discurs suau i complaent que el poder establert adopta en funció de cada circumstància per donar peixet a la gent i conduir-la sense violentar-la. Fins a la caiguda del Mur de Berlín, l'estat nació monopolitzava tots els àmbits de la vida i del coneixement i era un element bàsic en els discursos de l'*statu quo*. A Espanya, on la cohesió política és tan fràgil, l'Estat té encara un paper essencial en la construcció dels discursos progressistes, però en altres parts del món els imaginaris canvien més de pressa.

La globalització ha convertit els vells estats en una estructura insuficient per desenvolupar la democràcia. Davant l'emergència de nacions superpoblades –i supermotivades– com la Xina, l'Índia o Indonèsia, les antigues potències occidentals busquen solucions per preservar la seva hegemonia.

L'últim llibre de Benjamin Barber, *Si els alcaldes governessin el món*, s'ha de situar en aquest context. El poder està canviant de mans. Occident se sent amenaçat justament quan els valors occidentals s'estan imposant a tot arreu. Les velles metròpolis ja no poden competir a través del militarisme, la burocràcia i la producció en sèrie. Com explica Pankaj Mishra a *From the Ruins of Empire*, cada cop hi ha més

motius per creure que les antigues colònies asiàtiques podrien acabar dominant els països occidentals mitjançant els valors que van permetre als europeus conquerir el món. Per posar un exemple aparentment inofensiu: el 1991 un escriptor indi en tenia prou amb vendre 4.000 llibres per situar-se en els primers llocs de les llistes d'èxit; avui els escriptors més venuts de l'Índia col·loquen tranquil·lament 55.000 exemplars setmanals i són llegits per milions de persones.

El paper de la cultura urbana

Davant del brutal canvi d'escala que afronta Occident, les ciutats apareixen com una alternativa que permetria a les velles democràcies continuar exercint un paper important al món. Al capdavant, la cultura urbana és una creació d'Europa i dels Estats Units. A més, com explica Barber, en la cultura urbana la sofisticació, l'individualisme i la creativitat tenen més importància que no pas la violència i la força de les masses.

Fins fa poc estàvem convençuts que el capitalisme i el progrés material haurien de portar indefectiblement cap a una democratització més gran del món. El creixement de la Xina i altres països asiàtics ha posat en qüestió aquest prejudici. L'Índia mateix, un dels

© Andrew Burton / Getty Images

“ **Un element que prestigia les ciutats és justament la limitació del seu poder.** ”

aliats potencials d'Occident, és una democràcia inestable, amb diferències socials extremes i amenaces interiors.

Sense aquest context no es pot explicar el llibre de Barber ni la seva proposta –quixotesca o visionària– de crear un parlament mundial d'alcaldes, que faci de contrapès a l'ONU i miri d'impulsar una cultura política més respectuosa amb la gestió de les realitats empíriques. Mentre que en un món dominat per les ciutats Occident tindria moltes opcions per mantenir l'hegemonia, en un món d'estats nació la democràcia es podria veure superada per models capitalistes de caire autoritari. Quan Barber detalla les limitacions que els estats imposen al desenvolupament de la democràcia, de l'economia i de la sostenibilitat ecològica del món, evidentment parla des del punt de vista occidental –encara que no ho especifiqui. Per a un xinès, un sud-coreà o un vietnamita, un estat clàssic encara té un gran recorregut. No es pot ignorar la millora del nivell de vida que està experimentant la gent d'aquests països.

No és estrany, doncs, que el llibre de Barber, i la proposta que li dona sentit, parteixi dels estudis que les universitats occidentals han promogut sobre el fenomen de les ciutats i la cultura urbana en l'última dècada. Des del punt de vista teòric, l'obra és un compendi d'arguments ja publicats sobre l'individualisme, la interdependència, els espais transfronterers, la contaminació, l'alliberament de les dones, la guerra o el terrorisme. Barber segueix la línia d'autors com ara Richard Florida, Edward Glaeser, Saskia Sassen, Jane Jacobs o el japonès Kenichi Ohmae –que ja anunciava la decadència dels estats nació a mitjan anys noranta del segle passat. Des de punts de vista molt diversos, tots

aquests autors ja havien explicat, abans que el mateix Barber, que les ciutats són l'instrument més eficaç per humanitzar el procés de globalització i regenerar la democràcia.

L'originalitat de Barber és portar aquest discurs fins al final, tot i que, d'aquest acte d'audàcia, també en surten els principals defectes del llibre. Potser per defensar amb més força la necessitat de crear un parlament mundial d'alcaldes, l'autor planteja el seu discurs des d'una fe en les ciutats que de vegades resulta massa candorosa –com quan sosté que els terroristes odien els Estats Units però que no tenen res contra Nova York. Ja n'hi ha prou de fer de la necessitat una virtut. Però no sabem –perquè no ho diu– fins a quin punt és conscient que bona part dels fenòmens que descriu i les solucions que proposa sorgeixen d'un fet tan senzill com l'afebliment del poder occidental i la seva necessitat de fragmentar-se per no caure en la inanitat retòrica.

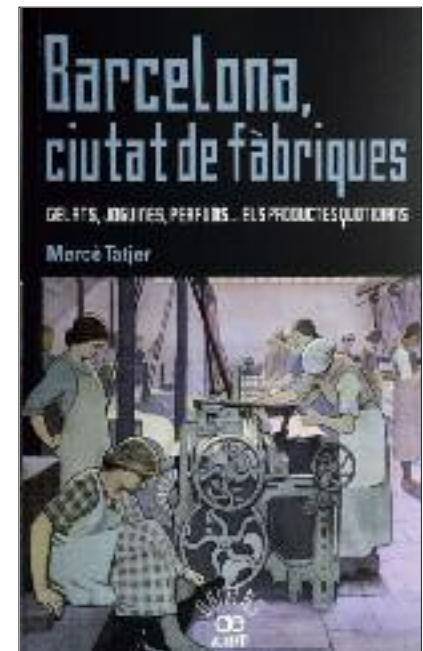
Brindis al sol

Potser per això la proposta té un aire de fugida d'estudi, de brindis al sol a mig camí entre la genialitat i l'infantilisme. És significatiu, en aquest sentit, el pròleg que Barber signa per a l'edició catalana, ja que el podria haver escrit qualsevol portaveu de la tercera via –de l'*statu quo* autonòmic. Sovint sembla que Barber oblidí que les ciutats no promouen guerres perquè els estats ja les fan –o les han fet– per elles. És com si no fos conscient que un dels elements que dona prestigi a les ciutats és la limitació del seu poder, la seva poca capacitat d'influir en el món d'una manera traumàtica i directa.

En la lògica del llibre hi ressona aquell discurs que a Catalunya hem sentit tantes vegades sobre els problemes reals de la gent i la gestió entesa com una acció neutra. És veritat que la gestió de les ciutats aporta capacitat de concreció als polítics, però també és innegable que la capacitat de concreció es refugia en realitats cada vegada més petites i empíriques a causa de la mateixa decadència del poder que l'exerceix. ■

Marta Ballesta

Temps de fum, soroll i màquines

Barcelona, ciutat de fàbriques. Gelats, joguines, perfums... els productes quotidians
 Autora: Mercè Tatjer
 Albertí Editor i Ajuntament de Barcelona
 Barcelona, 2014
 221 pàgines

Centres de creació artística, oficines de disseny, tallers d'artesans... Usos diversos ocupen actualment espais que van néixer per acollir la fabricació en sèrie dels productes més variats. L'arquitectura és, en la majoria dels casos, l'única expressió que ha sobreviscut d'una intensa activitat industrial que va determinar el paisatge i el desenvolupament urbà des de finals del segle XVIII fins a les acaballes del mil·lenni. *Barcelona, ciutat de fàbriques* repassa aquest patrimoni però té el valor i l'interès d'anar més enllà de l'aspecte monumental i analitzar d'una manera integral aquest fenomen històric, econòmic i social.

La doctora en geografia i experta en geografia i història urbana Mercè Tatjer acumula anys d'investigació acadèmica però també de treball sobre el terreny i de contacte amb la gent. No és d'estranyar, doncs, que aquesta sensibilitat impregni les pàgines d'una obra que, encara que només sigui sobre el paper,

restitueix la vida d'aquests centres fabrils i reconeix l'aportació dels seus treballadors. I que també posa els lectors en la pell dels barcelonins que van assistir a les transformacions que van significar aquests processos.

El llibre ens convida, com van fer els nostres avantpassats, a entrar en una de les primeres cases de paraigües i ombrel·les, que encara conserva la façana de la botiga, coneguda pel seu emblemàtic drac, al pla de la Boqueria. O a experimentar amb els primers sistemes de fabricació de gel artificial, que es venia en barres als particulars. A somriure per la il·lusió dels infants davant unes joguines que van democratitzar la seva presència domèstica o en descobrir els cromos que amagaven les rajoles de xocolata i que van esdevenir una eficaç eina d'aprenentatge en un món on l'accés al coneixement no era a l'abast de tothom. A sentir les olors dels sabons i perfums que ocupaven els tocadors femenins i que es venien a granel. A reconèixer el valor cabdal del sector tèxtil i l'aportació de les arts gràfiques i les editorials barcelonines amb projecció internacional. O a visitar les vaqueries que oferien llet fresca o alguna de les cerveseries que reflectien la popularització d'aquesta beguda.

I és que, encertadament, són els productes els que guien els lectors a l'hora de conèixer la naturalesa dels diferents sectors que va veure Barcelona i que van fer créixer la ciutat. Tot plegat amb l'ajuda de la publicitat, una especialitat que va aparèixer en paral·lel a l'explosió empresarial i que va ser fonamental en la consolidació de moltes marques. De fet, l'experimentació i la qualitat, amb la implicació d'artistes de gran prestigi, van ser constants en els cartells i els anuncis que apareixien a la premsa, com testimonien les imatges incloses en el llibre.

Amb *Barcelona, ciutat de fàbriques*, Albertí Editor continua la seva tasca de recuperació i divulgació del passat de la nostra ciutat. Aquest cop amb una obra per a un públic ampli que contextualitza i reivindica el fort pes del nostre patrimoni industrial i ajuda a llegir-lo en el present. I a seguir el seu rastre amb les recomanacions que al final de cada capítol animen a tastar els productes i a visitar els espais que han sobreviscut d'aquesta tradició. ■

Josep Maria Cortina

Un compendi del nostre passat fotogràfic

Reporters gràfics. Barcelona 1900-1939

Autors: Observatori de la Vida Quotidiana, Andrés Antebi Arnó, Teresa Ferré i Pablo González Morandi
Ajuntament de Barcelona
Barcelona, 2015
173 pàgines

Reporters gràfics. Barcelona 1900-1939 es proposa recuperar el llegat de la fotografia catalana del primer terç del segle xx fins a la Guerra Civil, un període en què es va produir l'eclosió del fotoperiodisme. Els autors d'aquest volum han fet una investigació exhaustiva a les hemeroteques que els ha permès redescobrir els treballs de 27 dels fotoreporters més representatius d'aquells anys, des dels més coneguts fins ara –com Merletti, Pérez de Rozas, Brangulí o Centelles– fins a un seguit de professionals que el pas del temps i el silenci de la postguerra havien deixat en l'oblit: Badosa, Torrents, Gaspar, Casas i tants d'altres.

L'equip de treball s'ha constituït a partir de l'Observatori de la Vida Quotidiana, una associació que ja havia treballat en molts altres projectes i publicacions d'investigació fotogràfica, com ara *Cops de gent 1890-2003*. Amb l'aportació de diverses col·laboracions, l'antropòleg Andrés Antebi, l'historiador Pablo González i la periodista Teresa Ferré han explorat la premsa d'aquells anys per investigar la trajec-

tòria d'uns fotògrafs que havien caigut en l'anonimat. Els autors han contactat amb els seus familiars, han examinat els seus arxius i han estudiat i seleccionat les imatges més rellevants. Les fonts consultades són vastíssimes: 20 arxius familiars, 32 arxius d'institucions públiques i museus, i 95 diaris i revistes de l'època.

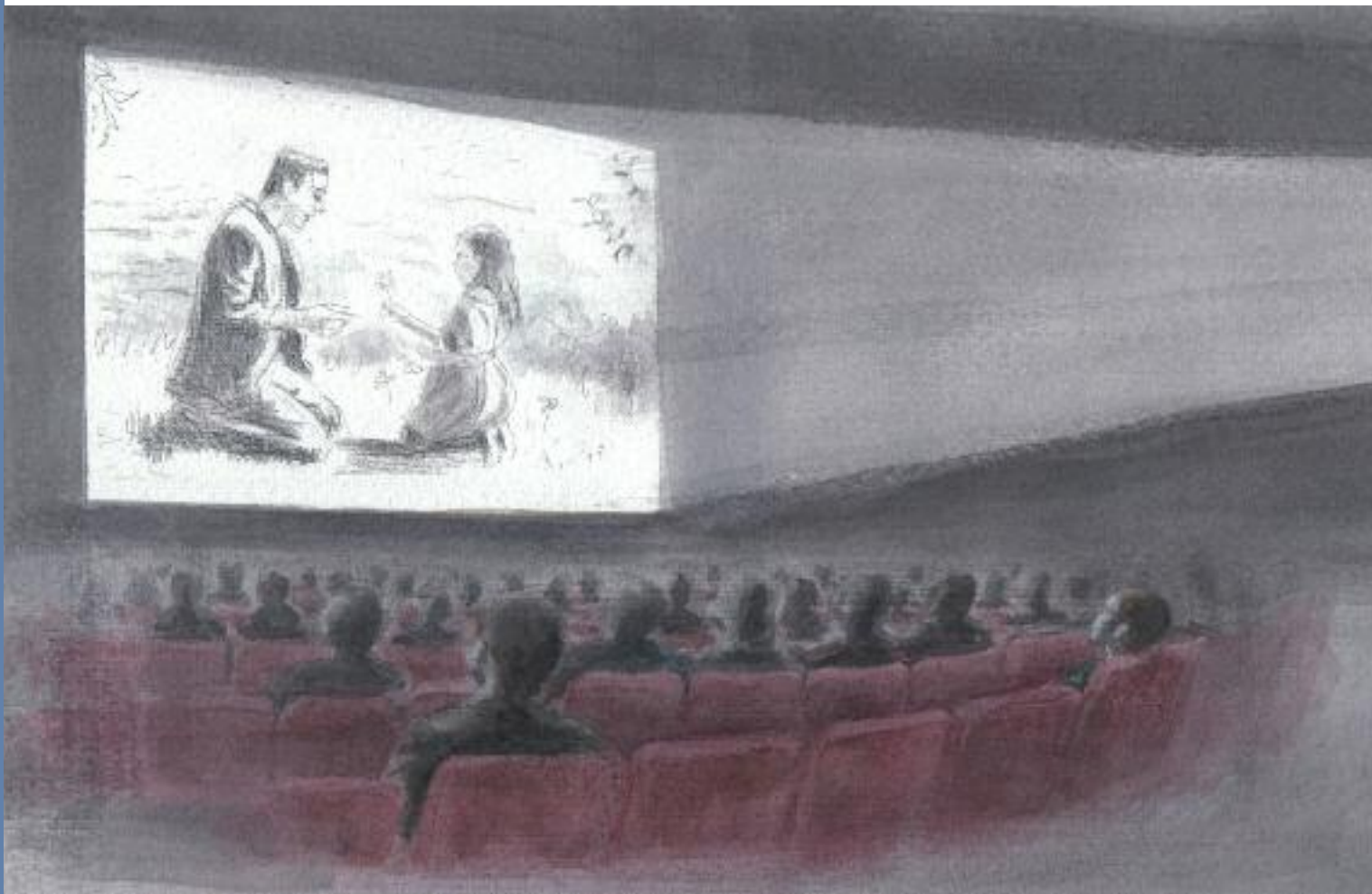
Tota aquesta feina s'ha fet amb una visió marcadament històrica, situant publicacions i personatges en el marc dels principals fets històrics d'aquest intens primer terç del segle xx. El lector viatjarà als fets de la Setmana Tràgica del 1909, a la dictadura de Primo de Rivera, a l'Exposició Internacional del 1929, a la República i a la Guerra Civil. I reviurà escenes de la vida laboral, religiosa i esportiva d'aquells anys.

El treball s'estructura en dos volums que es presenten en un estoig. El primer s'inicia amb una introducció de Xavier Theros i conté el gruix dels escrits, en què de manera cronològica i temàtica s'analitza l'evolució tècnica i professional del fotoperiodisme, les seves formes de relació amb els mitjans i els poders públics i els seus èxits i misèries. Inclou, i això suposa una informació inèdita, una biografia bastant completa de la vida de cada un d'aquests 27 fotògrafs. Per redactar-la han estat fonamentals els contactes personals que els autors i altres col·laboradors han pogut mantenir tant amb familiars com amb coneguts del fotògraf.

El segon volum, de més de 280 pàgines, recull, ordenades cronològicament, reproduccions de diaris, revistes i fotografies dels reporters estudiats. Tot un compendi del nostre passat gràfic.

Aquesta publicació s'insereix en el clima d'interès creixent per la fotografia documental que s'està produint els darrers anys. *Reporters gràfics. Barcelona 1900-1939* té l'interès afegit que parteix d'una investigació històrica de base que ens permet recuperar actors oblidats i descobrir materials inèdits. Una tasca que cal agrair als promotors del projecte i en particular a l'equip de l'Observatori de la Vida Quotidiana. ■

© Juliet Pomés

Joaquim Carbó
Escriptor

Els cinemes que he vist morir

Se m'ha de permetre que vessi una llagrimeta per tots els locals de barri desapareguts i, encara més, per aquells que vaig veure inaugurar, alguns en olor de multituds.

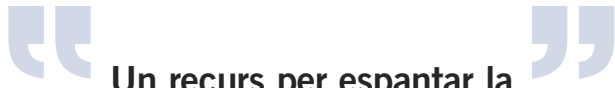
A partir del 1939 –maleïda postguerra!–, la major part de la població portava dol per algun familiar que havia mort a la rereguarda, al camp de batalla o a la sorra dels camps francesos, o vivia en un neguit constant pel destí que esperava als que estaven tancats en camps de concentració o a la presó. Un bon recurs per espantar la gana i somiar era la sessió doble d'un tronat cinema de barri on, malgrat la incomoditat de les butaques, fugies del present i vivies en un dels luxosos i sofisticats habitatges de comèdia americana, navegaves pel Carib en velers de pirates, reies amb els germans Marx o assisties amb un nus a la gola als experiments d'un cèlebre fabricant de monstres.

L'únic cinema que resisteix dels que freqüentava en aquella època és el Bosque, on el meu pare, als anys vint, hi

havia escoltat sarsueles. Avui, l'àmplia platea, les llotges i un enorme galliner s'han convertit en un complex de nou sales. Per tant, no es pot dir que hagi desaparegut, sinó que s'ha transformat. La façana conserva les caràtules de Gargallo en què es va representar ell mateix i els seus col·legues Nonell, Nogués i Picasso.

A quarts de quatre de la tarda d'un dissabte, a principis de la dècada dels quaranta, vaig quedar amb el cul enganxat al banc del galliner en què, a més del complement, es projectava la versió en què Boris Karloff interpretava el monstre del doctor Frankenstein. I no en vaig sortir fins tocades les nou, ja que vaig tornar a veure la pel·lícula perquè ningú no t'impedia d'enllaçar dues sessions consecutives. Quan vaig trepitjar altre cop la rambla de Prat vaig trobar el meu pare, desesperat, que preguntava al porter del cinema i a la gent que en sortia si havien vist un nen com jo. Aquell excés em va costar dos mesos sense el cine dels dissabtes a la tarda.

El que sí que ha desaparegut del tot és el cinema Smart, del carrer Gran de Gràcia a tocar de Ros de Olano, inaugurat el 1910. Acabada la Guerra Civil, quan la dictadura va obligar a canviar tots els noms estrangers tret que fossin alemanys o italians, el vell Smart es va passar a dir Proyecciones. Ja adolescent, una tarda de dissabte que amb un amic, en lloc d'estudiar, vam decidir passar a l'Smart, quan tornava a casa vaig trobar els pares a punt per anar al cinema en família, sense precisar què volien veure. S'anava al cine, llavors, senzillament. Pel camí que empeníem, tant

Un recurs per espantar la gana i somiar era la sessió doble d'un tronat cinema de barri. Els locals d'estrena no quedaven al nostre abast.

podíem anar al Bosque com al Select o al Proyecciones, però la sala que havien triat era la mateixa que ja m'havia acollit aquella tarda. Vaig callar, per no delatar-me, i em vaig empassar el mateix programa que acabava de veure. Per sort, en una hi sortia June Allyson. I tant! Es deia *Al compás del corazón!*

Carrer Gran de Gràcia avall, però a mà dreta, hi havia el Mundial. En aquest local recordo haver vist *El lago de mis ensueños*, amb Kristina Söderbaum, una pel·lícula d'un romanticisme malaltís, d'aquelles amb què els nazis s'estovaven mentre rostien jueus. Aquell dia vaig coincidir al carrer amb una parella que feia poc que festejava. I jo, que encara era un nen, no me'n vaig separar. La mare em va esbrincar per la meva falta de tacte, ja que no m'havia fet càrrec que volien estar sols.

Durant una pila d'anys aquests dos cinemes, el Mundial i el Proyecciones, oferien el mateix programa, tal com passava amb el Bosque i el Principal. O amb el Capitol i el Metropol, l'Arenas i el Liceo, i... Era freqüent trobar pel carrer algun ciclista amb una motxilla a l'esquena que no parava de transportar uns estoigs metàl·lics que contenien els rotlles de cada una de les cintes d'un local a l'altre per tal que els operadors les empalmassin. Si un incident de circulació impedia l'arribada a temps del repartidor, els espectadors no teníem altre remei que picar de peus per expressar el nostre disgust davant la pantalla en blanc.

Si un dissabte a la tarda visitava un pis del carrer de Jesús, de Gràcia, els avis eren prou generosos per afliurar els pocs cèntims que valia l'entrada del Comèdia, situat en un carreró darrere la Casa Fuster. Una tarda hi vaig veure *El màgic d'Oz!* Una nit que hi vam anar amb els pares, a aquest Comèdia –res a veure amb el multisales que ara hi ha al xamfrà de la Gran Via amb el passeig de Gràcia–, feien una pel·lícula que ens va semblar la més lenta i ensopada que havíem vist mai. Molts anys més tard, amb certa experiència com a espectador, la curiositat va fer que intentés saber què era allò que ens havia desagradat tant d'*El bosque petrificado*. A partir d'un guió de Robert Sherwood, dirigida per Archie Mayo i interpretada per Leslie Howard, Bette Davis i Humphrey Bogart, era una petita joia. Com podia ser que n'haguéssim parlat tan malament?

Carrer Gran de Gràcia amunt hi havia el local que es va obrir el 1908 com a Trilla, i que es va passar a dir Estudi Cirera, Select –Selecto, és clar, a partir del 1939– i Fontana, abans que tanqués l'any 1988. En el meu temps s'hi feien varietats. I pel cantó de Sant Gervasi, a tocar del Mercat del

Galvany, “la barraca”, que es deia igual que el mercat. Gairebé adolescent, hi acudia en companyia d'una colla força estripada. I si un dia hi anava més tard del compte, els altres ja eren a dins i tot era a les fosques, ningú no protestava si cridava: “Ei, Freixas, on sou?”, per orientar-me.

En aquest recorregut nostàlgic no ha aparegut ni un sol local d'estrena. No quedaven al nostre abast. Només recordo una nit que un parent que l'abillava una mica em va portar al general del Coliseum a veure *Trader Horn*.

Se m'ha de permetre que vessi una llagrimeta per tots aquests locals i, encara més, per aquells que he vist inaugurar, alguns en olor de multituds, i que també han desaparegut. D'entre els que quedaven a la meua zona recordo el Roxy, de la plaça de Lesseps; el Balmes, a tocar de Marià Cubí; l'Aristos, del carrer de Muntaner, que es va transformar en el Teatre Moratín i ara és Luz de Gas; l'Arcàdia, del carrer de Tuset; els Arkadin, de la travessera de Gràcia a tocar de la via Augusta, i el Windsor, de la Diagonal.

És evident que s'han inaugurat sales noves –no pas al barri!–, però això, i la recuperació del Boliche, del Texas i, ara mateix, del Phenomena, no compensa, ni de bon tros, la llista dels locals desapareguts a la nostra ciutat. ■

AFB

A dalt, una colla de Sant Medir passant pel davant del cinema Smart del carrer Gran de Gràcia, l'any 1915. Amb l'arribada del franquisme es va passar a dir Proyecciones. A l'esquerra, el Coliseum, un dels principals locals d'estrena de la ciutat, un luxe inabastable per a molta gent durant la postguerra.

AFB

Montserrat Serra

Jaume Plensa

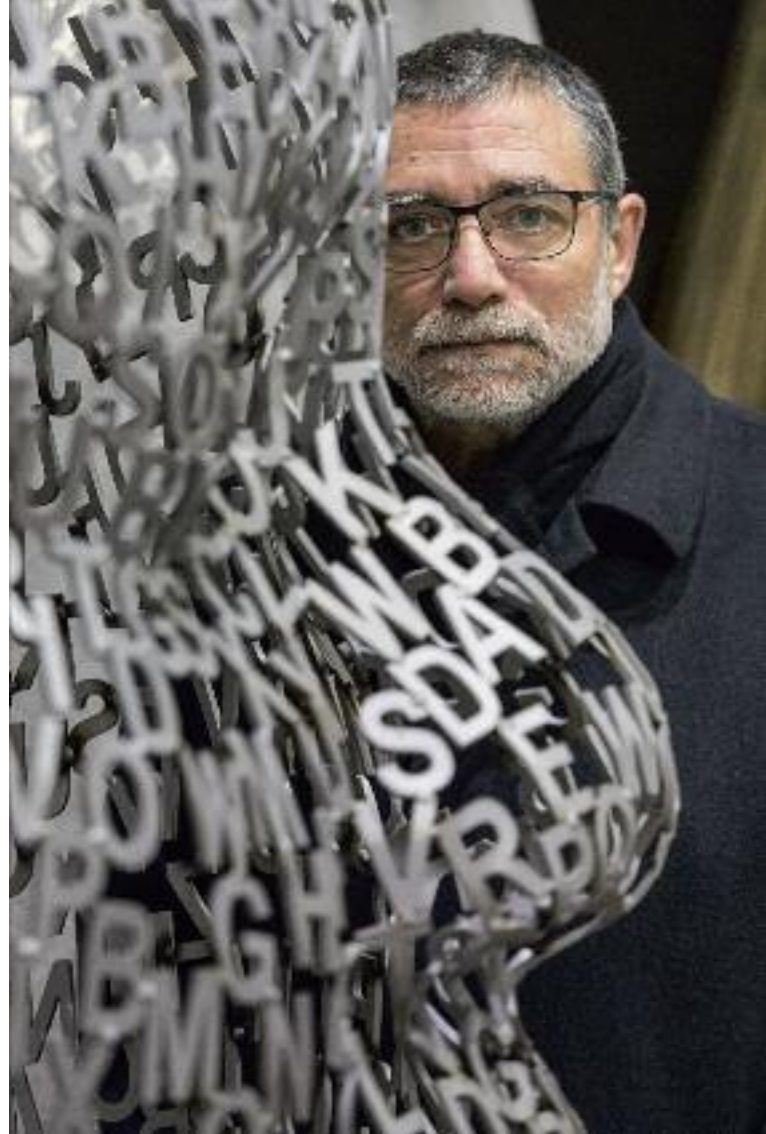
“Works of art are a little David facing a giant architectural Goliath”

Sculptor Jaume Plensa has just won the Barcelona City Prize in the ‘International Impact’ category. He is enjoying a new millennium of vibrant creativity and increasing recognition. From his studio, Plensa shares his thoughts on the humanisation of art and the role of his art in public spaces.

The studio of sculptor Jaume Plensa occupies a warehouse in an industrial estate in Sant Feliu de Llobregat. A bare, icy space with no remarkable features, it initially seemed to Plensa a place of exile. But now he’s made it his own: “It’s a *non-place*, situated between a rubbish tip, which I see as a storage facility for memories, and the cemetery, which is the future. This studio is virgin territory. That’s why I like it. I’ve been here for twenty-three years now.” As an internationally renowned artist with works on display in dozens of cities across the world, Jaume Plensa could have settled in Berlin, Brussels, Paris, New York or Chicago, but his workshop lies right next to Barcelona, to the great advantage of our city, where he was born in 1955.

Whilst it was his work with cast iron that brought him international prestige, Plensa is an artist that has also experimented with sound and light. He has been working with other materials for fifteen years now, frequently with the human body as his focus. His public sculptures are very recognisable, like the large heads of adolescent girls with their eyes closed, bodies made out of words or letters of the alphabet, or figures in contemplative poses sitting on top of masts or with their arms around trees. Inside the studio, where a seven-strong team works, lie some of these pieces. Some of them are about to depart for Santa Fe while other, smaller ones are studies for some pieces that have been exhibited at Augsburg. In one corner two craftsmen give form to the sculpture that Plensa will be unveiling at the church of San Giorgio Maggiore during the Venice Biennale in May.

Plensa argues that beauty is one of the essential elements of his work. He is particularly well known for his sculptures in public spaces, a genre that still remains virgin

Photos: Pere Virgili

territory (as it is misunderstood and often mediocre). A contemplative man, conscious of the role that his work must fulfil and of the positive impact that it must have on the community in which it is located, he becomes almost transcendental when he speaks of poetry as a revolutionary driver for creativity, and of silence in a world that is too noisy, where it is difficult to find oneself.

This desire to convey beauty through your work has a great deal of kindness in it. But do you not find the word “beauty” an uncomfortable one, since beauty is really in the eye of the beholder?

I don’t think that beauty is uncomfortable. Maybe people feel uncomfortable about beauty, because it is an instrument of extraordinary political force; because it makes no concessions. Beauty is not something one can negotiate with. It just is. That carries a lot of weight in the world of art because it is one of the major things that an artist must give throughout his or her creative career. Of course you can ask, what is beauty? I believe beauty is the vast place where you, he and I, everyone, can find ourselves. It’s very closely linked with memory. Once, when I was having a few drinks in Santiago de Compostela with José Ángel Valente, who is an outstanding poet, he said: “Jaume, never forget that memory is more vast than our recollections”. Beauty is like that. I can think of no more important purpose than to create beauty. One might make mistakes, one might get it right (that’s for others to say) but this desire is primary.

Do you understand the reason for this discomfort?

Currently, at this turn of the century, there's a kind of blurring of the meaning of words. When one talks of morals, ethics, beauty and poetry, these words appear to have been misinterpreted, because they're seen as old-fashioned, anachronistic, romantic. I don't agree with that at all. We need to give the original content and meaning back to these words. Beauty, or the search for beauty, is an intrinsic part of the human condition. It's also true that sometimes we are more interested in the notion of the grotesque or the ugly, but that's alright because, by contrast, we're also talking about beauty.

You were born to a family in which literature and music was very important. You went through the Llotja Advanced School of Art and Design and spent a couple of years in Fine Arts, soon after you left for Berlin, then Brussels and Paris and became a man on the move. Yet your first exhibition was held at Espai 13 in the Miró Foundation in Barcelona. Did that have any impact on you?

It was important. Miró and Calder were my heroes when I was little. They gave me an amazing outlook, and I'm glad to see that the world is beginning to understand Miró a little better. There has been a kind of rediscovery of Miró, because people had misunderstood him. Espai 13 was a great experience because through that I also met Joan Brossa and Antoni Tàpies. Tàpies and I became great friends. He was someone I didn't just admire but venerated,

because to me he was like a Renaissance artist; a very well-rounded man. Around that time I also met Chillida.

How did that go?

I managed to exhibit some forged metal pieces at the Madrid ARCO fair through a gallery in Vic called La Tralla. I saw Chillida from afar as he was walking towards the stand. He stood in front of the works and asked: "Who's the artist?" When he shook my hand, I was shaking with nerves. And he said: "Jaume, keep up that purity". I thought to myself that if Chillida liked it, I'd have to radically change my work, because I was sure it was bad. It was obviously a way of killing off one's father. So I completely changed my work.

This talk of Chillida reminds me of the Barcelona Museum of Contemporary Art (MACBA), because of the piece situated outside the museum, I suppose. Will the MACBA put on an exhibition of your work?

I've never gone looking for anything in my life, I've always just found opportunities along the way. I've always followed a rather individual and solitary path.

You have works or you've exhibited in Berlin, Chicago, New York, Paris, Tokyo, Venice, Frankfurt, London and dozens of other cities. Your works are recognisable wherever they are, regardless of the disparate settings they are in. This career that you've made for yourself by creating public art has also made you something of an expert in cities.

Firstly I should say that art is always public. So when I hear the phrase “public art”, I don’t get it. I understand art in public spaces. I’ve worked with opera and I’ve always thought of the theatre as a public space. And museums are also public spaces. A gallery is a private public space. Having said that, working in a community’s public space (a street, a square, a park) is really interesting because it is a wilderness, it has no context. When you work in these spaces, there is nothing to state that the piece is a work of art. It has to fend for itself. But when I exhibit at a gallery or museum, the visitors are predisposed to finding something one can call art. We are living through a very interesting period because what we might call monuments (or commemorations) are made by architects.

Does the prevalence of architecture affect the way art is made for public spaces?

Today, a city’s landmarks are architectural; its landmarks are its buildings, and this has given artists a fantastic opportunity to express other things. We don’t need to commemorate anymore, that’s what architects do. And one of the things this allows artists to do is to give form to the scent of a community. In the perfumery business there are certain plants that are used to set the fragrance so the scent doesn’t disappear. I believe that art in a public space is that humble little plant that helps to set the fragrance of a community, to give it an identity and a value. It delves into a world that is already there and completes it or helps it to regenerate, breathing new life into it.

How do you get close to a city?

When I’m invited to work for a city’s public space, I try to understand the everyday life of the community. Let me explain using an example: I did a project in Calgary, in front of a new building designed by Norman Foster – it was a curved building, creating a square in the city centre. A group of art advisers thought it a good idea to ask me for a piece that would give the place a new spirit. I remember the meetings we had in London, where everyone kept warning me about scale, because of the size of Foster’s building. But I wasn’t in the least bit interested in looking at the relationship with the scale of the building. I wanted a relationship with people. My piece, which is twelve metres tall in front of a building that is one hundred fifty metres tall, forms a bridge that somehow protects the little ants that we have become around these gigantic buildings that crush us. Works of art are like a little David facing a gigantic Goliath. Art creates the link that humanises the space, because it gives scale to the human being. Art in a public space once again has a leading role to play, because of the need to give people the tools to feel like people again, because architecture has lost its essential purpose of embracing people. We should go back to a more human form of architecture.

You believe strongly in the need to create a link between art and the community. Is this one of your major contributions?

In my work, I have always wanted to connect with the community, with people. I love people, wherever they’re from. That’s why I like travelling so much. Every single one of my memories of a city is linked to the people I met there.

The Crown Fountain in Chicago is a piece of art that expresses this purpose very well.

Yes, it’s a great example of that aim to make people the protagonists, the soul. It’s these anonymous people that make a society. Society is a permanent community that is fluid, like water. That’s why that piece is so important.

The sculpture that you’ve designed for Barcelona, a project that is currently on hold, is also one that you link to water.

It’s a piece that I envisage to be not in water, but in front of water. When Mayor Trias invited me to create a piece, I did it with all my enthusiasm, knowing full well that it might never be made. Just as the sculptures designed by Miró were never made, nor the piece envisaged by Tàpies... I signed up because I’m also from Barcelona, but ours is a complex city. No one cares how much money is spent on a football player, but any money for the arts is seen as squandering, that it’s money needed for other things.

I don’t know if we’ll ever get over this problem. Our generations deserve to be able to aspire to leave some trace of our presence here, and I am stunned by the lack of courage to create landmarks that solely serve as expressions of beauty. I know that this is a time of major economic crisis, but it’s also a major crisis of values. It’s all connected. I think that it would really lift the spirits of the city to place a piece whose purpose is to just exist, to create beauty without any component of business in it.

Put like this, in such a romantic way, I think there are enough people in the city to give financial support to the project. I’ve never asked any government for anything – I strongly believe in private initiative. The piece would certainly put the city on the map, and it would be very good for the future of Barcelona.

As an expert in cities, how do you see the way Barcelona has evolved in the last few years, how its space has been occupied? Part of the population is critical of the tourism phenomenon, which it believes is not being managed well. What do you think?

Wherever you go in the world, you always incite a bit of envy when you say you’re from Barcelona. It’s a city with a peculiar balance: it’s small enough to have a human scale to it, but large enough to communicate with the rest of the world. It’s obviously not London or Paris or Madrid or New York, but if one doesn’t lose one’s sense of scale, it is an extraordinary city which, granted, is currently suffering from a bit of excess. But if you go to Vienna, it’s the same thing, Paris even more so, and Rome is just crazy. The fault I find with Barcelona, and I’ve already said this, is the lack of engagement of the public and the private sector in the city’s cultural growth. Passeig de Gràcia is now one big hypermarket, Rambla de Catalunya is not far off and all the galleries have disappeared. People don’t buy art in our galleries so what do you expect? For them to survive on nothing? Instead of going to buy art in other places, buy it here. Meanwhile, people from other cities come here to drink sangria. That is the issue, because I believe that Barcelona is rather more than a pitcher of sangria. The city’s population should be making a huge effort to revitalise the entire arts system. ■

© Maria Corte

Tourism under debate

Tourism now represents 15% of Barcelona's GDP. This simple fact helps us to understand why the city's model cannot be defined without taking this sector into account. The touristic image of Barcelona has developed since the 19th century between the push and pull of two antagonistic desires. One is involuntary, does not depend on locals and has been forged by the gaze of foreigners. The other, by contrast, is the image that the city wanted to show the world, from when it created the Commission to Attract Foreigners at the beginning of the last century until the 1992 Olympic Games. The Barcelona brand has largely been a result of the negotiation between these two perspectives, their own and that of the tourists.

Today tourism is such an important part of Barcelona that its excess could distort the city's economic model. There are voices warning that the commoditisation of the Barcelona brand through an extractive logic could, in the long run, lead us to a predatory model of tourism and to an overdependence on the service industry. There are also those who question the economic value brought by tourism and the equitable nature of the distribution of wealth generated. In short, it is not possible to start a debate on the model of tourism without also proposing a serious debate about the city model. The Barcelona brand should be multi-sector and should be associated with areas like the knowledge society and innovation.

The Mayor of Barcelona, Xavier Trias, has put forward a significant local agreement for the management and promotion of responsible tourism. It is time to promote reflection that involves representatives of all relevant sectors in order to move forward in the definition of the tourism model of the future. The pact requires new approaches to management and for public institutions, businesses and all citizens in this community – including the temporary, adopted Barcelonians known as tourists – to do things in new ways.

© Maria Corte

Joan de Déu Domènech
Historian

From the Rose of Fire to Gaudí

For a long time, the only reason travellers paid any attention to Barcelona was because of its proximity to Montserrat. It took many centuries for the city to forge an identity for itself that would make it attractive to foreigners. It was initially the Rose of Fire, a revolutionary city.

Travellers, upon returning home, talked about everything they had seen. Through what they said and wrote, they painted images and stereotypes of cities, countries, and landscapes. They were lucky: they had enough time and money to take leisurely journeys around the continent. They were propelled by curiosity. In each place, they sought out the strange, the wonderful and the never-before-seen: everything from places of worship to mountains of salt. It was about visiting and hence seeing things that were different to what one had previously known. Barcelona received little attention.

For a long time, the only reason travellers paid any attention to Barcelona was because of its proximity to Montserrat. Evidence of this fact is found on many engravings of the city, where the outline of the mountain appears on the left in the background. Montserrat, pilgrimages, *La Moreneta*, crocodiles hanging from the ceiling of the cloister that was burnt down by the French, the boys' choir with the clear yet worn voices of castrato singers. Montserrat, the chapels, the rocky places, a never-ending number of legends and Fray Garí, not to mention the Holy Grail. The attraction of the sanctuary goes back a long way. To start with, there is one of the most important works of French literature: *Roman de Mélusine*, a novel written by Jean d'Arras between 1387 and 1392, part of the story of which is set on the sacred mountain. Barcelona, however, had little of interest to offer to travellers. Walls, churches, a few gardens, some cobbled streets, a port. It did not take long to

visit, being more or less the same as any number of things travellers would have seen on their journeys.

It would take many years, centuries even, for Barcelona to build its own, characteristic image. And not just one, but several. To become an attractive city for travellers, eager to be in a place where everything seemed different. First of all, it was a city of revolution. The Rose of Fire. The famous quote by Friedrich Engels: "Barcelona – Spain's largest industrial city, which has seen more barricade fighting than any other city in the world" are words that ring out in the pages of Thomas Mann's *The Magic Mountain*. That was the Barcelona with a flair for anarchism that Pío Baroja captured in several books, such as *Red Dawn* and *The Cape of Storms*.

And after everything had been blown up and set ablaze, and everything had died, a few travellers appeared on the scene to see the new city. "The aspect of Barcelona was something startling and overwhelming. It was the first time that I had ever been in a town where the working class was in the saddle," wrote George Orwell. Similar sentiments were to be found in the pages, musings and clichés of John Langdon-Davies, Franz Borkenau and H.E. Kaminsky: "A crank organ plays *The Internationale*. In Barcelona *The Internationale* could be felt at all times and everywhere." There were also a novel and a film by André Malraux. But returning to Orwell, it should be noted how amazed he was that the Sagrada Família was still standing after the anarchists had burned and devastated so many other churches. They

say it was an artistic question. “I think the anarchists showed bad taste in not blowing it up when they had the chance.”

Barcelona, the Rose of Fire. And from one fire to another fire, the one that burns in the loins. Other travellers recounted a new image of the city, a city now fixated on prostitution. This view is largely the work of French literature. Francis Carco, Pierre Mac Orlan, Jean Genet, Georges Bataille, André Pieyre de Mandiargues, Henry de Montherlant: all of them, on one page or another, or in one novel or another, speak of Barcelona’s Red-Light District. The cliché was already there. As were bombs and attacks, venereal diseases, cocaine and human trafficking. Apparently, living in Barcelona was risky and exciting, and the city was nothing more than La Criolla, Madame Petit, Cal Sagristà and occasional moments out on the Rambles for some fresh air. Then back into the fray with women, little boys, brothels and cabarets – anything and everything the sex industry had to offer, in spades.

Regardless of whether the city’s bordello image originated from those travellers in the early 20th century or from an earlier time, it would nonetheless come to largely represent Barcelona’s identity. The bishop Joseph Clement wrote in 1767 that “dissolute youth dare say that there is not a more fun-loving city in Spain than Barcelona. I have heard some foreigners say that in no other European city can one as easily and cheaply find an outlet for such gauche passions.” They say that bishops always exaggerate and see only what is bad – a certain kind of bad – even though it is also said that God merely laughs at sins of the prick. We must nonetheless recognise the correct nature of the bishop’s observation, as late 18th-century travellers passing through the city would have stumbled upon just that kind of behaviour and the omnipresence of prostitution. There is no need now to hold those travellers to account. I will mention just a minor detail, told by Casanova the adventurer. Barcelona, 1768.

Nina Bergonzi, ballerina. She executed a brilliant *rebal-tade*, finishing with a pirouette and backwards somersault. Her first performance day was phenomenally successful, earning her generous applause... because her undergarment showed during the jump. Bad luck. Display of the most intimate of garments was prohibited and punishable by a fine. The next day she performed once again and managed the reverse somersault without showing her knickers. She wasn’t wearing any. That’s the way some shows were in the Barcelona of 1768. It’s worth remembering that the Inquisition was still active in those years. And to finish on this

topic, a local story. Visitors could see it, the people from here knew and talked about it. “At the end of the day / many are waiting; / they go to the fishmonger, / they buy fish and sell flesh.” The fish monger, the fish market, near El Born. It was demolished in 1877.

Visitors talked about the city of bombs, the city of sex. And also about the city of the killer bookseller, one of the great legends explained in all its glory by, amongst others, Charles Nodier and Gustave Flaubert. It is even found in the work of Max Aub and a certain bookshop on Carrer d’Aribau. So many Barcelonas, even that of the white gorilla.

The last edition of the magazine *D’Ací i d’Allà* was published in the summer of 1936. It included a piece commissioned to a foreign photographer: an exposé on what most surprised him about Barcelona. That is the essence of travel, what travellers do: see different things and capture that which is unusual. The results show the shacks where scribes sold their services at La Virreina, the geese in the cloister of the cathedral (which also drew the attention of H.C. Andersen in 1862), the traditional rope-soled footwear worn by the Catalan police on gala days, the Chinese dragon on the façade of Casa Bruno Quadras, opposite the Boqueria, the insignias of the commercial district of Santa Maria, a newsagent’s stand on La Rambla and the inclined colonnade of Park Güell.

Gaudí, the last cliché. The one that makes the biggest impression. Because it is much too long to get into now, I will comment on just one point. In 1929 Evelyn Waugh went on a Mediterranean cruise. There was a two-day stopover in Barcelona. While walking leisurely about, he saw a house with a wonderful blue roof and shapes that looked to him like fossilised waves. And there, at the corner of Passeig de Gràcia with Carrer d’Aragó, he hailed a taxi and asked the driver to take him to see other similar buildings. That’s how he got to see La Pedrera, the Sagrada Família and Park Güell. The English writer had never seen anything so fascinating or so outlandish. He took pictures non-stop during his journey, which illustrated an article in an architectural magazine published upon his return to England. That was in 1930, and it was one of the first writings seriously dedicated to Gaudí. In addition to praising his work, the writer explained some of its technical aspects. This polite English writer also included a thank-you to the taxi drivers for helping him discover that “the glory and delight of Barcelona, which no other town in the world can offer, is the architecture of Gaudí”. Then came the tourists. ■

Biblioteca de Catalunya

The final issue of the magazine *D’Ací i d’Allà*, in June 1936, published a piece by a foreign photographer on what he considered the most unusual aspects of the city.

© Maria Corte

Saida Palou Rubio

PhD in Social Anthropology. Lecturer at the University of Girona

Tourism as myth

Tourism, at the time it appeared in the early 20th century, was conceived as a pretext to attract financial, cultural and symbolic wealth. Tourism became part of Barcelona's sense of self, its cultural identity and its political aspirations. This was the dream of a Greater Barcelona.

In the early 20th century the tourism boom came about as part of a cycle of cause and effect. This was derived from an intense process of political, economic, social, cultural and urban development that brought significant changes to Barcelona. The architect Ignasi de Solà-Morales, in an article published in 1994 (“Los locos arquitectos de una ciudad sonada”, Spanish for “The Mad Architects of a Dream City”) said it was in that turn-of-the-century Barcelona that de facto bodies found an ideal place in which to see their plans through. The emergence of tourism occurred at this point in time, at this juncture of changes and newly founded benchmarks. Tourism also flourished in line with a process of internationalisation dating back to the 1888 World Fair, when the push to place the Catalan capital on the map of major European cities got its start. This initiative would position the city in a market where it could capitalise on its new image and environment. Above all, however, it would also enable new networks for trade to be established and for the industrial base of Catalonia and Barcelona to be expanded. Only by considering these factors can we understand the beginnings of tourism in Barcelona, and hence how the interests linked to its promotion were the same ones that support today's tourism.

Over the decades, tourism has been seen as an important factor for the city's development. And although the planning, control and management of tourism have rarely been carried out from the political and governmental spheres, the development of Barcelona's tourist industry

has not been a spontaneous, coincidental or accidental phenomenon. It is part of a patently deliberate process.

The early part of the 20th century saw the institutional promotion of tourism. Since then this promotion has become an activity that is formally encouraged and politically organised. The city government has been Barcelona's main promoter of tourism, although this role cannot be understood without taking into account the influence of a part of Barcelona's private sector, an alliance that has given rise to real political and economic interest groups in the field of tourism. Under the influence of Barcelona's elite, tourism was conceived of as a political tool. However, it was also and above all seen in ideological terms and linked to changing hopes regarding the creation of a new urban society and economy. It served as an important indicator of modernity and cosmopolitanism, partly because modern cities in old Europe had long been tourist destinations. Barcelona, in an attempt to embrace tourism and establish itself as a cosmopolitan city, became one of the first capitals on the Iberian Peninsula to attract foreigners by means of institutional promotion.

It all started in March 1906 with the founding of the Commission to Attract Foreigners, the first municipal institution dedicated to the promotion of tourism in Barcelona. It was headed by four councillors (two regionalists: Lluís Duran i Ventosa and Joan Rubió; and two Republicans: Josep Rogent Pedrosa and Santiago Valentí Camp) and a mayor (Catholic and monarchist): Domènec Sanllehy.

The Commission remained active for a brief period of just three years, and its impact was rather modest. Nonetheless, it made at least four undeniable contributions of particular significance and noteworthy symbolic value. The first was the opening of the city's first tourist information bureau in 1909, on the ground floor of the City Hall, and the creation of the role of municipal cicerone.

Secondly, the Commission launched a vast network of international relations (with consulates, tourist bureaus, passenger ship companies and journalists) and internal alliances designed to unite efforts in the field of tourism. The third contribution was of particular significance: the creation and promotion of the city's first tourism image campaign. The latter contribution is of radical importance as it embodied the values of a city that did not exist at that time outside the realms of imagination and desire. The image alluded to a myth, an ideal of the way the city *should be*, not the way it really was. Through the prolific publishing of guides, albums and posters, the Commission shaped an image of Barcelona that evoked the ideals of order and culture, civic and aesthetic values that were connected with the *Noucentisme* movement of that time.

References to nature, Mediterranean culture, civility and progress were essential assets of the city's first tourist image promoted by the Commission. The body dispensed with iconic images in favour of one with little figurative value, one that was absolutely idyllic and imbued with classicism (and classism). An image ultimately aimed at well-heeled tourists whose presence would help modernise Barcelona society. Thus, as was to be expected:

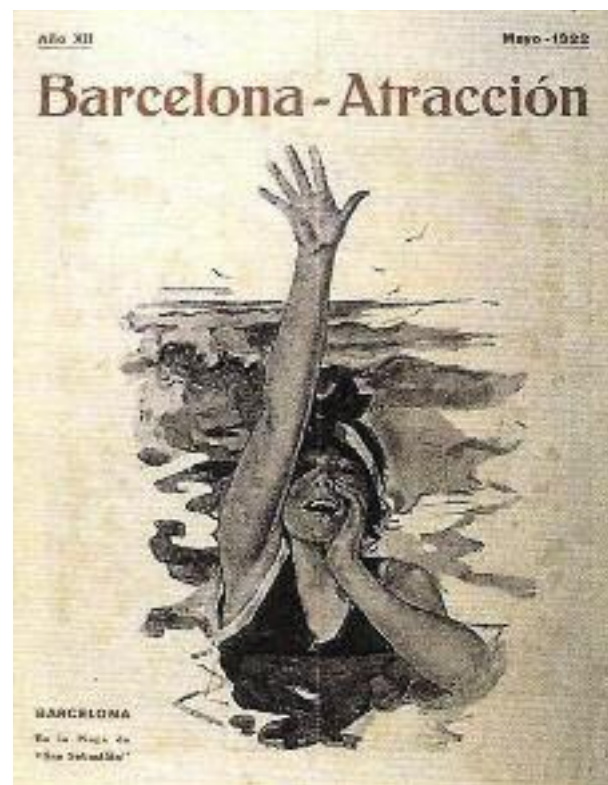
"Barcelona wishes to attract a high number of travellers who seek better weather, or simply the pleasant experiences that come with a change in ambience and perspective. It is not just for the sake of the material benefits brought by an industry aimed at attracting foreigners – a source of incalculable wealth from a range of locations in Switzerland, Italy and France – but, perhaps more importantly, the constant contact with people from different origins whose ways of thinking, aspirations and concepts of living are different. This will help us refine our social existence, guide the vigorous soul of our beloved city on an upward course and make it a true Mediterranean capital."

In 1909 the city's first tourism poster, the work of the Englishman Hassall, was published. It bore the motto "Barcelona, ciudad de invierno" (Spanish for "Barcelona, a city for wintertime"). This poster circulated around the world for decades and contributed to a trend that turned urban landscapes into new places for consumption and contemplation.

The Commission's fourth contribution was no less significant and important than the previous ones. It laid the foundations for a correlation that would flourish over the years: linking the defence of tourism with patriotism, with a love of the city. The Commission developed a line of political action that was imbued with urban, economic, cultural and symbolic ideals and plans that suited the elite society of the time. Tourism was a necessary mechanism for economic, cultural and civic transformation. Barcelona's tourism industry was born of a *Noucentista* city with the aim of benefiting a *Noucentista* city.

The Society to Attract Foreigners, comprising of representatives from the public and private spheres of Catalan and Barcelona society, was the body that replaced and intensified all the objectives and actions undertaken by the Commission. It existed from 1908 to 1936 and contributed immensely to the creation and promotion of the city's tourism image.

It also helped foster a powerful hegemonic discourse about tourism, one that encouraged the creation and adaptation of tourist services and attractions as well as incentivising efforts to attract visitors. The Society also created a vast network of local and international connections. The industrial sector was firmly committed to this project. Proof of this is the fact that this sector funded a significant portion of the Society's advertising material, which it also used for its own self-promotion. ■

Cover of the May 1922 issue of *Barcelona Atracción* magazine. Below, a poster from the 1909 tourism campaign "Barcelona ciudad de invierno" ["Barcelona, a city for wintertime"], by Carlos Verger. The original is in the Museu Nacional d'Art de Catalunya.

Vicente Zambrano

Lluís Rabell

Chairman of the Federation of Barcelona Neighbours' Associations

The city face-to-face with itself

Tourism reveals the dilemmas we face. The current debate is not a question of “tourism: yes or no”; it is not even a question of the need to design a responsible, sustainable and profitable tourism model. The question is, what kind of city do we want?

For some time now – although more specifically since the summer of 2014, in the wake of protests by residents of the district of Barceloneta, the debate on tourism and its impact on the city has gained importance as a matter of public opinion. It is true that Barcelona is not the only European capital that has become a successful tourist destination with an exponential growth in the number of visits in recent years. Paris, Amsterdam, London, Berlin and Rome, as well as other cities of a similar size to Barcelona, are also feeling the effects of an increase in the floating population and, more specifically, of mass tourism. This expansion in

tourism is due to several factors, all of them linked to globalisation. Among them, the reduction in the cost of air travel and more recently in the price of cruises. This has made travelling more affordable for millions of people, permitting countless trips and thus opening up a major business niche for operators, hotel chains and the leisure industries. However, the profitability of these businesses cannot be separated – and we should not lose sight of this parameter – from the possibility of sharing environmental costs, because while profits are private, environmental havoc affects everyone, future generations included.

However, Barcelona is affected in several unique ways. Neoliberal globalisation has left other marks on the city, most particularly with regard to the loss of the city's industrial sector and its transformation into a tertiary, residential and services-based city. This process, despite being led by progressive governments for decades, has coincided with deregulation policies in all areas and the resurgence of property speculation. The weight of tourism in the last few years – estimates place it between 12% and 14% of the city's GDP – undoubtedly represents a major proportion of its economic life. In 2014, Catalonia was visited by almost 17 million tourists, 7.2% up on the previous year. Despite this, we are far from being able to talk, with any semblance of justification, about a "single-crop" economy. Still, it must be said that tourism – or rather, the way that it is being managed – has had powerful distortive effects on the city and the country; effects that transcend the specific weight of these figures, making tourism the cause of certain changes in the city. These combine with the trend towards the social and territorial rupture of Barcelona spawned by the crisis and subsequent austerity policies.

The 1992 Olympic Games projected the image of a dynamic and innovative city, endowed with a vast architectural and cultural heritage. A city that had resurfaced from the greyness of Franco's dictatorship, opened up to the world, and was gazing towards the sea again. The transformation of Barcelona multiplied the city's global appeal – even though it had never really defined a city model, but bore the democratising mark of the urban movements that emerged under Franco. Despite these, it never quite managed to do away with major social inequalities, even in its periods of briskest economic growth. The lure of this revamped and contradictory Barcelona spawned a new migratory wave in the years during which the construction boom and the burgeoning tourist industry were in need of labour. It also captivated numerous Europeans, seduced by the vivacious city; students from all over the world; as well as professionals, entrepreneurs and scientists who, thanks to a growing dynamic of trade fairs, congresses and world events, became responsible for a substantial part of the profit generated by all visitors. The city's appeal also ushered in a deluge of tourists – whose existence seems to have just dawned on us.

So this is a process that has led to the city to find itself face-to-face with itself, so to speak. The fact is that hitherto, tourism policy has been somewhat characterised by its lack of precisely that: a policy. The model, pursued by the sector's lobbies with the approval of the public powers, has been one of non-stop growth, the commercialisation of the city and the exploitation of the local area driven by an "extractive" logic, following the well-known patterns of bubbles. One need merely look at the pathetic spectacle of our powers-that-be trying to pander to the demands of Sheldon Adelson to entice him to install EuroVegas in Baix Llobregat, or the commitment to the casino and hotel complex embodied in the Barcelona World project. This logic has been fused with some of the city's other shortcomings – the patent absence of a serious reindustrialisation policy that goes beyond issuing rallying calls to entrepreneurs and other deficits, such as the non-existence

Vicente Zambrano

of a decent supply of rental accommodation. Above all, it has found the way already paved by revenue-hungry elites, all too willing to become partners and commission agents for the big speculative investors, ranging from vulture funds to unlawful capital in need of laundering, to Emirates that sponsor sports clubs and buy up hotels with the same alacrity that they fund terrorists. Anyone is welcome, as long as their pockets are bulging with cash. The promotion

The 'Sail Hotel' and the Sant Sebastià beach. Below, the hotel Barceló Raval, on the Rambla del Raval. On the previous page, tourists near the Sagrada Família.

Vicente Zambrano

Vicente Zambrano

Vicente Zambrano

Pepe Navarro

Antonio Lajusticia

The model has been one of non-stop growth and the exploitation of the local area.

of businesses linked to the expansion of tourism has contributed – and then some – to the building of a landing strip for all these operations.

The search for a new model

Shaken by the protests, the municipal government is beginning to modulate its discourse and has admitted (for the moment, since as of yet its words have not been backed up by action) that regulation is called for to find a better fit for tourism in the city. About time! In fact, the effects of this phenomenon already pervades all walks of life. It has shaped major development projects: the reform of Avinguda Paral·lel was conceived as a “tourist corridor” and not as a backbone for the city; the reform of Avinguda Diagonal was conceived exclusively to curry favour with tourists with plenty of money to spend; the deluxe Marina in the old port, the spearhead for a veritable spate of privatisations of emblematic buildings, is casting the shadow of transformation over the Barceloneta neighbourhood (and the seafront) into an exclusive area, like an obstacle between city and sea. But there is plenty more: we have witnessed the deregulation of licences for hotels in the already over-dense Ciutat Vella, the exponential and unbridled growth of the number of tourist apartments – with the ensuing bull pressure on rental prices and progressive eviction of the popular classes from the neighbourhoods so coveted by property speculators – the overexploitation of historical sites and the privatisation of public spaces, increasing environmental pollution due to coach traffic and the arrival of cruise liners. All of that is to say nothing of the impact on under-protected traditional and local trades, as well as the precarious employment associated with the tourist industry.

In a way, tourism exposes the dilemmas we face. When all is said and done, the debate is not a question of “tourism: yes or no”. Barcelona is an open Mediterranean city and can only progress as such. The debate is also much more than the question of the urgent design of a responsible, sustainable and profitable tourism model to guarantee proper city development. The question is what kind of city we want. It is becoming increasingly more evident that answering this question will require the engagement, via broad-ranging and decisive citizen participation, of all the collective intelligence in our neighbourhoods and civil society. ■

From top to bottom: a Harley Davidson motorbike meeting in July 2014; the Universitat Pompeu Fabra campus in Ciutat Vella; Sónar Festival 2012; and the Mobile World Congress, in February 2014.

Vicente Zambrano

Dr Maria Abellanet i Meya

Minister for the CETT group. Commissioner of the agreement Barcelona, City and Tourism

Finding the tourism to match the city model

Tourism must be integrated into local government strategy, with the aim of managing it from an urban, global and interconnected perspective. The time has come to put into action the values of responsible tourism and citizenship.

Tourism responds to a given model of society, and its transformation is one of the manifestations of economic, political, technological and social evolution, impacting both tourism itself and the configuration of our cities. This approach allows us to understand the tourism phenomenon better and the conditioning factors that have fuelled its development until now. These have rendered it necessary, when addressing a city destination's development strategies, to include emerging trends and citizens' motivations in the analysis process (also seeing tourists as citizens, albeit only temporary ones).

The changes in tourism and city models present a clear trend towards making tourist development compatible with sustainability, the conservation of the land, heritage, culture and identity values. Changes in employment structures and in the distribution of the working day, longer life

expectancy, more free time, more purchasing power, more knowledge, or the impact of information and communication technologies, to name but a few, have prompted changes in lifestyle and in consumers, who are more sensitive to the qualitative aspects of what is on offer at tourist destinations and to establishing new relationships with culture and citizens. Moreover, urban trends, such as increasingly more tertiary cities, their internationalisation (cities become academic, creative and technological and attract talent from over the world), smart cities or the changing habits of residents (shopping at large supermarkets, reduction of public life, new types of leisure activities, etc.), among others, impact how cities change and the use of public spaces.

Barcelona is a successful tourist destination which over the last 25 years has become one of the world's main tourist

The shopping centre La Maquinista in Sant Andreu, an example of a 'megamall': where new ways to shop and pass free time are on offer.

Asian tourists in front of a shop in Passeig de Gràcia. Below, visitors in the Sagrada Família.

Vicente Zambrano

Vicente Zambrano

cities. The creation of the Barcelona Tourism Consortium in 1993 was a watershed in the city's policy of promoting itself as a tourist destination, taking it to its current position. The 2010-2015 Strategic Tourism Plan for the city of Barcelona already showed that as well as promotion, management instruments that safeguard the fit between tourism and the city were also called for. As occurs in the world's main urban destinations, the new phenomena that have surfaced in the wake of globalisation are transforming many aspects of Barcelona and its tourist activity.

In my opinion, and in view of how important the phenomenon of tourism in Barcelona has become for its citizens (although the main impact is concentrated in certain neighbourhoods and during the busiest periods), tourism must be fully integrated within the city's governance strategy for its management to be addressed from a global and also transversal urban perspective. In this new tourism scenario, of which the public institutions, companies, citizens and the economy form an intrinsic part, sustainability and social responsibility go hand in hand. The time has come to activate the values of responsible tourism and the values of a responsible destination, city and citizens.

In this regard, on 10 November 2014, the Consell de Ciutat, the city of Barcelona's maximum organ of participation, passed a Declaration on tourism and made some recommendations to the City Council that may be summarised as follows: strive to maintain the balance between responsible tourism and other economic sectors; remain committed to a civic-minded tourism model respectful of the city's values; reinforce and leverage existing development tools – such as the so-called Use Plans – that make it possible to regulate

A joint reflection on the future of tourism

Last December, Xavier Trias, the Mayor of Barcelona, presented a proposal for a major local agreement for the management and promotion of responsible tourism. This pact seeks to promote joint reflection by a large number of representatives from the areas of tourism, politics, economy, social matters and academia in order to identify the main trends in tourism in Barcelona and to lay the foundations for its future development.

This participative project is being led by the author of this article, Doctor Maria Abellanet i Meyuna, an academic with a long track record and acknowledged prestige in the world of tourism. With more than 30 years of professional experience behind her, Abellanet is the Chief Executive Officer and General Manager of the CETT group, an internationally renowned centre in training and knowledge transfer in hotel management and catering, tourism and gastronomy, affiliated to the University of Barcelona. Her experience was recognised in 2014 through the Catalonia Tourism Medal, awarded by the Catalan Government's Ministry for Business and Labour. ■

the implementation of certain activities in the region; and finally, make sure that the monitoring of the city's tourist policies takes into account economic, social and neighbourhood stakeholders and not just operators.

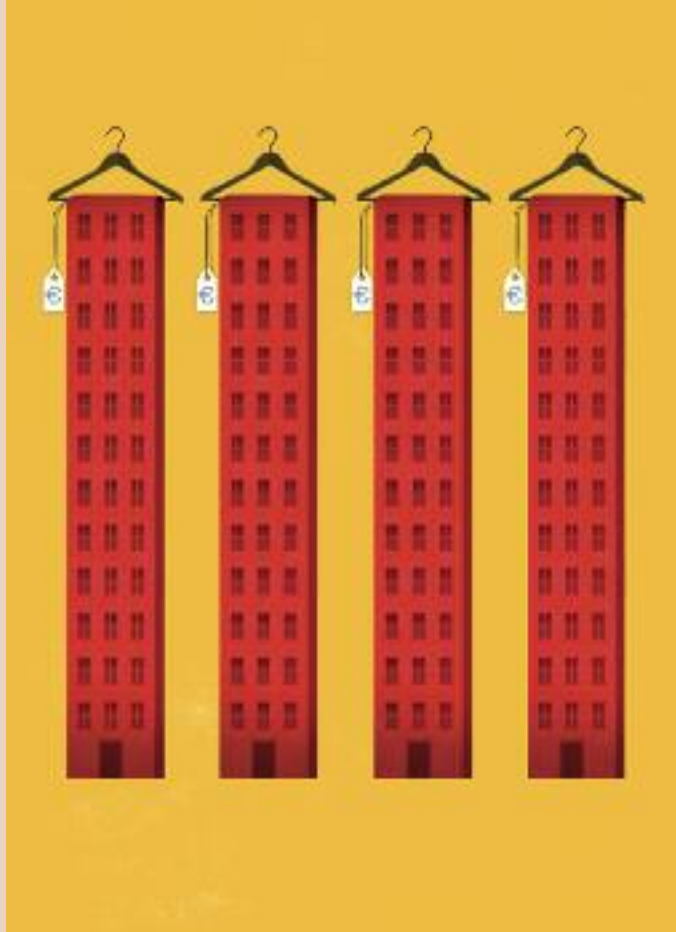
Therefore, in a city that aspires to be responsible, educational, international, intercultural, inclusive, smart and sustainable, the cultivation of tourism must fit into its city model. In this regard, the City Council's intention must be explicit and effectively implemented in practice, through the active participation of citizens, social agents and companies. The participative City and Tourism process for strategic reflection, promoted by Barcelona City Council within the framework of the General Board of Tourism of Barcelona, and to which I have been appointed as commissioner, is driven by a common public, private and citizens' objective: finding a responsible city and responsible tourism that match each other.

Contemporary urban tourism plays an important role in city transformations and generates externalities that must be taken into consideration with the utmost objectivity. While we are aware of the difficulties in reaching a consensus regarding the fit of city and tourism, the process of reflection undertaken seeks stimuli precisely where the principal contradictions and paradoxes lie. For this reason, the different tourism stakeholders should not have to protect themselves, ignore each other or maintain conservative positions, but rather react in order to renew themselves, an attitude that involves a certain degree of transgression in order to detect new problems (new questions) and resolve old ones (new answers).

Seeking consensus

The new process of reflection, underpinned by opening it up to citizen participation, and with a view to catering to general interests, may help to generate a greater consensus between the public sector, the private sector, social agents, citizens and tourists (temporary citizens) in order to generate a more general way of thinking that will propitiate a change of attitude, in the positive sense, towards tourism. However, if the aim is to promote agreements and alliances between the stakeholders, tourism cannot be shielded from reality or from criticism, and dogmatism and irrefutable truths cannot be eluded. A commitment by everyone concerned can generate shared learnings, new ideas and experiences and new spaces for cooperation. The outcome must bring the management and promotion of responsible and sustainable tourism up to date.

When this article went to print, the participatory work sessions had already begun, but no conclusions could be ventured. However, it is clear that the ensuing challenges must be aligned with the other strategic messages of Barcelona, a city that cannot build its identity without taking into account both citizens and tourism, consequently calling for new management approaches and responsible practice by public institutions, companies and all citizens – tourists included. ■

© Maria Corte

Toni Sala

Writer

My home, your home

We have to ask ourselves what gives the authors of the new Catalonia tourist campaign the right to so willingly give away the region to outsiders.

Let's lay our cards on the table. If it were not for tourism, I would not be here writing this article. I am the son of hoteliers and the grandson of bar owners, on both sides. At home, I probably would not have experienced the opening up of horizons that the arrival of northerners brought about; I most likely would not have had an Italian girlfriend, and therefore trips to Milan; my parents probably would have not been able to pay for my studies. Without this business, the wealth of the Costa Brava would surely not be so dissimilar from that of the small inland villages, with less tourism.

Or maybe it would. Maybe some other type of industry would have sprung up, just as unexpected and prosperous as the cork industry once was. Who knows? People look for ways to make a living, and it often happens that one plant obstructs the growth of another. Let's not waste time on this however, because in any case it's too late: things are the way they are, with everything that entails, and I myself have experienced the way things are, which is why I can say a thing or two about the matter.

More than fifty years ago, the journalist and writer Gaziell was sat on the stone bench of a viewpoint as he

Library of Catalonia. Gaziol Collection

The journalist Agustí Calvet, *Gaziol*, reflected on tourism many times in his work. In the image, Gaziol at the port of Sant Feliu de Guíxols, his birthplace, in August 1963.

contemplated the bay of Sant Feliu de Guíxols, asked himself: “Should we treat the outsiders who come here from around the world like friends or like passers-by? Should we charge them honestly for our services, or try to empty their pockets the quicker the better?” This is an article dating from the year 1960. Gaziol had debated questions regarding tourism previously in his book on Florence, from the point of view of the traveller. Now he was dealing with the matter from the locals’ point of view, and he was shrewd enough to foresee the scope of the issue.

It was during the 60s that my grandfather, who worked in the transport business when horses were still used, had the idea of opening up riding stables in Platja d’Aro, the village next to Sant Feliu. It was a typical example of what many people in the area did. The riding stables lived off tourism, naturally, and he was soon able to add a bar. Then, above the bar, some rooms, which in the eighties were turned into a hotel. I was born sometime in between, and the first job I ever had was stocking the fridges with soft drinks and refilling the boxes with empty glass bottles. Another was to lead horses by the reins under the hot summer sun for thirty minutes or an hour around the ring, pulling along a foreign child mounted on the horse. Working for a child. Later, when I was a teenager, I got to ride the horse and act as a guide, and later still I was the hotel receptionist during those long nights. These are ideal jobs when you’re studying.

I want to tell a story that has do to with the questions Gaziol asked himself fifty years ago. My grandfather, who ran the stables, always encouraged me to wait for a tip from the customers. It is a sad and humiliating culture, that of tipping, but for a child... well, you know what I mean. He encouraged me to hold my hand out. To uphold my dignity, all I had, as is often the case with children, was the instinctive self-defence mechanism of embarrassment. I had a terrible time of it, and used to say to him “granddad, I’m embarrassed.” And his reply always comes to mind when I think of tourism. The reply was: “I don’t know why you should feel embarrassed – you’re never going to see them again”.

In other words: pure exploitation. If you’re lucky enough to have some birds flying over your land, you get out the shotgun and shoot. A basic business notion, yet unthinkable in a bakery, a factory or a garage. Don’t worry about the customers, you’ll never see them again. I’m not saying that’s how tourism is, naturally. All I mean is that my grandfather would not have had this irresponsible idea in any other type of business. And the problem is that this

exploitation doesn’t only apply to tourists, but to everything that revolves around tourism. The culture of exploitation does not only apply to tourism, of course, and a country’s level of development can be assessed by its degree of exploitation – we’ve seen it with the housing bubble and we’ve seen it in terms of political corruption. In cultural terms, were talking about anti-tradition.

Just like with pork, nothing goes to waste when it comes to tourism: you can make use of everything the tourist and the tourist site have to offer. There’s no need to create anything, just take what’s already there. You’ve got a beach? Then sand and sun. Wine? Enotourism. Some sort of monument? “Cultural” tourism. But the day will come when tourists open their eyes to the self-deception, to the massive ride they’re being taken for under the pretences of the virtues of travel. Homer would turn in his grave!

In times of economic crisis however, what can you do about it? In times of crisis you rent out a room in your house. In Barcelona this has reached dramatic levels with the problem of tourist apartments, but we are also familiar with this issue on the Costa Brava. I too occasionally had to give up my room so that tourists could spend the night there. Marina Garcés talks about the blackmail this involves, and she is totally correct, but is there anything that can’t be called “blackmail”? As with everything, it’s a question of to what extent. Reflecting on tourism is not an easy thing to do as so many of our livelihoods depend on it, and it is a question that currently touches on the very essence of our country. Tourism puts food on our tables and we are therefore highly conditioned by it; it reflects directly on us. We should have a first-class tourism observatory, cutting-edge, fully independent and with a regulatory role, to keep the matter permanently open to public debate.

At the last FITUR tourism trade fair, Mariano Rajoy called the tourism industry the “flag ship” of the Spanish economy, because that is what it is. Whether or not this is something to be proud of is another matter. There’s something slightly humiliating about running after people like a bazaar hawker: ‘look what I’ve got! Who wants it? If you don’t want beaches, I’ve got mountains! And if not, I’ve got...’ But we’re in an economic crisis, it’s common sense.

In that same edition of FITUR, the Catalan Government invested more money than ever before in a tourism campaign: 3.8 million euros. The campaign was run under the slogan of “Catalonia is your home”. The singer-songwriter Sisa himself has assigned the rights of *Qualsevol nit pot sortir el sol*, a song that has become such an intimate part of our culture, so a version can be made for the adverts.

“Catalonia is your home”. Here lies the problem. My home is your home. Is it not pertinent to ask ourselves what gives the authors of the new tourist campaign the right to so willingly give away the region to outsiders? What authorises them to offer my home to someone else? Isn’t Catalonia mine, then? Have they thrown me out? Was it ever mine? Have they sold it? Do I not have a say in the matter?

This is another anecdote, but it explains more than grand ideas. If I believe that someone else’s home is my own, I can do what I want there, I’ll be allowed to exploit it however I like. Coming soon, a competition to see who’s got their wits about them, who can exploit who best. ■

Miquel Puig Raposo
Economist

There are only two tourism models: a good one and a bad one

As long as our tourism sector is based on the creation of poorly-paid jobs, not only does it create scant value but redistributes this to the benefit of tourists and tourist operators, and to the detriment of the rest of society. The current model is leading us to a serious conflict.

We might classify tourism in Barcelona into different models: cruise, congress, architectural and cultural, shopping, stag-parties-and-low-cost-weekends, etc. Each of them has very different characteristics that experts are passionate about and are crucial to workers in the sector. Being neither one nor the other, my point of view is that of a citizen who has to live with tourism, and whose income depends only very indirectly on it. From this standpoint, there are only two tourist models: a good one and a bad one. A good one is that which creates a great deal of value and distributes it properly among the citizens, and a bad one is that which creates little value and distributes it poorly. Tourism in Barcelona is the bad kind, although it is up to us to make it good.

Let us examine this step by step. Tourism creates value and has costs, hence the key is to maximise the former and minimise the latter. It creates value because it creates jobs and because tourists pay to enjoy our heritage: our environment, our setting. Tourism has costs because tourists interfere with the selfsame beauty that they pursue, they cause bottle-necks and make products more expensive. It is all well and good that tourists can eat out near Park Güell, but it is a crying shame that an 8 euro park entry fee has to be charged to restore peace and quiet there.

We have statistics that measure how much tourists – particularly foreign tourists – spend, and since the figures are very high, politicians, representatives from the sector and journalists shout these figures loudly at every opportunity. However, the value created by tourism is not the same as tourist spending. In the latter, the money that does not remain in Barcelona has to be discounted: fuel and the depreciation of the airplane or cruise liner, the cost of the imported articles they buy in Passeig de Gràcia or La Roca Village, and so on. The best way to calculate the value created by tourism is to add up the take-home wages or salaries of tourism workers, the profits of all the companies that

© Maria Corte

operate in tourism and the taxes collected by the public administrations. In our case, this value is low.

It is low because the main part of this value lies in the wages paid to workers that look after tourists, which generally speaking are very low. Very low and very seasonal. Unfortunately, this is an statement that cannot be backed up by reliable statistics, because not only do such statistics not exist, but it would also be difficult to generate them, since “tourism sector worker” is an ambiguous concept: to what extent is a shop assistant on Passeig de Gràcia a tourist worker? What about a newspaper stand worker on the Rambla? Or a taxi driver?

Nevertheless, there are many signs that point us in the right direction: they are provided by the wage data of highly-seasonal sectors (such as hotels, catering companies and restaurants), regions highly dependent on tourism (such as the Balearic Islands) and specific groups: employees hired to serve drinks in beach bars, room-service workers subcontracted by hoteliers, among others.

Finally, we have the macroeconomic figures. For example, income from tourism per capita is no greater in Catalonia than it is in Austria (about 1,750 euros per capita per year) although the pressure from tourism is much more intense in Catalonia than in Austria. The reason is clear: an Austrian waiter earns much more than their Catalan counterpart. Having reached this point, the question is inevitable and crystal-clear: if Barcelona is much more attractive than Vienna, why should tourist workers be paid less to do the exact same job?

A perverse redistribution of value

Tourism has created a lot of jobs, there is no doubting that. But most of these jobs have been taken up by immigrants. I have already said that one cannot speak with any certainty

about the tourism employment market, although in this case the signs are also unmistakable. For example, the following piece of data: so far this century, the number of jobs created in Spain by the sectors usually equated with tourism tallies exactly with the increase in the number of foreign workers. This fact seriously limits the benefits that the wider society of Barcelona obtains from tourism.

But that is not all. The overall impact of low-income workers on society in general is even more important. To summarise: over the course of their life, a person that earns less than 1,200 euros a month will pay much less in taxes (above all due to the VAT charged on what they consume) than the public education, health and social expenditure they will generate. Seasonal workers are entitled to a pension that is greater than the value of the contributions they make. This is all simply the result of a social structure that protects people who earn less and is what characterises us as a civilised society, but it is wholly relevant to any analysis of the distribution of wealth generated by tourism: when a tourist pays for a service rendered by a worker who is earning less than 1,200 euros a month, or who is seasonal, they are being subsidised, as the service provided by that person actually costs more.

Or, to put it another way: to the extent that our tourism is based on the creation of poorly-paid jobs (most of them held by immigrants) not only does tourism create little value, it also yields a redistribution of value that works to the benefit of tourists (and tourism business operators) and against the rest of society, whose impoverishment is embodied in the form of increasingly more congested social services and precarious pensions. The residents of the Barceloneta district protested at the nuisance caused by tourists. What they did not know was that they are also making them poorer.

What is to be done?

Barcelona's tourism assets are exceptional, as is the success reaped by private and public managers in promoting them. Nevertheless, our tourism creates scant value and is distributed perversely. The solution cannot come from businesses, because this would require either raising the minimum wage or increasing the tax burden. A waiter in Vienna earns more than in Barcelona not thanks to their skill handling a tray, but because that is the way things are. On the subject of taxes, when AENA doubled the rates at El Prat airport and the Catalan Government levied the wrongly-named tourist tax, apocalyptic predictions were heard, although the number of visitors has continued to show unstoppable growth. Businesses do not lose out because they can pass the costs on to the tourist. And tourists will not stop coming to Barcelona just because beer gets more expensive here; if this were the case, they would also stop going to Vienna.

I have been asked to give a prediction for the next 10 years. No doubts here: if we stick to the current model of minimising wages and maximising the number of tourists, then we are headed for a very serious conflict, as this model benefits the few and jeopardises the many. If we manage to pass back to the tourists the real costs they incur then we, the inhabitants of Barcelona, will be paying a reasonable price for living in a popular city. ■

José A. Donaire
University of Girona

Future scenarios of tourism in Barcelona

Tourism is the cause and effect of many other social and economic processes. The effects of tourism on the city can only be analysed by means of a broader analysis of Barcelona's economic, social and cultural structures.

In this decade, for the first time in the history of mankind, there will be more people living in cities than in the countryside. This is yet another consequence of a broader process, namely the explosion of the urban phenomenon in the last 20 years. Cities are the most evident geographical reading of what we have termed globalisation. In the course of 25 years, Barcelona has gone from anonymity to global notoriety. This is a very long leap in a very short time, logically generating imbalances and a sensation of vertigo.

Attractive cities have the capacity to entice talent, investment, residents, students, international congresses, trade fairs, cruise liners, music festivals and start-ups that might change the world. As well as tourists, of course. The large tourist cities are, first and foremost, global cities, perceived as centres for initiatives, experiences and opportunities. Indeed, the statistics consider that a programmer who attends the Mobile World Congress, an architect who uses local suppliers, a Ukrainian who hires the services of an ophthalmologist, or an economics student who attends a congress are tourists just like the family that spends two days in the city after a cruise around the Mediterranean. This is why it is not possible to address the debate on Barcelona's tourism model without considering the debate on the model of the city itself.

The city's success is based on the internationalisation of some of its icons focused in a specific period (the 19th Century) and particularly one figure, Antoni Gaudí. In a study undertaken by INSETUR, based on photographs posted on the portal Flickr, it transpired that one third of all images taken of the city focus on just four elements: the Sagrada Família, Park Güell, La Pedrera and Casa Batlló. Consequently, the movement of tourists is extremely concentrated in just a few districts. There are therefore two cities: one that polarises this the activity and another one that lives on the fringe of it. Many of the negative effects of tourism on Barcelona's urban and social fabric may be accounted for by this extraordinary concentration.

Metropolitan tourism does not follow the normal tourism dynamics. It generates medium-to-high end accommodation, with short stays, high mean expenditure and little seasonal variation. Beyond these general patterns, it is diffi-

© Maria Corte

cult to talk about the metropolitan tourism model, and therefore Barcelona's tourism model. Tourism products that are unrelated to each other coexist in metropolitan spaces. Cruise liner tourism, medical tourism, the pull of the Fira trade fair complex, professional tourism, sports tourism, major musical events or luxury tourism each have their own, completely different, ways of working, circuits, systems of hiring and promotion, images and effects. There is no Barcelona tourism model, because Barcelona is the setting for extraordinarily different tourism products (and therefore tourist consumers). One of the most frequent mistakes made when analysing tourism in the city is regarding it as a compact and closed model, usually reduced to a caricature.

The analyses on the impact of tourism are often simplified into an equation containing its economic effect and effects on everyday and social life. Moreover, this is often addressed as a compensation between the benefits of tourism and the detriment to the local population, like a set of scales with two arms. But Metropolitan systems are, by definition, open and complex. This means that tourism is the cause and effect of many other social and economic processes that operate simultaneously, like pieces of clockwork. An analysis of the effects (positive and negative) of tourism on the city is only possible by means of a broader analysis of its economic, social and cultural structure.

Summarising, the debate about tourism in the city of Barcelona lacks nuances, complexity and cross-referenced interpretations. Just like the old debate proposed by Umberto Eco between the apocalyptic and the integrated, any assessment of tourism in the city always swings between one of the two extremes. But the time has come to bring greyscales into the assessment of metropolitan tourism, because only a precise diagnosis can yield an accurate response strategy. It is even more difficult to project

the 2025 scenario. Despite this, allow me to speculate on some possible future scenarios. I fear that no answer will be forthcoming, because the complexity of tourism mechanisms does not allow for simplistic projections.

Scenario 1. The collapsed city

All the projections made by international organisations forecast a massive increase in the number of tourists in the coming years. In a scenario following our current trajectory it is easy to imagine that congestion problems will multiply and that certain neighbourhoods' specialisation in tourism will accentuate the border between the tourist city and the residential city. Apart from any urban conflict, the oversaturation of these spaces will weaken the city's competitiveness in terms of tourism and will compromise its viability.

Scenario 2. The secondary city

In a context of urban competition, the classic cities are consolidated and new metropolises join, particularly from Asia and South America. Barcelona loses its international relevance and becomes a secondary metropolitan space. This will stabilise the city's tourist appeal, but it will lose its pulling power and some of the anchors that might sustain its future strategy. The city may recover its status as a Mediterranean capital and reinforce its regional attributes, albeit to the detriment of its international image.

Scenario 3. The innovative city

Barcelona consolidates its international image as a place of innovation and manages to attract companies, studios and residents linked to the general innovation sphere. This allows an exponential increase in the growth of business tourism: between 1990 and 2015, business tourism has doubled, whereas recreational tourism has multiplied tenfold. Barcelona also becomes the capital of tourist innovation and bolsters its condition as an open laboratory for new tourism channels, from the so-called collaborative tourism to e-tourism and more particularly mobile tourism. The city is a cosmopolitan and universal benchmark, but finds it difficult to maintain its traditional core.

Scenario 4. The open city

The city's decentralisation strategy, the centrifugal force of tourism, leads it from a dual to a polynodal structure. The districts come to the fore, to the detriment of nodal concentration. Tourism becomes more dispersed and also manages to establish links with other Catalan cities. The move from concentration to dispersion helps to relieve the pressure on certain districts, while at the same time helping to integrate local elements into the image the city projects to tourists.

Barcelona's future as a tourist destination will result from the combination of two forces. Firstly, the external forces that account for the probable emergence of new world-cities and increased tourist and non-tourist flows globally. Secondly, public and private strategies that are capable of offsetting the main negative effects (concentration, gentrification, functional specialisation, loss of the traditional social fabric, trivialisation) and of promoting the positive ones (innovation, distribution, identity, attraction capacity and new business). ■

AFB

Albert Esteruelas Teixidó and Conrad Vilanou Torrano

Department of Theory and History of Education, University of Barcelona.

Rosa Sensat, a groundbreaking teacher

Rosa Sensat's greatest pedagogical work, the *Escola del Bosc*, saw the light on 8 May 1914. It was both an institution promoting cleanliness and a testing ground for the values of the pedagogical vanguard. Its founder wanted it to become a model for educational reform during the Spanish Republic.

Rosa Sensat i Vilà is an unusual case in Catalan pedagogical history. When the culture budget for Barcelona City Council was drawn up in 1908 and a new network of outdoor schools was created (1914), two traditions were encompassed: modernism, which strived to make culture accessible to everyone, and *noucentism*, which saw education as an undertaking in civic-mindedness – thus placing Barcelona in the educational vanguard.

The aspiration of regenerating society through education gave teachers an unprecedented status. This coincided with the breath of fresh air that women gave to the educational world, from which they had been barred for centuries. Moreover, the concern for children's health and their physical, social, moral and cultural instruction gave rise to a life-centred teaching approach and an all-encompassing educational approach that led Rosa Sensat to focus on "making people" (González-Agàpito, 1989). In this context, Sensat's grand educational undertaking was born on 8 May 1914: the school known as the *Escola del Bosc*, inspired by the Berlin's *Waldschule* in Charlottenburg. Sensat led the school until 1930 when she moved to the *Milà i Fontanals* school group, where she worked until 1939.

Before the creation of the *Escola del Bosc*, Sensat had studied teacher training in Barcelona, subsequently practising as a teacher in the Municipal School of Masnou and in a primary school in Girona. She later obtained a teacher training licence to become a teacher trainer in the *Escuela Central de Magisterio* in Madrid. She worked as an assistant for four years in the capital, which brought her into contact with the *Institución Libre de Enseñanza*. She completed her practical training at a school in Sant Martí de Provençals, as well as in a state school.

The *Escola del Bosc* of Montjuïc was situated in a very beautiful park with fountains and gardens, making it ideal for outdoor games and classes. The hygiene facilities, anthropometric office, dining room and infirmary were veritable novelties. Cultural education also enjoyed a prominent place thanks to the music room. There were covered playgrounds to provide protection in bad weather and the dining room was located in an old Moorish-style cottage, which also housed other services.

Rosa Sensat always directly managed the food served in her schools, striving to provide a balanced diet (Cussó i Garrabou, 2004, p. 498), one aspect of her life that has never

been properly recognised, despite being one of the most important to Sensat herself (Sensat, 1988). Sensat's character can be glimpsed in these details and in her obsession with recording all her experiences, both in her class diary and travel notes, hence we could say that the teacher from Masnou produced a manuscript of her professional life. The book *Vers l'escola nova* [Towards the new school; 1934], her most essential work, is a valuable document that narrates the experience accumulated over the years managing the Escola del Bosc. In a very deliberately-conceived setting, she promoted the nurturing of sensitivity to the extent that "an environment conducive to the development of artistic feeling was created".

Some of her other works include *Les ciències en la vida de la llar* [The sciences in household life; 1923, republished in 1998], where she showed her knowledge of science, gained on a course on Home Economics for housewives in 1921. The book's programme addressed four points, intended to scientifically support practical and everyday household chores: air, water, dressing and the diet. Its success prompted her to write *Cómo se enseña la economía doméstica* [How to teach Home Economics; 1927], intended as training for primary school teachers. It is true that for Rosa Sensat, home economics took on an unheard-of importance and she thus – despite the reformist nature of the publications – became a pioneer of feminism.

This feminist vitalism was understood as a "practical and conscious preparation for housework and a comprehensive training of women for family life" (González-Agàpito, 1989, p. 119). As a result, and after visiting several domestic education institutes in Belgium, Switzerland and Germany, Rosa Sensat reasserted her belief in preparing young girls as future housewives. It should be remembered that in 1920 the Education Council of the Mancomunitat (the Commonwealth of Catalonia) created the domestic education section, to which she turned her attention during her spell in Alicante, after passing the state examination to become a needlework teacher in 1900. This all led her to participate, in 1922, in the 3rd Congrès International d'Enseignement Ménager (Paris, Office Familial-Ménager). Women had to "know about physics and chemistry" and physiology, since they were the guarantors of a household economy that would improve families' living conditions.

Just as science affects life, then so too must the school also be life. Rosa Sensat made this her ideology when she addressed introducing life into the school, guaranteeing a system of responsibility, as she clearly explained in *Vers l'escola nova*: "We wanted it to be a place where people learnt to live"; a "vitalist work [...] in close contact with nature" which tangentially embraced evolutionist postulates and brought pedagogy closer to biology. Hence, naturalism and vitalism underpin Rosa Sensat's pedagogy, which does not progress in leaps and bounds but rather follows the laws of nature. Life generated the desire to transform school into a true home where free and natural experience can blossom, without shackles, aspirations which were met with a certain degree of incomprehension by others in the profession. That is why children travelled to school by themselves on the tram, soaking up the positive and negative experiences of everyday life: "This made them familiar with incomprehension and injustice". At the same time, Sensat insisted upon the importance of chil-

dren taking on minor responsibilities: the school became a living image of the home, a prolongation of family life and a form of preparation for social life. This is the meaning that Galí attributes to the expression the "living school", the representation and expression of society.

In other words, the Escola del Bosc was not just an institution promoting hygiene, but also an excellent new school, since it fulfilled the requirement of being an experimental school aligned with the values of the pedagogical vanguard. With the advent of the Second Republic, it aspired to becoming a model for all those schools that would follow the pedagogical reform. Rosa Sensat ultimately fought all types of misery: "The school's entire spirit was geared towards forming an atmosphere of moral elevation for the dignity of young girls." These miseries and this dignity were denied to her, since after the Civil War Rosa Sensat was one of the teachers who suffered the educational cleansing implemented by Franco's regime. ■

Bibliography

- CUSSÓ, X.; GARRABOU, S. (2004). "L'Escola de Bosc. Un referent pioner a la transició nutricional moderna a Catalunya". *Estudis d'història agrària*, 17, p. 497-512.
- GONZÁLEZ-AGÀPITO, JOSEP (1989). *Rosa Sensat i Vila, fer de la vida escola*. Barcelona, Rosa Sensat/Edicions 62.
- SENSAT, ROSA (1927) *Cómo se enseña la economía doméstica*. Madrid, Publicaciones de la Revista de Pedagogía.
- (1996) *Vers l'Escola Nova*. Pròleg de Josep González-Agàpito. Vic, Eumo editorial.
- (1998) *Les ciències en la vida de la llar*. Barcelona, Altafulla [Facsimile edition of the 1923 original].
- Les ciències en la vida de la llar*, diaries and travel impressions can be referred to in the digital archive of the Rosa Sensat library (<http://mdc.cbuc.cat>).

Rosa Sensat with a group of officials and the architect Antoni de Folguera, responsible for the restoration of the Parc Laribal de Montjuïc's building as well as the Escola del Bosc, during a visit to the centre in 1914. Below, children in the school garden, on an unspecified date between 1920-1925. On the previous page, Rosa Sensat during an outdoor class.

Brangulif / Arxiu Nacional de Catalunya

Oriol Ripoll

Professor of game creation at the ENTI (School of New Interactive Technologies, UB) and author of games for education, advertising and entertainment

Inroads to gaming

Creating a video game is a collective endeavour where every member of the development team adds something from their own personal perspective. Andreu Taberner, Rubèn Farrús and Kevin Cerdà are three video game authors who have demonstrated their talent through their work and thus gained world-wide recognition.

At the 2004 Game Developers Conference in San José, three researchers presented an academic paper that has become a benchmark amongst video game creators. The paper introduced MDA (Mechanics, Dynamics and Aesthetics) as a new paradigm for the process of game creation. While authors create mechanics that give rise to certain player dynamics, which are in turn represented through an aesthetic (how these things are displayed), players take the same path in reverse order. If initial perceptions – aesthetics – are not pleasing, players will never enjoy the mechanics or experience the dynamics as they were envisioned.

Even through these three concepts may seem different from each other, they are in fact profoundly interrelated. Proof of this point is to be found amongst our three video game developers, who got their start on the creative end of things but later developed their talent in all three realms simultaneously.

Andreu Taberner (Mataró, 1980) is an architect. One day, while conversing with his friend and partner Lukas, the two set it upon themselves to create a video game. They first took it on as a personal challenge, like a wager to see what would happen. But what started as a crazy idea over coffee turned into a professional project that took several months to develop.

The result was *Stubies*, a game created exclusively for Apple devices where Andreu was able to put into practice a design concept that consists of “being a stickler for detail”. The game features small coloured characters with square heads who move freely around the screen. Players must control them in a way that makes them collide with each other and overcome the 60 challenges that comprise the game.

For Andreu, the role played by aesthetics in the user experience is an essential part of the production process. This is the trademark of his creations and is found in all aspects of his games, from graphics to the way players interact with the characters. For this reason many tests were

Photos: Albert Armengol

carried out on this game to ensure that players felt comfortable and that the learning curve was carefully balanced, hence ensuring that the game’s challenges were reasonable. This process of continuous improvement did not end with the game’s release. After it had already appeared in the Apple Store, Andreu’s team continued to analyse user responses to improve each level.

It is no wonder, then, that *Stubies* gained notoriety in a number of countries. It all happened without start-up capital, just the creators’ time and their savings. Nor did they launch a marketing campaign, quality being their only seal.

Personal experiences and storytelling

A different kind of starting point is that taken by Rubèn Farrús (Balaguer, 1983). He has served as head of development for *Spirits of Spring*, a video game for iOS devices released in the last quarter of 2014. Its narrative is strong enough to captivate players and not let go of them until they make it to the end of the story.

Rubèn and his team wanted to be on a par with other artistic disciplines and base their game on a topic close to their own lives. That topic was bullying, something that many workers at Minority, the company that developed the game, had experienced personally. However, the game does not deal with school bullying in the literal sense. Instead, it does so by means of a metaphor inspired by Cree Indian stories as told to Rubèn by a worker at Minority. All the mechanics that drive the game are derived from this story.

Using personal experiences as a starting point has changed the entire creative process. Some mechanical and kinematic aspects (small scenes that appear independently to explain the story) had to be changed at certain moments of the game’s development in order to ensure that players have the correct experience. Farrús explains that what

From left to right, on the previous page and this one, Rubèn Farrús, Kevin Cerdà and Andreu Taberner, videogame developers.

“ They are part of a generation of indie game developers from small independent studios that endeavour to create high-quality products. ”

really counts in bullying is what could happen rather than what actually happens to someone. The game thus has no blows or fights, just the terrifying presence of bullies.

Kevin Cerdà (Sabadell, 1988) likes to tell stories, and his take on video games is that of a narrator who uses the game to create memorable moments centred on the player's overall amusement. This “player-centric” concept makes it clear to the players that, although games contain created stories, themselves are ultimately responsible for the way these stories are perceived.

A good storyteller, Kevin gets his ideas from all kinds of sources: films, books, talks, exhibitions and even the small games made with Flash that years ago often kept us entertained at the computer. Anything can become the seed for a new game. When Kevin gets an idea he writes it down in a notebook and builds on it until he can visualise the design of a game with a narrative and its own mechanics. Many ideas never leave paper, but staying creative in this way enables him to see which ideas are worth developing.

One idea that saw the light of day was *Nihilumbra*, an iOS-based game released in 2012 for smart phones and tablets, and that later migrated to computers. It was well-

received and won various awards. In this game we find ourselves in the company of Born, a character who appears out of nowhere and flees from a Void that is trying to trap him. To be successful, players must use colours to their advantage. The result is a platform game with interesting challenges and a very well-designed learning curve.

Independent studios

Andreu, Rubèn and Kevin are part of a generation of indie game developers from small independent studios that endeavour to create high-quality products based on the unique perspectives of their creators. They have all developed their own working methods and accumulated experiences in the game industry that complement each other and could serve as benchmarks for future artists who are now learning the craft.

Andreu is known for the enthusiasm he brings to his work and for the way he strives for perfection in all processes. This approach breeds a kind of slow-simmer creativity where results are analysed pragmatically. Rubèn believes that game designers should continually ask themselves why they include or remove certain elements. They should also engage in extended discussions with their teams to determine criteria to be expressed through their creations. Meanwhile, Kevin prefers coming up with a single sentence that defines a game and then marshalling all involved components in line with this definition.

All three start from different vantage points, but their projects have the same common denominator: work carefully done with attention to minute details so that the final product turns out as they had hoped. Their ultimate goal is to attract players using a particular aesthetic and then supply them with experiences made possible by the mechanics employed. Quite a challenge, indeed. ■

© Elisenda Llorch

Peter Roland Bush

Translator. University of Oxford

A half century of literature and politics

Nothing beats the instant research of experience when translating ironic prose writers with a less than heroic vision of their city. The many Catalan fictions now available in English highlight the life and history of the city in prose that is as artful, incisive and original as any Gaudí or Picasso.

“Would you like to meet one of my poets? I have one for every taste – romantic, tragic, surreal... all very reasonably priced,” I was asked by an elegant, grey-haired lady in a bar on Carrer de Balma who was waving a small book under my nose of what appeared to be poems written by different hands in different inks. It was 1970 and I had just emerged from a clandestine meeting with students and trades-unionists I’d been lecturing on the virtues of revolutionary Marxism. One worker was on my mind – a shop steward from the SEAT car-plant – as he’d not seemed very keen; and also safety, given my bag full of subversive pamphlets in that dour Barcelona ruled by Franco’s police. I blinked at the lady with the sparkling earrings and muttered that I wasn’t in the mood for her kind of lyrics; she left the bar in a huff.

Over the past fifty years literature and politics have always been linked to my experience of Barcelona. At Cambridge in 1965 I read medieval Spanish literature and history, and was struck by the power of a city that imposed its maritime law across the Mediterranean, from Sicily to Rhodes, and that in 1936 was the focus for an incipient social revolution and that was now capital of a country that didn’t exist with a language that was banned. Even Cervantes devoted the last chapters of *Don Quixote* to the

delights of this city at the beginning of the 17th century with a thriving publishing industry, an attractive port and melancholy Spanish Muslims like Ricote on the point of being expelled from the only land they knew.

I finally made it to the city in 1968, by which time my thinking was veering away from literature and into politics to research the 1868 revolution and its impact on writers and the workers’ movement. I moved between various libraries where dusty tomes and old newspapers were dropped on your table by grumpy men in blue overalls, as if they were delivering tins of baked beans. Then I’d walk from the university or from the newspaper library to the main post office to collect my post, along the narrow streets of the Barri Xino, where men huddled on street-corners, looking hungry, desperate and threatening to a young lad from the Lincolnshire fens, and where obese beckoning women, squeezed into tight, skimpy dresses, their lips a garish red, were parked in bar doorways, and hardly penning poems.

Within a few years I’d abandoned the dialectic and relinquished my by-line as Juan Gómez on the *Workers’ Press*, that ubiquitous Iberian journalist covering stories from Arequipa to L’Hospitalet. Meanwhile Barcelona was gradually shedding its dictatorial grey. I remember walking down

“ In 1965 I read medieval Spanish literature and history, and was struck by the power of a city that imposed its maritime law across the Mediterranean. ”

the Rambles and being able to buy the Communist Party's *Mundo Obrero*, taking a *golondrina* for a ride around the port with striking transport workers, and listening to La Trinca sing their ode to a toilet roll to the bars of Beethoven's Fifth. All of a sudden everything was possible!

I learned Catalan in London with Catalans whose parents had gone into exile – in cafes, pubs and parks I'd trade an hour of English for an hour of Catalan backed by Alan Yates's grammar and exercises. I was teaching in a London comprehensive and hoped to exchange my post with a Catalan teacher in 1978, but none was forthcoming and I ended up heading for Archena in Murcia and the orange and apricot groves of Segura Valley rather than Passeig de Gràcia and Park Güell.

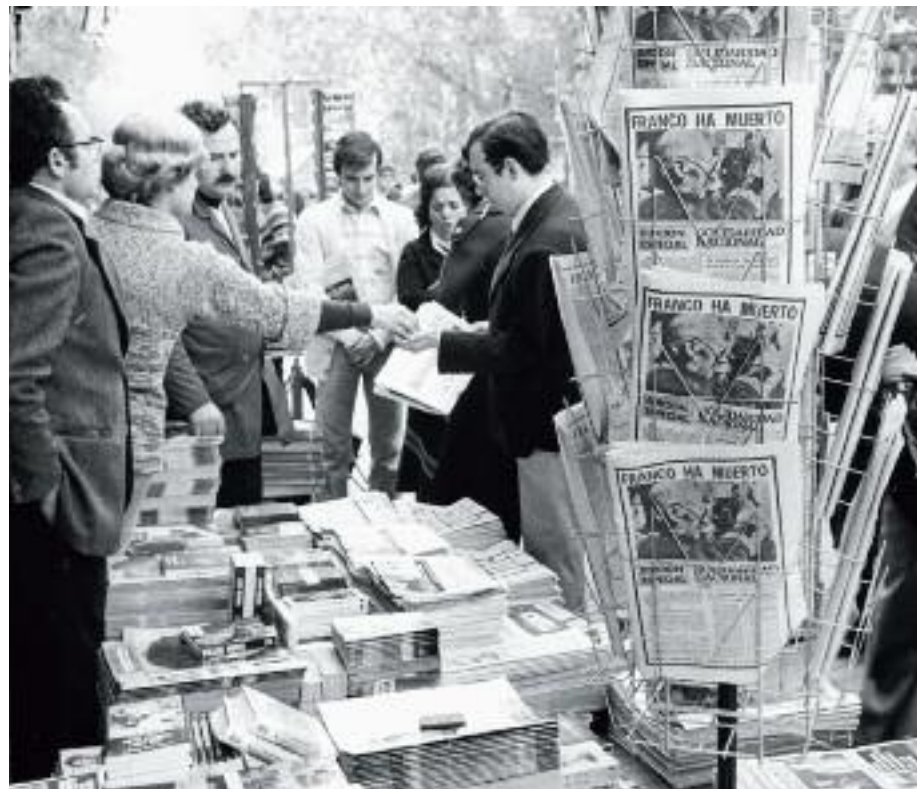
While deputy-head of Fortismere School in North London, I started off as a literary translator with Juan Goytisolo's *Forbidden Territory*, where he recounts, amongst other things, his escapades with Jaime Gil de Biedma around Barcelona's backstreets and brothels. That translation led to commissions to work on five Channel 4 television programmes on international culture. For *Islam in Spain* I interviewed a Pakistani worker, in a bar off the Plaça Reial, who told me of his long journey to Catalonia via five hard years as a coalminer in León, and a Lebanese bartender who was scathing about Catalan ignorance of the medieval co-existence of Christians, Jews and Arabs – “I was taught about that in Beirut, here it's not mentioned – five hundred years of their history!” The Barri Xino was changing, on its way to becoming the Raval of today that Goytisolo likes to compare to Marrakesh. I also wrote up a trial by the Inquisition of a Spanish Muslim that we filmed in a Renaissance basement on Carrer de la Canuda with Catalan actors. By now my interest in the history, literatures and politics of Catalonia and Spain had led to a new life dedicated to literary translation, practising, teaching and promoting it, and finally to Barcelona in 2003 as a full-time freelancer with a Catalan wife, translator and novelist, Teresa Solana.

What have the last eleven years taught me about the city? Like most large cities with a history, it is a series of villages, and in the typical freelancer's pursuit of solvency I have lived in five of them, translating some of the best contemporary Catalan writing. My physical exploration of the different neighbourhoods of Sarrià, Sant Gervasi, Gràcia, Vallcarca and El Putxet was accompanied by immersion in the literary worlds of Quim Monzó, Empar Moliner, Najat el Hachmi, Joan Sales, Mercè Rodoreda, Josep Pla and, of course, Teresa Solana.

I breathed in the fresh mountain breezes as I walked along the paths above Carrer de Cardedeu that lead to a quiet, local park beautifully fashioned from an old quarry by Bohigas and Mackay with the help of a Chillida sculpture. In Pérez Galdós in Gràcia we couldn't open the window over the street because of petrol fumes from the line of cars – so much for the estate agent's claim that it was to be traffic free. I stood by the door while our drunken neighbour hammered at 2 am one morning. I cursed every ceiling that collapsed and every tottering parapet – another unexpected extra to fork out on top of the mortgage. I saw old ladies in Carrer d'Hercegovina sporting bracelets with the Francoist flag, the same flag with the eagle that hooting motorists draped around their torsos on the night of the *clásico*. I watched anarchists in squatters' gothic garb walking their mastiffs in Plaça del Diamant. I sat on white leather sofas in white-painted rooms where Moët was served and one heard about the virtues of “black” money.

Nothing to beats the instant research of experience when translating ironic prose writers with a less than heroic vision of their city and class divides that continue for those not simply on a “stag-party” weekend down in Barceloneta. The many Catalan fictions now available in English highlight the life and history of the city in prose that is as artful, incisive and original as any Gaudí or Picasso. And when the opportunity came to translate Joan Sales's *Uncertain Glory*, in the course of my many drafts, memories of the hours spent studying the conflicts between anarchists and Marxists in the 1870s, or in fierce argument with supporters of the different strands of Trotskyism in Barcelona in the early 1970s, came flooding back to bring life to my language. Here was a great novel with an insider's vision of the civil war and writing that goes beyond Orwell and Hemingway. What greater challenge could a literary translator wish for? ■

Franco's death in the newspapers in kiosks on the Rambla, on 20 November 1975.

Pérez de Rozas / AFB

© Oriol Malet

Bernat Puigtobella

Prepared for adversity

Ten years ago Barcelona experienced one of its most dramatic moments in recent times. Tunnelling works on the city metro Line 9 disrupted the foundations of several residential buildings in the Carmel neighbourhood, and more than a thousand residents had to be evacuated and the works halted.

Two years later, between 2007 and 2008, the city suffered yet more critical incidents, bringing the vulnerabilities of city services and infrastructure into sharp relief: there was a risk of severe drought that forced the city to bring in drinking water by ship, a power cut caused by an overloaded transformer station that resulted in a string of power failures in the electricity grid and a chaotic episode in the transport sector when high-speed rail works at Sants Station triggered delays to train services.

All these upheavals in such a short period of time combined to intensify awareness of the need for a risk detection and prevention plan. In order to improve reactive capacity and the city's ability to respond to future adversity, the municipal government set in motion a strategic plan.

One of the results of this initiative is that Barcelona has become the first city in the world to create an urban resilience department, earning it the reputation as a leader in the field. Barcelona has been the headquarters for the UN-Habitat's City Resilience Profiling Programme since 2013. The city is also participating in the 100 Resilient Cities project as of this year, having been selected by the Rockefeller Foundation, which is contributing 100 million dollars to urban resilience programmes.

Resilience: prevention, mitigation, recovery

Resilience goes further than rolling with the punches and struggling through, it includes the ability to turn misfortune to favour.

The president of the Rockefeller Foundation, Judith Rodin, defines resilience as “the capacity to bounce back from a crisis, learn from it, and achieve revitalization”. Building resilience means that cities can anticipate or mitigate against potentially disastrous situations that can affect their normal activity and, in the worst of cases, identify or at least respond in the best possible way to problems that can be neither predicted nor avoided.

Rodin does not limit resilience to simply rolling with the punches and struggling through, but widens its scope to include the opportunity to turn misfortune to favour. Rodin even talks of dividends when referring to the abilities and benefits that are by-products of building resilience, the keys to which are awareness, availability and the capacity for responsiveness and revitalisation. Ideally, Rodin says, “the more we are able to deal with disorder, and the more skills we develop to build resilience, the more we will be able to create or take advantage of new opportunities, both in the good times and the bad. These are the dividends that come from resilience.”

Vicente Zambrano

Building resilience is becoming more and more urgent, something ever more needed in a world where volatility is the new normal. A quick look at the newspapers is all you need to see that not a day goes by without some upset to daily life: a cyberattack, a new virus, a devastating storm, a terrorist attack, a systemic failure, a natural disaster or a sudden collapse on the floors of the stock exchanges can have destabilising effects on huge numbers of people. Rodin points to three fields of disruption that both belong to and define our present times: urbanisation, climate change and globalisation.

The century's three great challenges

The world's population is concentrating in urban areas at a relentless pace, with ever more people leaving the countryside in favour of cities. The improvised and disorderly growth of major cities leads to pockets of population that are extremely vulnerable to the threats of climate change and epidemics. The disorderly expansion of large metropolises also affects ecosystems: the effect of urbanisation is not only social, but ecological, too.

The second great challenge facing humanity in this new century is climate change, with recurring natural disasters that are ever more frequent and severe. We are anxious witnesses to global warming, rising sea levels, floods and droughts, all of which cause displacements of populations and have paved the way for a new type of exodus, that of climate refugees.

The third defining factor of the present time is globalisation, which has accelerated the changes we are experiencing, introducing previously unknown hazards and variables. Furthermore, globalisation has added complexity to our systems and has brought with it extra economic instability. Given that everything is interconnected, Rodin

© Mario Tama / Getty Images

© Mike Clarke / AFP / Getty Images

Above, the favela Cantagalo hanging over Rio de Janeiro. Disorganised urban growth changes ecosystems and creates clusters of population extremely vulnerable to natural disasters. In the photo below, a crowd tries to withdraw money from BEA bank in Hong Kong following rumours about the relationship between the entity and the failed Lehman Brothers, September 2008.

says, in a massive system of systems, one disruption often triggers another, which may in turn exacerbate the effects of the first, leading to the original shock snowballing or even avalanching. For example, a storm can damage infrastructure and quite easily result in a public health problem, so an initially small disturbance can end up leading to a large-scale catastrophe. According to estimates by the World Bank, almost 4 trillion dollars were lost worldwide between 1980 and 2012 due to natural disasters.

Resilience is not innate or genetic, but rather a quality that can be developed, be it in a person, a community or an organisation. According to Rodin, a city needs six fundamental values if it is to be resilient: awareness, diversity, redundancy, integration, self-regulation and adaptation.

Attentiveness

It is essential to know your strengths and limitations and to be alert to possible threats and risks, but just being aware of your vulnerability is not enough. Faced with a crisis, you have to be able to take in new information and adjust to the changes that are happening in real time. “The management of city services involves a great deal of complexity because of the high number of stakeholders who play a part in the process”, says Ares Gabàs, head of Barcelona City Council’s urban resilience programme. “The necessary tools and organisational structures must be built in such a way that they enable the management of the city to be approached in a transversal manner that connects sectors”.

Taking care of all this begins with the management of incidents affecting city services, and this is done through the Operations Centre of the Urban Habitat Department, a key tool in the process of creating resilience. The centre’s mission is to confront critical situations that could compromise the working of the city, addressing issues with the different agents and operators that are involved in managing city services, in both the public and the private sectors.

The Operations Centre deals with any incident detected in the public sector that urgently calls for action or repair and is organised in three shifts to give 24/7 coverage in the event of any emergency in Barcelona. It receives alerts from proactive services and the public, and then organises operatives into immediate response teams that are distributed across the city, guaranteeing rapid de-escalation or the removal of dangers occurring in public areas.

Diversity and redundancy

To be resilient, a city needs to have a variety of resources – to the point of redundancy – so that its activity is not disrupted when one part of the system fails.

An example of redundancy can be found in the agreement between Barcelona’s metropolitan transport company TMB and Urbaser, the company that manages the city’s waste collection. Both TMB’s buses and the waste collection trucks run on gas and each have their own filling stations. However, in the event that one station ran out of fuel or any other incident were detected, the buses or trucks would be able to make use of another station.

Integration

Incident management requires more than having reflexes and good fire and police departments. All the information relevant to the workings of the city needs to be integrated. According to Rodin, for a system to be properly integrated, all functions have to be coordinated and systems need to be able to work collaboratively with one another to find solutions that bring cohesion. To achieve this degree of integration, information must be shared and communication must be transparent.

In order to address this organisational challenge, Barcelona’s resilience team has created a so-called Situation Room. This is an information management platform whose goal is to offer an integrated view of the city’s operations, piecing together all the relevant data from the constituent systems. “The organisation of the city’s services is complex because of the number of different operators involved, as well as the fact that, in spite of the clear interdependencies that exist between different systems, they often fail to manage their information in a cooperative way”, Gabàs explains. “The Situation Room represents a new opportunity to share information between all parties involved and enables joint analyses of data that were impossible to correlate until now. This brings with it new knowledge to support decision making, be that at a strategic or an operational level”.

With this desire for integration, an initiative called the Barcelona Urban Resilience Partnership was recently created and promoted by the City Council. In the context of the UN-Habitat’s City Resilience Profiling Programme, the

aim is to foster and consolidate public-private partnerships with the companies that provide the city's services (Acsa, Aigües de Barcelona, Cespa, Endesa, FCC, TYPESA and Urbaser), consultancies and engineering firms (anteverti, BAC Engineering Consultancy Group, Institut Cerdà and Opticits), academic institutions and research centres (BSC and CIMNE).

Self-regulation

Cities must have self-regulation mechanisms that mean they can be affected by breakdowns without suffering widespread collapse, dealing with exceptional circumstances without a domino effect occurring.

For example, it is well known that the water used by Barcelona's population comes from two main sources, the rivers Llobregat and Ter, which are channelled to neighbourhoods in approximately the south and north of the city, respectively. However, three years ago there was a serious fault in the pipework, which could have left half of the city's population and part of the metropolitan area without services. Catastrophe was avoided thanks to a conduit commissioned not long beforehand which connects the Ter and Llobregat networks via the Collserola hills, allowing water from the Llobregat to be diverted to areas normally served by the Ter. The breakdown could have caused severe disruptions, but hardly anyone even knew about it, let alone had cause to get upset.

Adaptation

A city must be able to change in line with the new circumstances that a crisis situation creates. This could mean developing new plans, implementing new actions and, in some cases, changing behaviour to avoid future problems.

Antonio Lajusticia

The City Council has created the Tables of Resilience to reduce the vulnerability of infrastructures and services, as well as to prevent the effects of natural disasters. In the image, Passeig de Lluís Companys covered in snow, February 2010.

In the aftermath of the devastation wreaked on New York by Hurricane Sandy, the city government decided to look for a solution that would meet future storms head-on. Instead of building a taller dyke, sure to be eventually overcome by another hurricane, they decided to create parks along the coast to serve as areas for the public in fair weather conditions, whilst simultaneously providing land that could be flooded in the event of severe storms.

With the same purpose, adaptation, Barcelona City Council has created the so-called Resilience Tables. The initial objective was to reduce the city's level of vulnerability to dangers related to infrastructure and service networks. Nevertheless, it now has a wider scope, covering natural and man-made dangers that could affect the guaranteed continuous operation and performance of the city's services. ■

Beyond resilience

Nassim Nicholas Taleb has expanded upon and, to a certain degree, revolutionised the concept of resilience with *Antifragile: Things that Gain from Disorder*, a book that explores the effects of uncertainty in all areas of life. Taleb, a Lebanese-born author resident in the United States, has worked as a stockbroker and an academic researcher and is currently Distinguished Professor of Risk Engineering at New York University's Polytechnic School of Engineering. Taleb coins the term "antifragile" to describe things that benefit from the impacts they receive. These are phenomena that grow or prosper when exposed to volatility, chance, disorder, risk or uncertainty. Taleb has done so because, despite the fact that these phenomena are ubiquitous, no antonym exists for fragility. He suggests the term "antifragility", a concept that goes beyond mere resilience or strength. Things that are resilient can take a punch without falling over. The antifragile, on the other hand, improves when struck by adversity. Everything that has survived and

changed over time has benefitted from antifragility. We cannot understand bacterial resistance, political systems, the stock market or publishing success, or even our own existence as a species on this planet, without the phenomenon of antifragility. As Taleb puts it, "We are largely better at doing than we are at thinking, thanks to antifragility. I'd rather be dumb and antifragile than extremely smart and fragile."

If antifragility is a characteristic of all complex natural systems that have survived, isolating these and depriving them of unbalancing factors will weaken and eventually kill them. A large part of our modern world has been created according to a spirit of overprotection, with policies that have tried to change people's behaviour from the top down.

Just as almost everything that is conceived from the top down impedes antifragility and tends to weaken growth, that which grows from the bottom up does so under the rightful pressure of stress and disorder. ■

Five acts of resilience

Barcelona's Department of Urban Resilience has decided to integrate all the city's operations information to prevent or mitigate incidents and accidents that could have a negative impact on the everyday lives of residents.

This integration has made it possible to define risks and make diagnoses in order to design strategies and projects to protect the city's infrastructure. These are some examples of the actions that have been drawn up, implemented or are underway in Barcelona's resilience plan.

Dani Codina

Infringement between gas and water mains

In Poblenou a serious incident occurred in which residents were left without heating or hot water due to water leaking into the gas mains. In order to prepare a response to this kind of incident, a protocol has been drawn up by the City Council's Civil Protection Department and the utility companies. Representatives from the companies must meet at the location in which the incident has occurred until responsibility has been ascertained.

This will increase responsiveness, reduce outage times and improve coordination between utilities to avert a potential domino effect of faults.

Dani Codina

The wastewater treatment plant in Sant Adrià.

On the right, the Rovira tunnel. Above, uncovered underground conduits during the improvement work on Diagonal road.

The water cycle

The strategy includes an increase in rainwater harvesting. The city's drains cannot always absorb torrential rains, so to stop rainwater from overflowing or creating mud blockages in the system, tanks have been built to hold it. These tanks also prevent sediment and other torrential rainwater waste matter from flowing out uncontrolledly into the sea. With the accumulated water in tanks, the flow that reaches the purification plants can be regulated and, once the downpour abates, all the water that is gradually put back into the drainage system will be treated before it reaches the sea.

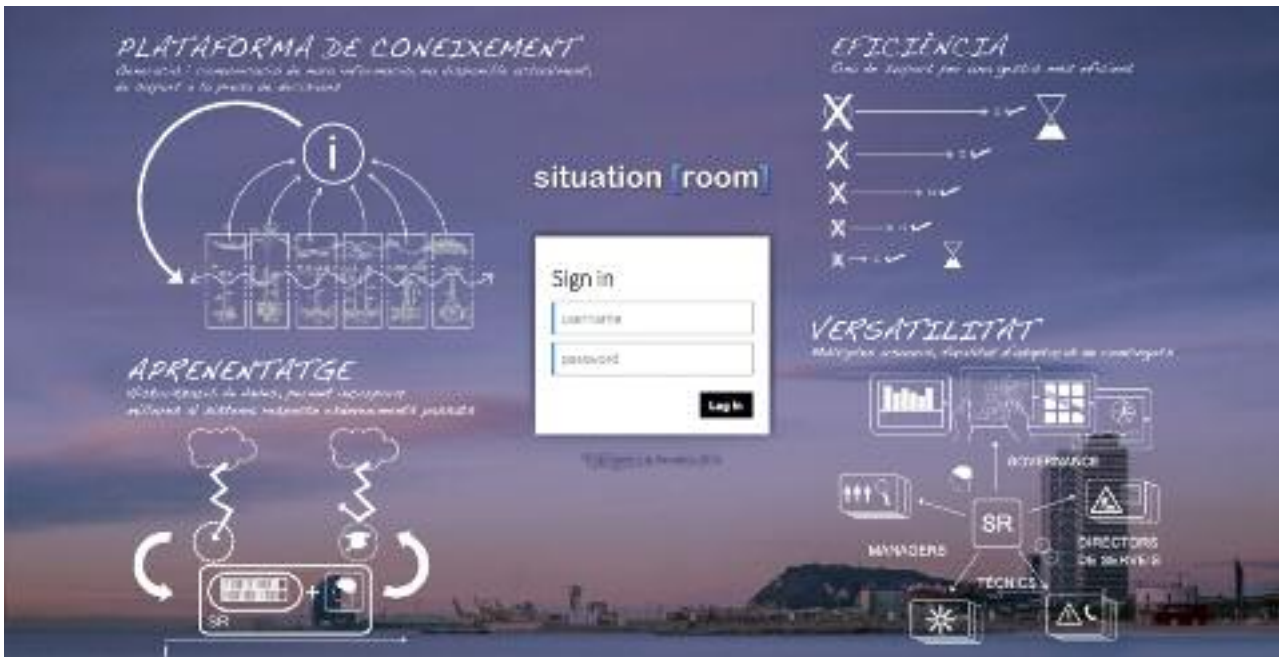

Dani Codina

Instruction manual for the city's tunnels

The Urban Habitat Department has audited the condition of the city's tunnels and detected a weak point: there were multiple contracts with different companies to manage the tunnels. This rang some alarm bells: if there was to be an accident or fault, it would be difficult to ascribe responsibility and to obtain an immediate response and solutions.

The resilience plan includes a change in the way contracts are given, to guarantee integrated maintenance and operations. The tunnels are now managed by only one company with a single chain of command. To ensure that this new model works effectively, a draft Technical Instruction Manual has been produced for the design and operation of road tunnels in Barcelona. Among other things, it includes all the basic regulations that must be met in terms of tunnel safety, currently spread across different Spanish and European laws and directives.

Integrating all the operations information

Barcelona’s Department of Resilience, in partnership with the Municipal Institute of Information Technology (IMI), has set up the so-called Situation Room, an information management platform which is currently being developed and implemented and will have the capacity to process and visualise different types of data. From the intersecting data across all the municipal departments, a multi-layered map is emerging, showing where the gas and water mains, electrical grid and telephone cables are located. A team in the Control Centre collaborates with the utility companies to improve the notification of incidents, and there is case-by-case reasoning to determine the seriousness of the event and the procedure for transmitting the relevant information.

The Urban Habitat Department intends to sign agreements (some have already been finalised and others are under way) with all the utility companies that have committed to sharing information of public interest. Each company has its own communications protocol with the Urban Habitat Department, which sets out the specific way in which they must be notified of a faulty service. The utility companies not only have to provide maps of their networks but also information on the actual network infrastructure, which should facilitate decision-making if, for example, a pavement splits open. This information should make it possible to quantify the number of users affected by a fault and identify the damage to vital facilities (schools or hospitals) and to public mobility.

Redundancy in utility networks

Redundancy is one of the key issues in resilience. A utility network in the form of a grid is able to maintain services because of the surplus of some of its elements, even when supply is cut at one point. To this end, projects have been carried out to ensure the supply of drinking water. They include interconnecting reservoirs at the head of the Ter and Llobregat networks, as well as investment planning and actions at different pressure levels to ensure that supply reaches every point in the city.

Another example of redundancy in urban utilities is the protocol that has been drawn up to ensure that compressed natural gas (the fuel used by part of the city’s fleet of buses and waste collection vehicles) can be shared by the energy companies during an incident. ■

Above, the website of Barcelona’s Situation Room, a management platform for urban systems information. Below, pipes that connect the water systems of the Ter and the Llobregat rivers through the Collserola mountains.

ATLL

© Oriol Malet

An international cooperation network

The Rockefeller Foundation has selected Barcelona from more than 330 candidates as one of the latest 35 cities to be added to the resilient cities network this year.

Barcelona's place in the 100RC (100 Resilient Cities) network was recently confirmed, giving the city access to tools, financing, technical help and other resources needed to build urban resilience. The network constitutes an avant-garde international group, including Paris, London, Singapore, Bangalore, Amman and Chicago. Created in 2013 by the Rockefeller Foundation – which is also providing the funding – 100RC is a non-profit organisation committed to helping cities worldwide develop the resilience they need to proactively address the major challenges of the 21st century.

Barcelona had already been recognised by UN-Habitat in 2013, being chosen as the global headquarters for its City Resilience Profiling Programme, in which the city is an active participant alongside nine other cities selected from around the world: Balangoda (Sri Lanka), Beirut (Lebanon), Daguapan (Philippines), Dar es Salaam (Tanzania), Lokoja (Nigeria), Portmore (Jamaica), Talcahuano/Concepción (Chile), Tehran (Iran) and Wellington (New Zealand). This international cooperation programme has set an objective for December 2016 to establish an analysis framework and to test it using empirical data. The idea is to gauge these cities' resilience and to implement software and interface tools to connect their data. The final objective will be to define global

urban resilience standards and agree upon a new regulatory framework that enables the monitoring of urban systems on a global scale.

“Barcelona has a highly interconnected concept of resilience, as it goes beyond infrastructure services to also integrate social and health services. In the face of an emergency, all parties involved have to be integrated. It's a holistic approach; that's what's new about the Barcelona model” explains Maïta Fernández, coordinator for UN-Habitat's City Resilience Profiling Programme. “If there's an accident with fatalities, the city's social services look after the family and also conduct a subsequent follow-up. Based on this, they proceed with whatever further services are needed in each case. The same thing happens with people who have lost their home to a fire”.

The main constraint the resilience specialists encounter to the application of their programmes is the difficulty of justifying investment. “Politicians will always give priority to other things before designating budget to address hypothetical impacts. Above all, programmes such as UN-Habitat's must serve to calibrate standards that will address future threats, from those to do with climate change to cyberattacks by hackers or fundamentalist terrorism,” says Fernández. ■

Enric Vila

Cities as a solution

Si els alcaldes governessin el món

[If Mayors Ruled the World]

Author: Benjamin R. Barber

Barcelona City Council
and Arcàdia Editorial

527 pages. Barcelona, 2015

Every era has its *progressive* wave of thought, just as every era has its own forms of hypocrisy and leisure. It can be

said that progressivism is the smooth and complacent discourse adopted by the powers that be, depending on the circumstances, in order to coax and nudge people along without making them feel imposed upon. Up until the fall of the Berlin Wall, the nation-state monopolised all areas of life and knowledge, and it was a core element in the discourses of the *status quo*. In Spain, where political cohesion is so fragile, the State continues to play an essential role in building progressive discourses, although in other parts of the world the social imagination changes faster. Globalisation has turned the old states into structures that are insufficient for developing democracy. With the advent of highly populated - and highly motivated - nations of the ilk of China, India and Indonesia, the old Western powers are looking for solutions to conserve their hegemony.

The latest book by Benjamin Barber, *If Mayors Ruled the World*, must be placed in this context. Power is changing hands. The West feels threatened precisely at a time when Western values are prevailing everywhere. The old metropolises can no longer compete via militarism, bureaucracy or mass production. As explained by Pankaj Mishra in *From the Ruins of Empire*, there are increasingly more reasons to believe that the former Asian colonies may eventu-

ally dominate the Western countries through the selfsame values that allowed the Europeans to conquer the world. To give one apparently harmless example: in 1991, selling 4,000 books gave an Indian writer best-seller status; now, the biggest-selling writers in India easily sell 55,000 books a week, and are read by millions of people.

The role of urban culture

In the face of the drastic scale of change faced by the West, cities emerge as an alternative that would allow the old democracies to continue playing an important role in the world. When all is said and done, urban culture is a creation of Europe and of the United States. Moreover, as Barber explains, in urban culture, sophistication, individualism and creativity are more important than violence and the power of the masses. Until only recently we were convinced that capitalism and material progress would unfailingly lead to a greater democratisation of the world. The growth of China and other Asian countries has brought this assumption into question. India itself, one of the West's potential allies, is an unstable democracy, with extreme social differences and domestic threats.

Without this context it is impossible to explain Barber's book and his

© Andrew Burton / Getty Images

One of the things that affords cities prestige is the limitation of their power.

proposal – quixotic or visionary – of creating a Global Parliament of Mayors, which would act as a counterweight to the UN and seek to promote a political culture more respectful of the management of empirical realities. Whereas in a world dominated by cities the West would be highly likely to maintain its hegemony, in a world of nation-states, democracy could be overcome by authoritarian-style capitalist models. When Barber describes the limitations that states impose upon the development of democracy, the economy and the world's ecological sustainability, he is evidently talking from a Western standpoint – although he does not actually say so. For a Chinese, South Korean or Vietnamese person, the classic state still has a long way to go. The improvement in the quality of life the people in these countries are beginning to enjoy cannot be ignored.

It is therefore not strange that Barber's book, and the proposal that underpins it, draws on studies that Western universities have undertaken on the phenomenon of cities and urban culture over the last decade. From a theoretical standpoint, the work is a compendium of already-published arguments about individualism, interdependence, cross-border spaces, pollution, women's liberation, war and terrorism.

Barber follows in the footsteps of authors such as Richard Florida, Edward Glaeser, Saskia Sassen, Jane Jacobs and the Japanese writer Kenichi Ohmae, who had already written of the decadence of nation-states in the mid-1990s. From many different standpoints, all these authors had explained, before Barber, that cities are the most effective instrument for humanising the

process of globalisation and for regenerating democracy.

The originality of Barber's contribution lies in the fact that he takes this discourse to its logical conclusion, though the book's very audacity is also what reveals its main defects. Perhaps due to his staunch defence of the need to create a Global Parliament of Mayors, the author bases his discourse on a sometimes over-naïve faith in the city – such as when he says that terrorists hate the United States but have nothing against New York City. We have had enough of making a virtue of necessity. But we do not know – because the author does not say – to what extent he realises that a large part of the phenomena that he describes and the solutions he proposes are based on a highly simple fact, namely the debilitation of the power of the West and its need to fragment to avoid lapsing into rhetorical inanity.

A play to the gallery

Perhaps that is why the proposal smacks somewhat of avoiding the issue, a play to the gallery that is halfway between ingenious and childish. In this regard, it is significant that the prologue penned by Barber for the Catalan edition seems as if it could have been written by almost any spokesperson of the "third way" movement for Catalonia as a Federalist state – of the autonomous region *status quo*. Barber often seems to forget that cities do not promote wars only because states wage them (or have waged them) on their behalf. It is as if he failed to realise that one of the things which affords cities prestige is, in fact, that their power is limited, that they have scant capacity to impact the world dramatically and directly. The book's logic echoes with the discourse we have heard so often in Catalonia about the population's real problems and management understood as neutral action. It is true that city management enables politicians to better concentrate their efforts, but it is also undeniable that this capacity for concentration is taking refuge in increasingly smaller and empirical realities through the very decadence of the power that exercises it. ■

Marta Ballesta

Smoke, noise and machines

Barcelona, ciutat de fàbriques. Gelats, joguines, perfums... els productes quotidians [Barcelona, city of factories. Ice creams, toys, perfumes... everyday products] Author: Mercè Tatjer Publisher: Albertí Editor and Barcelona City council 221 pages. Barcelona, 2014

Centres of artistic creation, design studios and craft workshops are just some of the different uses that are currently being made of spaces previously dedicated to the mass manufacturing of the most varied of products. In most cases, the architecture is the only surviving feature of the intense industrial activity that shaped the urban landscape and development from the late 18th century through to the end of the millennium. *Barcelona, ciutat de fàbriques* takes a look at this heritage, not only from a structural perspective, but also through comprehensive analysis of the historical, economic and social aspects.

For many years, the Doctor of Geography and urban geography and history expert Mercè Tatjer has been carrying out not only academic research, but also fieldwork in contact with people. It therefore comes as no surprise that sensibility pervades the pages of a book that, albeit

only on paper, brings to life the activity of these manufacturing centres and recognises the contributions of their workers. It also puts the reader in the shoes of Barcelonians who took part in the transformations brought about by these processes.

The book invites us to enter, as our forbearers did, one of the first establishments to sell umbrellas and parasols, whose façade, known for its emblematic dragon, is still in place overlooking the Pla de la Boqueria. Or to try the first systems for manufacturing artificial ice, which people bought in the city's bars. Or to smile at the excitement of children as they play with toys that have since become commonplace in households of all classes, or as they discover the cards hidden in bars of chocolate, cards which became an effective learning tool in a world where not everyone had access to education. To smell the aromas of the soaps and perfumes on ladies' dressing tables. To recognise the essential value of the textile sector and the contributions of the graphic arts and of Barcelona's international publishing houses. Or to visit the dairies that sold fresh milk or one of the breweries that reflected the popularity of beer.

Furthermore, the author made a wise choice in letting the products guide the reader as they discover the nature of the different sectors that existed in Barcelona and made it grow. This all came with the help of advertising, which appeared alongside the explosion of new businesses and was a key factor in consolidating many brands. In fact, experimentation and high-quality work by prestigious artists were constant features of posters and newspaper advertisements, as shown by the images contained in the book.

The publishing house Albertí Editor maintains its commitment to recovering and disseminating our city's past. In this case, with a book that will appeal to a wide range of readers, one that contextualises and vindicates the significant weight of our industrial heritage. The book helps us not only to interpret this heritage in the present, but also to follow its trail by way of the recommendations at the end of each chapter, which encourage readers to taste the products and visit the spaces that are the remainders of this tradition. ■

Josep Maria Cortina

A compendium of our photographic past

Reporters gràfics. Barcelona 1900-1939 [Graphic reporters. Barcelona 1900-1939]

Authors: Observatori de la Vida Quotidiana, Andrés Antebi Arnó, Teresa Ferré and Pablo González Morandi
Barcelona City Council
Barcelona, 2015
173 pages

Reporters gràfics. Barcelona 1900-1939 sets out to recover the legacy of Catalan photography in the first three decades of the 20th century until the Civil War, a period that witnessed the birth of photojournalism. The authors of this volume conducted exhaustive research in the newspaper and magazine libraries, allowing them to rediscover the work of 27 of the most representative photojournalists of the time, from those that are still well known – such as Merletti, Pérez de Rozas, Brangulí or Centelles – to a whole spate of professionals who the passage of time and the silence of the Post-War had condemned to oblivion: Badosa, Torrents, Gaspar, Casas, and so many others.

The team members came from the Everyday Life Observatory, an association that had already worked on various other photographic investigation projects and publications, such as *Cops de gent 1890-2003* [Crowds of people]. Aided by different collaborators, the anthropologist Andrés Antebi, the historian

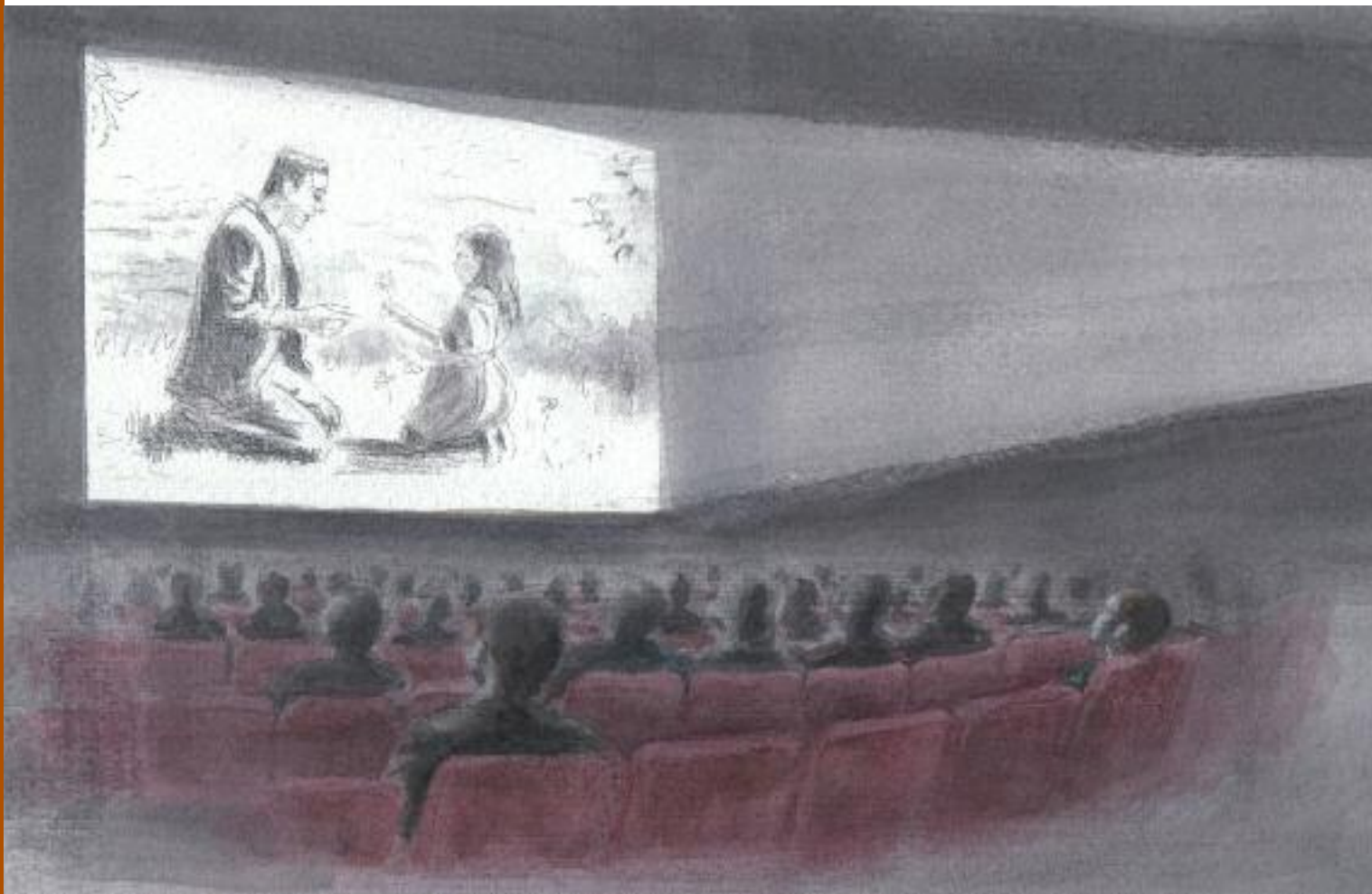
Pablo González and the journalist Teresa Ferré explored the press of the period in order to research the career of photographers who had fallen into anonymity. The authors contacted their relatives, examined the archives and studied and selected the most relevant images. They consulted a broad range of sources: 20 family archives, 32 archives from public institutions and museums and 95 newspapers, as well as magazines and journals from the period.

All this work was carried out with a decidedly historical perspective, placing publications and characters within the framework of the main historic events of those intense first three decades of the 20th century. Readers are transported to the events of the so-called Tragic Week of 1909, the dictatorship of Primo de Rivera, the Universal Expo of 1929, the Republic and the Civil War. They also re-live scenes from people's working, religious and sporting lives during those years.

The work has been published in two volumes, presented in a carrying case. The first one is prefaced with an introduction by Xavier Theros, and contains the majority of the texts. These give a chronological and thematic analysis of the technical and professional revolution of photojournalism, how it related to the media and the authorities, and its successes and sorrows. It also includes some totally new information in the form of quite comprehensive biographies of each one of these 27 photographers. The personal contact of the authors and other collaborators with the photographers' relatives, friends or acquaintances played a fundamental role in creating these biographies.

The second volume, which is more than 280 pages long, provides a chronological compilation from newspapers and magazines and photographs of the reporters studied to give a veritable compendium of our graphic past.

This publication emerges within the climate of growing interest in documentary photography in recent years. *Reporters gràfics. Barcelona 1900-1939* offers the added interest of being based on in-depth historical research that has uncovered forgotten figures and thrown up unpublished material. A task for which the project sponsors, and more particularly the Observatory team, should be thanked. ■

© Maria Corte

Joaquim Carbó
Writer

Cinemas I've seen die off

Please allow me to shed a tear for all of the local neighbourhood cinemas that have disappeared – even more so for those I saw open, some amidst much fanfare.

From 1939 – that terrible post-war period! – most of the population was either mourning for a relative who had died in the rearguard, on the battlefield or in the sandy French camps, or else was living on pins and needles regarding the fate of those locked up in concentration camps or prisons. A good way to ward off hunger and dream a little was to take in a double feature at a shabby local cinema where, despite the uncomfortable seats, you could flee from the present and live in one of the luxurious and sophisticated homes in American comedies, sail the Caribbean on pirate ships, laugh with the Marx brothers or bear witness to the harrowing experiments of a famous monster-maker.

The only cinema I went to in those days that remains standing is the Bosque, where my father heard zarzuelas in

the 1920s. Today, the spacious stalls, the boxes and a huge top gallery have been turned into a nine-hall complex. It can therefore not be said to have disappeared, but to have been transformed. The façade still has Gargallo's bas-relief portraits featuring the artist himself and his colleagues Nonell, Reventós and Picasso.

At half past three in the afternoon on a Saturday in the early 1940s, my bum was firmly planted on a seat in the gallery where, in addition to the short, Boris Karloff's portrayal of the monstrous Dr Frankenstein was being shown. I didn't leave until after nine o'clock since I watched the film twice – nobody stopped you from staying through two consecutive sessions. When I stepped back onto Rambla de Prat I was met by my father, who was desperately asking the cinema porter and people leaving if they had seen a boy matching my description. That transgression earned me two months without Saturday afternoon cinema.

One venue that has disappeared is the Smart cinema, on Carrer Gran de Gràcia near Carrer de Ros de Olano, which opened in 1910. After the Civil War, when the dictatorship required all foreign names to be changed into Spanish ones – lest they be German or Italian – Smart became Proyecciones. As a teenager, one Saturday afternoon a friend and I decided to forego studying and go to the Smart. Once back home, I found my parents getting ready to go to the cinema with the whole family. They hadn't chosen a film to see; during that period, one simply went to the cinema. The route we took could have led us to the Bosque,

“ A way to stave off hunger and dream was the double showing at a jaded neighbourhood cinema. We could not afford to see new releases. ”

the Select or the Proyecciones, yet the cinema they'd picked was the same one I'd already been to that afternoon. I kept my mouth shut, so as not to give myself away, and sat back watching the same films that I had just seen. Luckily for me, June Allyson appeared in one of them. Boy, did she ever! It was called *Music for Millions*.

Down Carrer Gran de Gràcia and to the right was the Mundial cinema. There I remember having seen *Immensee* with Kristina Söderbaum, a melodrama in which the Nazis soften up whilst roasting Jews. That day in the street I ran into a couple who'd just started dating. And I, still a kid, wouldn't leave their side. Mum scolded me for my lack of tact, for not respecting their desire to be alone.

For many years these two cinemas – the Mundial and Proyecciones – offered the same programme. The Bosque and Principal cinemas did the same, as did the Capitol and the Metropol, and so on. It was common to see couriers cycling their way down the street from one cinema to the next with rucksacks full of metal cases holding the reels of these films for the operators to run together. If a traffic incident prevented a courier from arriving on time, we cinema goers could do nothing except stomp our feet to express our annoyance over the blank screen.

If on a Saturday afternoon I visited someone's flat on Carrer de Jesús, in Gràcia, the elderly residents would be kind enough to give me the few coins I needed for a ticket into Comèdia cinema, located in an alley behind Casa Fuster. One afternoon I saw *The Wizard of Oz!*

One night when we went with our parents to Comèdia – not at all like today's multiplex cinema on the corner of Gran Via and Passeig de Gràcia – they screened a film that seemed like the slowest and most boring one we'd ever seen. Many years later, after gaining a certain amount of experience as a filmgoer, curiosity pushed me to find out what it was that made us so dislike *The Petrified Forest*. Based on a screenplay by Robert Sherwood, directed by Archie Mayo and starring Leslie Howard, Bette Davis and Humphrey Bogart, it was a little gem. How could it be that we ended up saying such terrible things about it?

On the upper end of Gran de Gràcia was the venue that opened in 1908 as Trilla, later renamed Estudi Cirera, Select (then Selecto, of course, from 1939) and finally Fontana before its closure in 1988. During my time, it put on variety shows.

On the limits of Sant Gervasi district, next to Galvany market, stood a cinema we called “the shack”, which was officially named after the market. In my near-adolescent days, I'd go there in the company of a rather tattered bunch.

And if on a particular day I'd get there late after the others had already gone inside and everything was pitch dark, no one would complain if I got up and yelled, “Hey, Freixas, where are you?” in order to find my way.

This nostalgic journey has not included a single first-run cinema. We couldn't afford them. I can only remember one night when a relative splurged a bit in taking me to the Coliseum film theatre to see *Trader Horn*.

Please allow me to shed a tear for all of these local neighbourhood cinemas – even more so for those I saw open, some amidst much fanfare, which have also disappeared. Amongst those that were in my part of the city, I remember the Roxy in Plaça de Lesseps, the Balmes near Carrer de Marià Cubí, the Aristos on Carrer de Muntaner (which is now Luz de Gas), the Arcàdia on Carrer de Tuset, the Arkadin on Travessera de Gràcia near Via Augusta, and the Windsor on Avinguda Diagonal.

Of course, new cinemas have opened (although not in my neighbourhood!) but these openings – not to mention the reopening of the Boliche, the Texas and more recently the Phenomena – come nowhere close to making up for the local cinemas that our city has lost. ■

AFB

AFB

Above, a group from Sant Medir walking past the Smart cinema on Gran de Gràcia, in 1915. With the arrival of Francoism it was renamed Proyecciones. On the left, Coliseum, one of the main venues in the city showing new releases, an unattainable luxury for many in the postwar period.

Fotos: Pere Virgili

Montserrat Serra

Jaume Plensa

“Las obras de arte son pequeños Davides frente a grandes Goliats arquitectónicos”

Jaume Plensa ha recibido el Premio Ciudad de Barcelona en la categoría de proyección internacional de la ciudad. El escultor vive un inicio de siglo XXI de gran efervescencia creativa y de intensificado reconocimiento. Desde su taller reflexiona sobre la humanización del arte y su función en el espacio público.

El estudio del escultor Jaume Plensa ocupa un almacén de un polígono industrial de Sant Feliu de Llobregat. Un espacio desnudo y helado, sin ningún atributo aparente, que al principio le pareció un destierro, pero que ya ha hecho suyo: “Es un *no lugar* situado entre un centro de recogida de residuos, que entiendo como el depósito de la memoria, y el cementerio, que es el futuro. Me gusta porque es un territorio virgen. Ya llevo aquí veintitrés años”. Plensa se podría haber instalado en Berlín, Bruselas, París, Nueva York, Chicago... porque es un artista reconocido, internacional, con obra en decenas de ciudades del mundo. Pero tiene el taller junto a Barcelona, algo que juega a favor de nuestra ciudad, donde nació en 1955.

Aunque el trabajo con hierro colado le valió el reconocimiento internacional, y es un artista que también ha experimentado con la luz y el sonido, desde hace unos quince años trabaja con otros materiales y, sobre todo, con el cuerpo humano como eje central. Sus esculturas en espa-

cios públicos son bien reconocibles: grandes cabezas de muchachas con los ojos cerrados, cuerpos hechos de palabras o letras de alfabetos, figuras con posturas reflexivas sentadas en lo alto de mástiles o abrazando los árboles... En el taller, donde trabaja un equipo de siete personas, reposan algunas de estas piezas, unas a punto de marcharse a Santa Fe; otras, pequeñas, son el estudio de unas piezas que se han expuesto en Augsburgo, y, en un rincón, dos colaboradores dan forma a la intervención que Plensa realizará en la iglesia de San Giorgio Maggiore durante la 56.ª Bienal de Venecia, en el mes de mayo.

Plensa defiende la belleza como un elemento fundamental en su trabajo. Ha destacado sobre todo por las esculturas en el espacio público, un ámbito también muy virgen aún (por mal entendido y a menudo mediocre). Es un hombre reflexivo, consciente del papel que debe jugar su obra, del efecto positivo que debe tener en la comunidad donde se establece. Y se convierte en una persona extraña,

profunda, cuando habla de poesía como motor creativo revolucionario, y de silencio en un mundo demasiado ruidoso, donde cuesta encontrarse a uno mismo.

Esta voluntad de transmitir belleza a través de las obras contiene mucha bondad, pero ¿no cree usted que la palabra *belleza* es incómoda, porque la idea se puede entender de modos muy diferentes?

Yo creo que la belleza no es incómoda; es la gente la que quizás se siente incómoda con la belleza, porque es una herramienta de una fuerza política extraordinaria. Porque no hace ninguna concesión. La belleza no es algo que se pueda pactar. Es y ya está. Lo cual tiene una gran fuerza en el mundo artístico, porque es una de las grandes cosas que debe aportar un artista a lo largo de su vida de creación. Por supuesto que, entonces, se me puede preguntar: “Pero ¿qué es belleza?”. Yo creo que es el gran lugar donde tú, él y yo, todos, nos podemos encontrar. Está muy vinculado con la memoria. Una vez, tomando unas copas con José Ángel Valente, un poeta extraordinario, en Santiago de Compostela, me decía: “Jaume, no olvides nunca que la memoria es más vasta que nuestros recuerdos”. La belleza es algo así. No me sé imaginar otra función más importante que la de crear belleza. Te puedes equivocar, puedes acertar en esta voluntad, eso ya lo dirán otros, pero esta voluntad es primordial.

¿Entiende la razón de esta incomodidad?

En este cambio de siglo hay una especie de desdibujamiento del sentido de las palabras. Cuando hablas de moral, ética, belleza, poesía... parece que se malinterpretan, porque se ven antiguas, anacrónicas, románticas. No estoy nada de acuerdo. Son palabras a las que tenemos que volver a dar el contenido y el sentido originales. La belleza o la búsqueda de la belleza son intrínsecas al ser humano. Es verdad que hay momentos en los que nos interesa más el concepto de lo grotesco o de lo feo, pero eso también está bien, porque por oposición también te refieres a belleza.

Usted nació en Barcelona en el seno de una familia que daba importancia a la literatura y a la música. Pasó por la Llotja y un par de años por Bellas Artes, y muy pronto se marchó a Berlín, y después a Bruselas y a París, y se convirtió en un hombre en tránsito. Pero la primera exposición la llevó a cabo en el Espai 13 de la Fundación Miró de Barcelona. ¿Aquellos le marcó?

Fue importante. Miró y Calder eran mis héroes de la infancia. Me enseñaron actitudes extraordinarias, y me alegra ver que el mundo empieza a entender a Miró un poco mejor. Hay una especie de reencuentro con él, porque había sido mal comprendido. Y el Espai 13 fue una gran experiencia, porque también me permitió conocer a Joan Brossa y a Antoni Tàpies. Nos hicimos muy amigos, Tàpies y yo. Fue un hombre a quien no solo he admirado, sino que también he venerado, porque lo veía casi como a un artista del Renacimiento, un hombre muy completo. En aquella época también conocí a Chillida por casualidad.

¿Cómo fue?

Conseguí exponer en ARCO unas piezas hechas en forja a

través de una galería de Vic, La Tralla. Vi a Chillida de lejos que se dirigía hacia el stand. Se plantó ante la obra y preguntó: “¿Quién es el artista?”. Cuando me dio la mano, yo temblaba de la cabeza a los pies. Y me dijo: “Jaume, sigue con esta pureza”. Al volver a Barcelona me planteé que, si le había gustado a Chillida, tenía que cambiar radicalmente mi obra, porque seguro que era mala. Era una forma de asesinar al padre, evidentemente. Y cambié mi obra.

Hablar de Chillida hace pensar en el Museo de Arte Contemporáneo, por la pieza que hay junto al museo, supongo. ¿El Macba no hará una exposición de su obra?

Yo no he buscado nunca nada en la vida, siempre me he ido encontrando las propuestas. Siempre he tenido un camino bastante individual y solitario.

Tiene obras o ha expuesto en Berlín, Chicago, Nueva York, París, Tokio, Burdeos, Venecia, Estocolmo, Houston, Singapur, Fráncfort, Dubái, Londres y en decenas de ciudades más. Reconocemos sus obras allá donde estén, pese a la disparidad de paisajes. Y esta trayectoria en la creación para espacios públicos le ha convertido también en un experto en ciudades.

En primer lugar querría decir que el arte siempre es público. De modo que cuando oigo este concepto, arte público, no me hago cargo. Entiendo el arte en el espacio público. He colaborado en óperas y siempre he entendido el teatro como un espacio público. Y el museo también es un espacio público. Una galería es un espacio privado público. Dicho esto, la intervención en un espacio público de una comunidad (una calle, una plaza, un parque) es muy interesante porque es un lugar salvaje, porque no tiene contexto. Cuando intervienes en estos espacios, no hay nada que justifique que la pieza sea arte. Tiene que sobrevivir por sí

misma. En cambio, cuando expongo en una galería o en un museo, la gente que lo visita está predispuesta a encontrar algo que podríamos llamar arte o, como mínimo, una intervención artística. En este sentido vivimos una época muy interesante, porque lo que podemos llamar monumento (o conmemoración) lo hacen los arquitectos.

¿La preponderancia de la arquitectura condiciona la intervención del arte en el espacio público?

Hoy los iconos de una ciudad son arquitectónicos, son los edificios. Lo cual ha dado una oportunidad extraordinaria a los artistas para hablar de otras cosas en el espacio público. Ya no es necesario que conmemoremos, eso ya lo hacen los arquitectos. Y una de las cosas que esto nos permite a los artistas es fijar el perfume de una comunidad. Es sabido que en el mundo de la perfumería existen ciertas plantas que se ponen en el perfume para fijar el olor, para que el olor no desaparezca. Yo creo que el arte en el espacio público es esa planta humilde que ayuda a fijar el perfume de una comunidad, a darle una identidad y un valor. Es penetrar en un mundo que ya existe y acabarlo o ayudarlo a regenerarse, darle una respiración nueva de vida.

¿Cómo se aproxima a una ciudad?

Cuando me invitan a intervenir en el espacio público de una ciudad trato de entender sobre todo el vivir, el día a día de la comunidad. Lo explico a partir de un proyecto que presenté en Calgary, ante un nuevo edificio de Norman Foster, un edificio curvado que creaba una plaza en el centro de la ciudad. Un grupo de asesores artísticos creyeron oportuno pedirme una pieza que diera un nuevo espíritu a aquel lugar. Recuerdo las reuniones en Londres donde todo el mundo me advertía de la escala, debido al tamaño del edificio de Foster. Pero yo no tenía ningún interés en ponerme en relación con la escala del edificio, sino que me quería relacionar con la gente. Mi pieza, que tiene doce metros frente a un edificio de ciento cincuenta, hace de puente que protege, de alguna manera, a las hormiguitas en las que nos hemos convertido las personas ante esas construcciones gigantes que nos aplastan. Las obras de arte son como pequeños Davides frente a grandes Goliats. El arte crea ese vínculo que humaniza el espacio, porque da la escala al ser humano. El arte en el espacio público vuelve a tener un protagonismo extraordinario por la necesidad que hay de volver a dar herramientas a la gente para que se sientan personas, porque la arquitectura ha perdido su función primordial, que es la de abrazar a la gente. Se debería volver a una arquitectura más humana.

Cree firmemente en la necesidad de crear un vínculo entre el arte y la comunidad. ¿Es una de sus grandes aportaciones?

Mi obra siempre ha aspirado a vincularse con la comunidad. Adoro a la gente, venga de donde venga. Por eso me gusta tanto viajar. No tengo recuerdos de ninguna ciudad que no estén vinculados a la gente que he conocido en ellas.

La Crown Fountain de Chicago es una intervención artística que expresa muy bien esta voluntad.

Sí, es un gran ejemplo de esta voluntad de que la gente sea el alma y la protagonista. Son las personas anónimas las que

crean una sociedad, que es una comunidad en permanencia, como un fluido, como el agua. Por eso es tan importante esta pieza.

La escultura que ha imaginado para Barcelona –un proyecto que de momento está paralizado– también la vincula usted con el agua.

Es una pieza que imagino no dentro del agua, sino frente al agua. Cuando el alcalde Trias me invitó a realizar una pieza, yo la diseñé con todo el entusiasmo, sabiendo que quizás no se llevaría a cabo nunca, como tampoco se hicieron las esculturas que imaginaba Miró, ni la pieza que imaginó Tàpies... Yo me apunto a la iniciativa porque también soy de Barcelona, pero la nuestra es una ciudad compleja. No importa cuánto dinero te gastes en un jugador de fútbol, pero cualquier cantidad que dediques a la cultura parece un despilfarro porque se alega que se necesita para otras cosas. No sé si superaremos algún día este problema. Nuestras generaciones se merecerían alguna aportación que dejara un rastro de nuestro paso por aquí. Y me sorprende la falta de coraje para crear unos iconos que solo sirvan como ejemplo de belleza. Ya sé que es un momento de una gran crisis económica, pero también lo es de valores. Todo va ligado. Y creo que daría mucha moral a la ciudad colocar una pieza cuya utilidad sea existir, crear belleza sin ningún componente de negocio. Dicho así, que parece tan romántico, creo que hay bastante gente en la ciudad que daría apoyo económico al proyecto. Yo no he pedido nunca nada a ningún gobierno; creo mucho en la iniciativa privada. Ciertamente, la pieza pondría la ciudad en el mapa, lo que sería muy interesante para el futuro de Barcelona.

Usted que es un experto en ciudades, ¿cómo ve la evolución de Barcelona en los últimos años, tal como se ha ido ocupando el espacio? Hay un sector de la ciudadanía crítico con el fenómeno del turismo, porque cree que no se está gestionando bien. ¿Qué piensa al respecto?

Vayas adonde vayas del mundo siempre despiertas una cierta envidia cuando dices que eres de Barcelona. Es una ciudad que tiene un equilibrio extraño: es bastante pequeña para tener una escala humana, pero suficientemente grande para tener una cierta comunicación con el mundo. Evidentemente, no es Londres, no es París, no es Madrid, no es Nueva York... Pero si no pierdes de vista la escala, es una ciudad extraordinaria, que en estos momentos sufre un poco por exceso, sí, pero si vas a Viena, pasa lo mismo; en París, cada vez más; Roma es una locura...

El defecto que le encuentro a Barcelona, ya lo he dicho, es la falta de implicación de la sociedad civil y del mundo privado en el crecimiento cultural. Actualmente el paseo de Gràcia es un gran hipermercado, a la rambla de Catalunya poco le falta, pero, en cambio, todas las galerías han desaparecido. La gente no compra arte en nuestras galerías, y desde luego no van a vivir del aire del cielo. Pues en vez de ir a comprar arte a otros lugares, compradlo aquí. Al mismo tiempo, la gente de otras ciudades viene aquí a beber sangría. Y este es el problema, porque creo que Barcelona es algo más que una jarra de sangría. Nuestra sociedad debería hacer un gran esfuerzo para volver a dinamizar toda la estructura cultural. ■

© Maria Corte

El turismo, a debate

El turismo representa hoy el 15 % del PIB de Barcelona. Este simple dato ayuda a entender por qué el modelo de ciudad no se puede definir al margen del sector. La imagen turística de Barcelona se ha gestado, desde el siglo XIX, a partir de dos fuerzas de deseo antagónicas. En primer lugar, una de carácter involuntario, que no depende de los barceloneses y que se ha forjado a partir de la mirada de los forasteros. En contraste, hallamos la imagen que la ciudad ha querido proyectar al mundo, desde la creación de la Comisión de Atracción de Forasteros, a principios del siglo pasado, hasta los Juegos Olímpicos de 1992. La marca Barcelona surge en buena parte de la negociación entre estas dos miradas, la del turista y la propia.

Hoy el turismo es un motor tan importante de la vida de Barcelona que, por exceso, podría distorsionar su modelo económico. Hay voces que alertan de que la mercantilización de la marca Barcelona con una lógica extractivista nos puede abocar, a la larga, a un modelo turístico depredador y a la terciarización. También hay quien cuestiona el valor económico real que aporta el turismo y el carácter equitativo de la distribución de la riqueza que genera. En definitiva, no es posible plantear el debate sobre el modelo turístico de Barcelona sin proponer, al mismo tiempo, un debate serio sobre el modelo de ciudad. Es imprescindible que la marca Barcelona sea multisectorial, y que se asocie con ámbitos productivos ligados a la sociedad del conocimiento y de la innovación.

El alcalde Xavier Trias ha propuesto un gran pacto local para la gestión y la promoción de un turismo responsable. Es la hora de impulsar una reflexión que implique a representantes de todos los sectores afectados y que ayude a definir el modelo turístico del futuro. El pacto requerirá nuevos planteamientos de gestión y unas nuevas prácticas por parte de las instituciones públicas, de las empresas y de toda la ciudadanía –incluidos los barceloneses temporales que son los turistas.

© Maria Corte

Joan de Déu Domènech
Historiador

De la Rosa de Fuego a Gaudí

Por largo tiempo, Barcelona solo figuró en el mapa de los viajeros por ser la ciudad cercana a Montserrat. Pasaron muchos siglos antes de que gozara de una imagen característica, o más que de una, de varias, que la hicieran atractiva para los forasteros. Y en primer lugar fue la Rosa de Fuego, la ciudad revolucionaria.

De regreso a casa, los viajeros explicaban todo lo que habían visto, y hablando y escribiendo iban forjando las imágenes y los clichés de ciudades, países, paisajes. Eran personas afortunadas. Tenían suficiente tiempo y dinero como para dar una apacible vuelta por el continente. Les movía la curiosidad. En cada paraje buscaban lo extraño, lo maravilloso o lo nunca visto: desde lugares de culto hasta montañas de sal. Se trataba de conocer; por lo tanto, de ver aquello diferente a lo que ya se conocía. Barcelona se mencionaba poco.

Por largo tiempo, Barcelona solo figuró en el mapa de los viajeros porque era la ciudad próxima a Montserrat –y, para hacerlo notar, en muchos grabados de la ciudad, al fondo, a la izquierda, se ve la característica sierra. Montserrat, las peregrinaciones, la Moreneta, los cocodrilos colgados del techo del claustro –quemado por los franceses–, la escolanía –con la voz clara y gastada de un castrado. Montserrat, las ermitas, el roquedal y un sinnúmero de leyendas. Fra Garí, el grial, también. La atracción del santuario era muy antigua. Sin ir más lejos, encontramos un ejemplo en una de las piezas mayores de la literatura francesa, *Le Roman de Mélusine*, escrita por Jean d'Arras entre 1387 y 1392, en que parte de la acción transcurre en la montaña sagrada. Barcelona, en cambio, ofrecía poco interés a los viajeros: murallas, iglesias, algunos jardines, alguna calle empedrada, un puerto. Pronto estaba todo visto porque era más o menos lo mismo que se había visto en otras paradas del itinerario.

Tuvieron que pasar muchos años y siglos, todavía, para que Barcelona gozara de una imagen propia, característica. ¿Una? Mejor dicho, varias. Una ciudad atractiva para los viajeros, ansiosos de estar allí donde parece que todo es diferente. Primero, es la ciudad de la revolución, la Rosa de Fuego, la famosa cita de Friedrich Engels: “Barcelona, la ciudad industrial más grande de España, ciudad cuya historia registra más luchas de barricadas que ninguna otra villa del mundo”, palabras que resuenan en alguna página de *La montaña mágica*, de Thomas Mann. Es la Barcelona de la llamada anarquista que Pío Baroja plasmó en unos cuantos libros, desde *Aurora roja* hasta *El cabo de las tormentas*. Y cuando todo estalló, y todo murió, tuvimos a unos cuantos viajeros para conocer la nueva ciudad. “El aspecto de Barcelona era asombroso. Por primera vez me encontraba en una ciudad donde la clase obrera tenía el mando”, en palabras de George Orwell. Y también páginas y miradas y clichés de John Langdon-Davies, y Franz Borkenau, y H. E. Kaminski: “Un órgano de manubrio suena y es *La Internacional*. *La Internacional* en Barcelona se oye a todas horas y en todas partes”. Y también una novela y una película de André Malraux. Y, volviendo a Orwell, cabe señalar cómo se extrañó de que el templo de la Sagrada Família quedara en pie después de que los anarquistas hubieran quemado y asolado tantas y tantas iglesias. Le dijeron que era por su valor artístico. “Opino que los anarquistas demostraron muy mal gusto al no volarla cuando tuvieron oportunidad de hacerlo”.

Barcelona, la Rosa de Fuego. Y de un fuego a otro fuego, el que quema entre las piernas. Otros viajeros ofrecieron una nueva imagen de la ciudad, esta vez fijada en la prostitución. Esta visión es obra, en gran parte, de la literatura francesa. Francis Carco, Pierre Mac Orlan, Jean Genet, Georges Bataille, André Pieyre de Mandiargues, Henry de Montherlant, todos, en una página u otra, o en una novela u otra, hablan del Barrio Chino. El cliché ya se supone. Además de bombas y atentados, enfermedades venéreas, noches de cocaína y trata de blancas. Según parece, vivir en Barcelona era arriesgado y excitante, y la ciudad se reducía a La Criolla, Madame Petit, Cal Sagristà y, de vez en cuando, salir a respirar a La Rambla y, después, volver, y solo mujeres y chicos y prostíbulos y cabarés y todos los productos de la industria del sexo al alcance.

De todos modos, a saber si la imagen de ciudad de burdel viene de aquellos viajeros de principios del siglo XX o es anterior, y, si es así, sería una profunda seña de identidad de Barcelona. Josep Climent, que fue obispo de la ciudad, en 1767 escribía: “Los jóvenes disolutos se atreven a decir que no hay en España ciudad más divertida que Barcelona. Oigo decir a algunos extranjeros que en ninguna otra de Europa con más facilidad y a menos coste hallan las torpes pasiones su desahogo”. Se dirá que los obispos siempre exageran y solo ven un mal, un único mal, aunque, como reza el refrán, “dels pecats del piu, Nostre Senyor se'n riu” [de los pecados del pito Nuestro Señor se ríe]. No obstante, tenemos que dar la razón al señor obispo porque los viajeros de finales del siglo XVIII que pasaban por la ciudad detectaban el mismo comportamiento y la omnipresencia de la prostitución. No es preciso confeccionar ahora la nómina de aquellos viajeros. Solo un detalle, explicado por Casanova, el aventurero. Barcelona, 1768.

Nina Bergonzi, bailarina. Se lucía con la *rebaltade*, que acababa con una pirueta, un salto mortal hacia atrás. El primer día de actuación, gran éxito, y muchos aplausos porque con el salto se le vio la ropa interior. Mala cosa. Mostrar la ropa más íntima estaba prohibido y penado con una multa. Al día siguiente volvió a salir, saltó la *rebaltade* y no se le vieron las bragas. No llevaba. Así eran algunos espectáculos en la Barcelona de 1768. Y por si no se tiene presente, recuérdese que el tribunal de la Santa Inquisición todavía estaba en activo, en aquellos años. Y para acabar este apunte, la nota local. Los forasteros veían, la gente de aquí sabía y decía: “A que s’acabi el dia / estan moltes esperant; / van a la Pescateria, / compren peix i venen carn” [a

que se acabe el día / están muchas esperando; / van a la Pescadería, / compran pescado y venden carne]. La Pescadería, el mercado del pescado, muy cerca del Born. Fue derribado en 1877.

Los viajeros han explicado la ciudad de las bombas, la ciudad del sexo. También la del librero asesino, una de las grandes leyendas de Barcelona, explicada y reelaborada, entre otros, por Charles Nodier y Gustave Flaubert, y que todavía llega hasta Max Aub y a cierta librería de la calle de Aribau. Muchas Barcelonas, también la del gorila blanco.

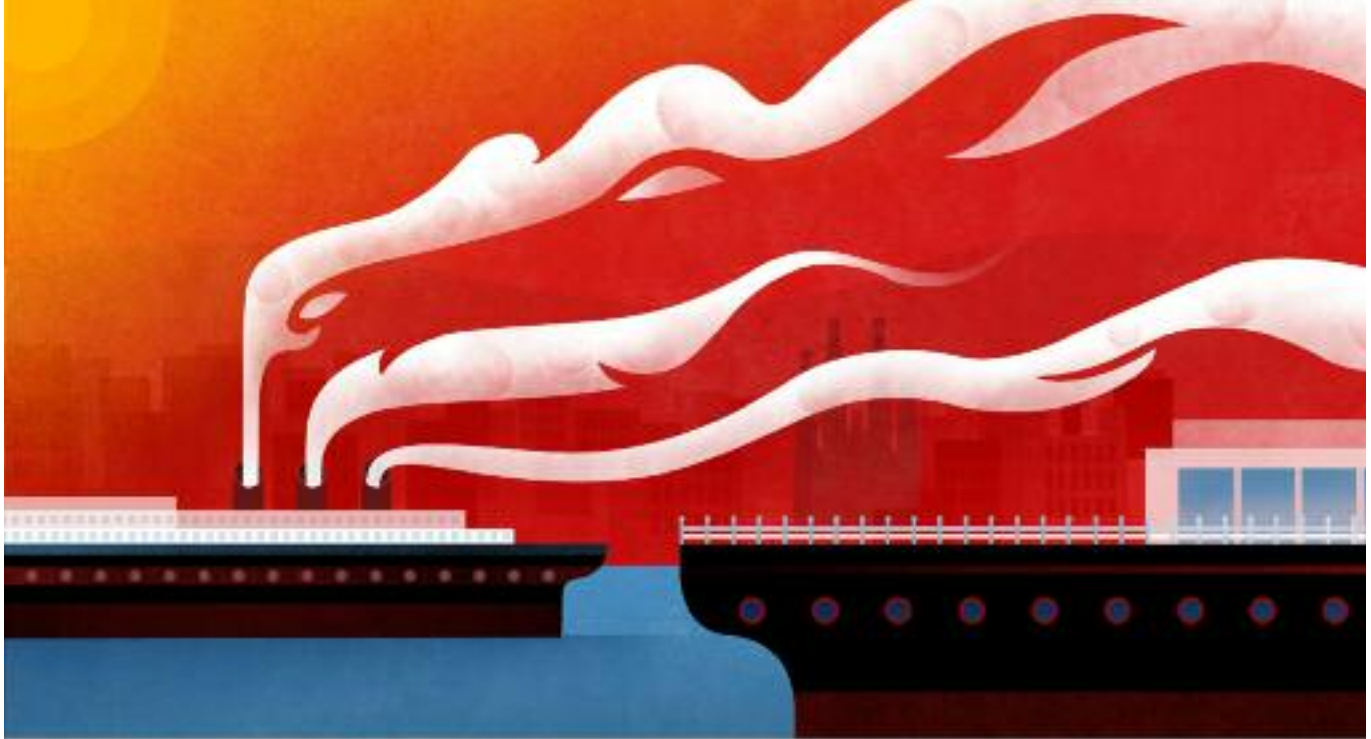
El último número de la revista *D’Ací i d’Allà* es del verano de 1936. Se publicaba el encargo que se había hecho a un fotógrafo extranjero: un reportaje de lo que más le sorprendía de Barcelona. Era la esencia del viaje, la conducta del viajero: ver lo diferente, captar lo insólito. El resultado fueron las barracas de los memorialistas en la Virreina, las ocas del claustro de la Catedral (que también llamaron la atención a H. C. Andersen en 1862), las alpargatas de los *mossos d’esquadra* en días de gala, el dragón chino de la casa Bruno Quadras en el Pla de la Boqueria, las enseñas comerciales en el barrio de Santa Maria, un quiosco de periódicos en La Rambla y la columnata inclinada del Park Güell.

Gaudí, el último cliché. El que ahora tiene más repercusión. Como es demasiado largo para tratarlo en esta página, solo un apunte. En 1929 Evelyn Waugh llevó a cabo un crucero por el Mediterráneo, con dos días de escala en Barcelona. Paseando y curioseando, descubrió una casa con un maravilloso tejado azul y unas ondulaciones que le parecieron olas petrificadas. Y allí, en el paseo de Gràcia con Aragó, paró un taxi, y pidió al chófer que lo llevara a ver otros edificios como aquel, y así conoció la Pedrera, la Sagrada Família, el Park Güell. El escritor inglés no había visto nada tan fascinante ni tan alocado. Durante todo el recorrido no paró de tomar fotos. Fueron las fotos que ilustraron el artículo que, de regreso a Inglaterra, publicó en una revista de arquitectura. Era 1930, y era uno de los primeros escritos que se dedicaban seriamente a Gaudí. Además de alabar su obra, explicaba los aspectos técnicos. Asimismo, el educado escritor inglés acababa con una nota de cortesía dirigida a los taxistas, gracias a los que pudo ver que “el esplendor y el encanto de Barcelona, lo que ninguna otra ciudad del mundo puede ofrecer, es la arquitectura de Gaudí”. Después llegaron los turistas. ■

Biblioteca de Catalunya

El último número de la revista *D’Ací i d’Allà*, de junio de 1936, publicaba el reportaje de un fotógrafo extranjero sobre los aspectos para él más insólitos de la ciudad.

© Maria Corte

Saida Palou Rubio

Doctora en Antropología Social. Profesora de la Universidad de Gerona

El turismo como mito

El turismo, en su momento de eclosión a principios del siglo xx, fue concebido como un pretexto para la captación de capital económico, cultural y simbólico. El proyecto turístico de Barcelona se convirtió en parte del proyecto político, incluso en un elemento de autoafirmación cultural e identitaria.

A principios del siglo xx, la eclosión del turismo se produjo como causa y efecto de un intenso proceso de transformaciones políticas, económicas, sociales, culturales y urbanísticas que en su conjunto generaron cambios significativos en Barcelona, una ciudad –la del final de siglo– que el arquitecto Ignasi de Solà-Morales definía en un artículo de 1994 (“Los locos arquitectos de una ciudad soñada”) como el escenario en que los poderes fácticos encontraron el marco idóneo para desarrollar sus propósitos. La eclosión del turismo se produjo en este punto, en esta encrucijada de cambios y nuevos referentes. Se produjo, también, en sintonía con un proceso de internacionalización que se vivía desde la Exposición de 1888, momento a partir del cual se pretendió situar a la capital catalana en el mapa de las grandes ciudades europeas, en un mercado que permitiera capitalizar la nueva imagen, el nuevo paisaje, y que favoreciera, sobre todo, la creación de nuevas redes comerciales y la expansión de la industria catalana y barcelonesa. Solo así podemos entender el inicio del turismo en Barcelona, e interpretar que los intereses ligados a su promoción fueron idénticos a los que la sustentan hoy en día.

A lo largo de las décadas se ha considerado al turismo como un vector relevante para la construcción de la ciudad. Y si bien pocas veces se ha asumido la planificación, el control o la gestión íntegra del fenómeno desde el punto de vista político y administrativo, lo cierto es que la construcción turística de Barcelona no es espontánea, casual o accidental. Forma parte de un proceso claramente inducido.

A principios del siglo xx se inició la promoción institucional del turismo y, desde entonces, se ha convertido en una actividad formalmente incentivada, políticamente organizada. La Administración municipal ha actuado como principal agente promotor del turismo barcelonés, si bien esta función no se puede entender sin tener en cuenta la influencia de una parte del sector privado barcelonés, la alianza con el cual ha dado lugar a verdaderos grupos de interés político y económico en torno al turismo.

Conexión con el ideario novecentista

En manos de las élites barcelonesas, el turismo, a principios de siglo, fue concebido como una opción política, pero también, y sobre todo, como una cuestión ideológica vinculada al cambio, a las expectativas de creación de una urbanidad y una economía nuevas. Constituía un indicador de modernidad y cosmopolitismo importante, en parte porque las ciudades modernas de la vieja Europa ya hacía tiempo que se habían convertido en lugares turísticos. Barcelona, en un intento de asimilarse y de erigirse como ciudad cosmopolita, fue una de las primeras capitales peninsulares en promover institucionalmente la atracción de forasteros.

Todo empezó el mes de marzo de 1906 con la creación de la Comisión de Atracción de Forasteros, la primera institución municipal de Barcelona dedicada a la promoción turística. Al frente, cuatro concejales (dos regionalistas: Lluís Duran i Ventosa y Joan Rubió; y dos republicanos: Josep Rogent Pedrosa y Santiago Valentí Camp), y un

alcalde (católico y monárquico): Domènec Sanllehy. Su actuación fue breve, ya que solo duró tres años y tuvo una repercusión más bien discreta, si bien no se le pueden negar al menos cuatro aportaciones especialmente significativas y de notable valor simbólico, empezando por la apertura de la primera oficina de información turística de la ciudad en el año 1909 en los bajos de la casa consistorial y la creación de un puesto de cicerone municipal.

En segundo lugar, la comisión impulsó una ingente red de relaciones internacionales (con consulados, agencias de turismo, compañías navieras y periodistas) y de alianzas internas destinadas a cohesionar esfuerzos en materia de turismo. En tercer lugar, realizó una contribución fundamental: crear y divulgar la primera imagen turística de la ciudad. Este último es un aspecto radicalmente trascendente, ya que contenía los valores de una ciudad que en realidad no existía como tal, solo en el imaginario y en el deseo. La imagen aludía a un mito, al ideal de la ciudad como debía ser, no como era.

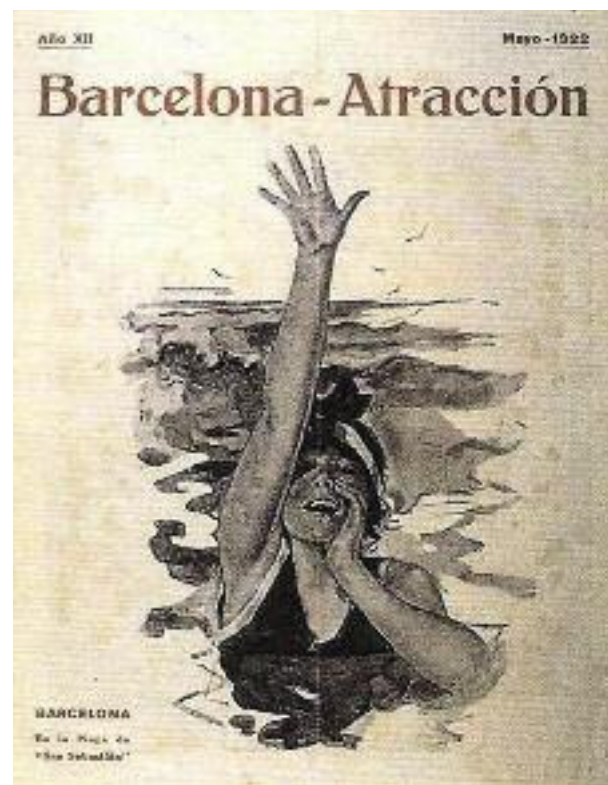
Mediante una nada despreciable edición de guías, álbumes y carteles, la comisión confeccionó una imagen (turística) de Barcelona que evocaba signos de orden y cultura, valores cívicos y estéticos que conectaban con el ideario novecentista de la época. Las referencias a la naturaleza, la mediterraneidad, el civismo y el progreso fueron activos esenciales de la primera imagen turística de la ciudad en manos de la comisión, que prescindió del icono y apostó por una imagen poco figurativa, absolutamente idílica y cargada de clasicismo (y clasismo). Una imagen, al fin y al cabo, dirigida a un público turista de clase alta, cuya presencia debía ejercer una función modernizadora. Así, tal como se esperaba: “Y a Barcelona le interesa atraer el numeroso contingente de viajeros que van en busca de mejores climas, ó simplemente de los alicientes consecuenciales del cambio de ambiente y de horizontes; y ello, no solo por las ventajas materiales que ofrece la llamada industria de forasteros, fuente incalculable de riqueza [...], sino más aún quizás, por lo mucho que el constante contacto con gentes de otras razas, de otras mentalidades, de otras aspiraciones y conceptos de la vida ha de contribuir al refinamiento de nuestra existencia social, orientando cada vez más el alma vigorosa de nuestra ciudad querida hacia su constante elevación á verdadera capital del Mediterráneo”.

En 1909 se publicó el primer cartel turístico de la ciudad con el lema “Barcelona ciudad de invierno”, obra del inglés Hassall. Durante décadas circuló por todo el mundo, contribuyendo a la tendencia que convertía los paisajes urbanos en nuevos lugares para el consumo y la contemplación.

La cuarta de las aportaciones de la comisión no es menos significativa y trascendente: sentó las bases de una correlación que explotaría profusamente, la que vincula la defensa del turismo con el patriotismo, el amor a la ciudad.

La comisión ejerció una acción política, porque la promoción turística estaba imbuida de los ideales y planteamientos urbanos, económicos, culturales y simbólicos propios de las élites de la época. El turismo constituía el mecanismo necesario para la transformación económica, cultural y cívica, y por eso se puede afirmar que, en cierto modo, el turismo en Barcelona nació en la ciudad novecentista y para la ciudad novecentista.

La Sociedad de Atracción de Forasteros, integrada por representantes del mundo público y privado de la sociedad barcelonesa y catalana, fue la entidad que sustituyó a la comisión e intensificó todos los objetivos y acciones que esta había emprendido. Existió entre los años 1908 y 1936, y desempeñó una tarea ingente en materia de confección y divulgación de la imagen turística; también se encargó de construir un potentísimo discurso hegemónico sobre el hecho turístico, de fomentar la creación y la adaptación de la oferta turística y de incentivar la captación de visitantes. La Sociedad, además, tejió una vastísima red de relaciones locales e internacionales. El sector industrial asumió un compromiso firme en todo este proyecto, y prueba de ello es que financió parte importante del material publicitario de esta sociedad, una medida que también usó para hacer autopromoción. ■

Portada de la revista *Barcelona Atracción* de mayo de 1922. Debajo, uno de los carteles promocionales de la campaña turística de 1909 “Barcelona ciudad de invierno”, obra de Carlos Verger. El original se conserva en el Museu Nacional d’Art de Catalunya.

Vicente Zambrano

Lluís Rabell

Presidente de la Federación de Asociaciones de Vecinos de Barcelona

La ciudad frente a sí misma

El turismo actúa como revelador de los dilemas a los que nos enfrentamos. El debate actual ya no se centra en la alternativa “turismo sí, turismo no”, ni siquiera en la necesidad de diseñar un modelo de turismo responsable, sostenible y provechoso. La cuestión ahora es qué ciudad queremos.

Desde hace tiempo –pero singularmente a partir del verano del 2014, a raíz de las protestas vecinales de la Barceloneta, la Òstia y otros barrios–, el debate sobre el turismo y sus impactos sobre la ciudad ha irrumpido en la opinión pública. Ciertamente, Barcelona no es la única capital europea que se ha convertido en un destino turístico de éxito y ha experimentado un crecimiento exponencial del número de visitas en los últimos años. París, Ámsterdam, Londres, Berlín, Roma... –y otras urbes de dimensiones más parecidas a las de Barcelona– viven también los efectos de un incremento de su población flotante y, concretamente, de un turismo

masificado. Esta expansión del turismo tiene que ver con diferentes factores, todos ellos vinculados a la globalización. Entre otros, el abaratamiento de los precios de los viajes en avión y, últimamente, también en crucero. Esto ha hecho que viajar resultara asequible para millones de personas y ha permitido una multiplicidad de desplazamientos, de modo que se ha abierto un importante nicho de negocio para operadores, cadenas hoteleras e industrias del ocio. Sin embargo, la rentabilidad de estos negocios resulta inseparable –conviene no perder de vista este parámetro– de la posibilidad de socializar los costes ecológicos; de modo que,

si bien las ganancias son privadas, los estragos medioambientales afectan a todo el mundo y a las futuras generaciones.

No obstante, Barcelona presenta unos efectos particulares. La globalización neoliberal ha dejado también otras huellas sobre la ciudad, en particular con respecto a la pérdida de tejido industrial y su transformación en una ciudad terciaria, residencial y de servicios. Un proceso que ha coincidido, a pesar de los gobiernos de signo progresista que han estado a su frente durante décadas, con el avance de las políticas de desregulación en todos los ámbitos y con el regreso de la especulación urbanística. El peso alcanzado por el turismo en el transcurso de los últimos años –según las estimaciones, entre un 12 y un 14% del PIB de la ciudad– representa, ciertamente, una proporción importante de su vida económica. En el 2014, cerca de 17 millones de turistas han visitado Cataluña, lo que representa un incremento del 7,2 % de visitas en relación con el ejercicio anterior. Sin embargo, estamos lejos de poder hablar con propiedad de un “monocultivo” económico. Cabe constatar, no obstante, que el turismo –o mejor dicho, la gestión que se está haciendo de él– tiene unos poderosos efectos de distorsión sobre la ciudad y el país; unos efectos que rebasan sobradamente el peso específico de estas cifras, de modo que el sector turístico se convierte en el vector de unas transformaciones que se conjugan con la tendencia a la fractura social y territorial de Barcelona causada por la crisis y las políticas de austeridad.

Los Juegos Olímpicos del 92 proyectaron la imagen de una ciudad dinámica, innovadora, poseedora de un rico patrimonio arquitectónico y cultural, y que había sido capaz de resurgir del gris del franquismo, de abrirse al mundo, de volver a mirar al mar... La transformación de Barcelona –que no acababa de definir un modelo de ciudad, que llevaba la huella democratizadora de los movimientos urbanos surgidos bajo el franquismo y que no consiguió desvanecer importantes desigualdades sociales ni en los periodos de mayor crecimiento económico– multiplicó su atractivo internacional. El atractivo de esta urbe renovada y contradictoria dio pie a una nueva ola migratoria en los años en los que el *boom* de la construcción y el despegue de la industria turística requerían mano de obra, pero también se dejó sentir sobre numerosos ciudadanos comunitarios, seducidos por la vivacidad de la ciudad, sobre estudiantes de todo el mundo y sobre profesionales, emprendedores y científicos que, a través de una dinámica creciente de ferias, congresos y acontecimientos mundiales, llegaron a convertirse en los responsables de una parte sustancial de los réditos económicos generados por todos los visitantes. Y este atractivo también ha traído una masa ingente de turistas propiamente dichos –de la que parecemos haber tomado conciencia de repente.

Este proceso sitúa a la ciudad frente a sí misma. Ello se debe a que, hasta ahora, la política de turismo se ha caracterizado más bien por la ausencia de política. El modelo, conducido por los *lobbies* del sector con el visto bueno de los poderes públicos, ha sido sobre todo el de un crecimiento sin trabas, de una mercantilización de la ciudad y de una explotación del territorio con lógica “extractivista”, siguiendo las pautas conocidas de las burbujas. Basta con

Vicente Zambrano

recordar el espectáculo desolador de nuestros gobernantes tratando de complacer las exigencias de Sheldon Adelson para que instalara Eurovegas en el Baix Llobregat, o la apuesta por el complejo de casinos y hoteles que supone el proyecto Barcelona World. Esta lógica se ha conjugado con otras carencias de la ciudad –la ausencia significativa de cualquier política seria de reindustrialización que vaya más allá de invocaciones al emprendimiento– y con otros défi-

El hotel Vela y la playa de Sant Sebastià. Debajo, el hotel Barceló Raval, en la rambla del Raval. En la página anterior, turistas en los alrededores de la Sagrada Família.

Vicente Zambrano

Vicente Zambrano

Vicente Zambrano

Pepe Navarro

Antonio Lajusticia

cits –como la inexistencia de un parque de vivienda de alquiler–, y, sobre todo, ha encontrado un terreno abonado en el talante rentista de nuestras elites, dispuestas a ser socias y comisionistas de grandes inversores especulativos, desde fondos buitres y capitales ilícitos necesitados de blanqueo hasta emiratos que patrocinan clubes deportivos y compran hoteles con la misma facilidad con la que financian terroristas. Todo el mundo es bienvenido, mientras traiga dinero en el bolsillo. La promoción de los negocios vinculados a la expansión del turismo ha contribuido, y de un modo nada despreciable, a proporcionar una pista de aterrizaje para todas estas operaciones.

La búsqueda de un nuevo modelo

Sacudido por las protestas, el Gobierno municipal empieza a modular su discurso y admite –de momento, sin pasar de las palabras– que haría falta una regulación para buscar un mejor encaje del turismo en la ciudad. ¡A buenas horas! De hecho, la incidencia del fenómeno ya está presente en todos los ámbitos de nuestras vidas. Ha determinado la fisonomía de importantes proyectos urbanísticos: la reforma del Paral·lel ha sido pensada como un “corredor turístico” y no como un eje ciudadano; la de la Diagonal ha sido concebida exclusivamente en función de un turismo de alto poder adquisitivo; la marina de lujo del Port Vell, punta de lanza de toda una serie de privatizaciones de edificios emblemáticos del entorno, está proyectando la sombra de una transformación de la Barceloneta –y de la fachada litoral– en una zona exclusiva, alzándose como un obstáculo entre la ciudad y el mar... Pero hay mucho más: hemos asistido a la liberalización de las licencias de las plazas hoteleras en la densificada Ciutat Vella, al crecimiento exponencial e incontrolado del número de apartamentos turísticos –con la consiguiente presión al alza de los precios de los alquileres y la progresiva expulsión de las clases populares de los barrios codiciados por la especulación–, a la sobreexplotación de las zonas monumentales y a la privatización del espacio público, al agravamiento de la contaminación medioambiental por la circulación de autocares y a la llegada de cruceros..., por no hablar de los impactos sobre un comercio tradicional y de proximidad insuficientemente protegido e incluso de la precariedad laboral asociada a las industrias turísticas.

El turismo actúa, en cierto modo, como un revelador de los dilemas a los que nos enfrentamos. En realidad, el debate no es “turismo sí, turismo no”. Barcelona es una ciudad mediterránea abierta, y solo puede progresar como tal. El debate va incluso más allá del diseño, urgente, de un modelo de turismo responsable, sostenible y provechoso para un desarrollo justo. La cuestión ya es qué ciudad queremos. Y resulta cada vez más evidente que responder a ello requerirá activar, mediante una amplia y decisiva participación ciudadana, toda la inteligencia colectiva que late en nuestros barrios y en el seno de la sociedad civil. ■

De arriba abajo: encuentro de motos Harley Davidson, en julio pasado; el campus de la Universidad Pompeu Fabra en Ciutat Vella; el Sónar 2012, y el Mobile World Congress, en febrero de 2014.

Vicente Zambrano

Dra. Maria Abellanet i Meya

Consejera delegada del grupo CETT. Comisaria del pacto Barcelona, Ciudad y Turismo

Buscando el encaje entre el turismo y el modelo de ciudad

Es necesario integrar el turismo en la estrategia de gobierno del municipio, con el fin de abordar su gestión desde una perspectiva urbana global y transversal. Ha llegado la hora de activar los valores de un turismo y una ciudadanía responsables.

El turismo responde a un modelo de sociedad determinado y su transformación es una de las manifestaciones de la evolución económica, política, tecnológica y social que influye tanto en el propio turismo como en la configuración de las ciudades. Esta perspectiva permite comprender mejor el fenómeno turístico y los condicionantes que han impulsado su desarrollo hasta nuestros días, y hace necesario, a la hora de plantear las estrategias de desarrollo de un destino urbano, incorporar en el proceso de análisis y de reflexión las tendencias emergentes y las motivaciones de los ciudadanos (considerando a los turistas también como ciudadanos, aunque solo lo sean temporalmente).

Los cambios en los modelos de turismo y de ciudad muestran una clara tendencia a compatibilizar el desarrollo turístico con la sostenibilidad, la preservación del territorio, el patrimonio, la cultura y los valores de identidad. Los

cambios en la estructura del trabajo y en la distribución de la jornada laboral –más esperanza de vida, más tiempo libre, más capacidad de consumo, más conocimiento o el impacto de las tecnologías de la información y la comunicación, entre otros– propician cambios en el estilo de vida y en el consumidor, más sensible a los aspectos cualitativos de la oferta de los destinos y al establecimiento de nuevas relaciones con la cultura y la ciudadanía.

Por otra parte, tendencias como la terciarización de las ciudades, su internacionalización (las ciudades se convierten en académicas, creativas, tecnológicas, y atraen talento de todo el mundo), el desarrollo de las características de *smart city* o el cambio de hábitos de los residentes (compras en grandes superficies, disminución de la vida pública, nuevas formas de ocio...) también inciden en el cambio de las ciudades y en el uso de los espacios públicos.

El centro comercial La Maquinista, en Sant Andreu, un ejemplo de las macroáreas donde se ofrecen nuevas prácticas de consumo y ocio.

Turistas asiáticos ante un establecimiento del paseo de Gràcia. Debajo, visitantes de la Sagrada Família.

Vicente Zambrano

Vicente Zambrano

Barcelona es un destino turístico de éxito que, en los últimos veinticinco años, se ha convertido en una de las principales ciudades turísticas del mundo. La creación, en el año 1993, del Consorcio Turismo de Barcelona, supuso un punto de inflexión en las políticas de promoción de la ciudad como destino turístico hasta situarla en su posición actual. El Plan Estratégico de Turismo de la Ciudad de Barcelona 2010-2015 ya evidenció que, paralelamente con la promoción, era necesario poner en marcha instrumentos de gestión que velaran por el encaje entre el turismo y la ciudad. Tal como sucede en los principales destinos urbanos del mundo, los nuevos fenómenos aparecidos como consecuencia de la globalización están transformando muchos aspectos de Barcelona y de su actividad turística.

Según mi opinión y ante la trascendencia ciudadana que ha adquirido el fenómeno turístico en Barcelona –aunque el principal impacto se concentre en determinados barrios y durante los periodos de mayor afluencia–, es necesario que el turismo se integre plenamente en la estrategia de gobierno de la ciudad, con el fin de abordar su gestión desde una perspectiva global y, al mismo tiempo, transversal. En este nuevo escenario turístico del que no se pueden abstraer ni las instituciones públicas, ni las empresas ni los ciudadanos, la economía, la sostenibilidad y la responsabilidad social van de la mano. Ha llegado el momento de activar los valores de un turismo responsable y, también, los de un destino, una ciudad y una ciudadanía responsables.

El 10 de noviembre de 2014, el Consejo de Ciudad, máximo órgano de participación de Barcelona, aprobó una declaración sobre el turismo y elevó al Consejo Municipal cuatro propuestas que se pueden resumir así: velar por

Reflexión conjunta sobre el futuro del turismo

El pasado mes de diciembre, el alcalde Xavier Trias presentó la propuesta de un gran pacto local por la gestión y la promoción de un turismo responsable. El objetivo del pacto era impulsar la reflexión conjunta de un amplio número de representantes de los ámbitos turístico, político, económico, social y académico para identificar las principales tendencias de la actividad turística en Barcelona y definir las bases de su desarrollo futuro.

El proyecto participativo está liderado por la autora del artículo adjunto, la doctora Maria Abellanet i Meya, académica con una larga trayectoria y un reconocido prestigio en el mundo del turismo, en calidad de comisaria. Con cerca de treinta años de carrera profesional, Abellanet es consejera delegada y directora general del Grupo CETT, un centro de referencia internacional de formación y transferencia de conocimiento en hostelería, turismo y gastronomía adscrito a la Universidad de Barcelona. Su experiencia fue reconocida en el 2014 con la Medalla del Turismo de Cataluña, otorgada por el Departamento de Empresa y Empleo de la Generalitat. ■

mantener el equilibrio entre un turismo responsable y otros sectores económicos; seguir apostando por un modelo turístico cívico y de calidad respetuoso con los valores de la ciudad; reforzar y utilizar las herramientas urbanísticas existentes para regular la implantación de actividades en el territorio; y, finalmente, garantizar que el seguimiento de las políticas de turismo tenga presentes, además de los operadores, a los agentes económicos, sociales y vecinales.

Así pues, en una ciudad que aspira a ser responsable, educadora, internacional, intercultural, inclusiva, inteligente y sostenible, la promoción del turismo ha de encajar con el modelo general de urbe. La intención del Ayuntamiento debe ser explícita y llevarse efectivamente a la práctica con la participación de la ciudadanía, de los agentes sociales y de las empresas. El proceso participativo de reflexión estratégica Barcelona, Ciudad y Turismo, promovido por el Ayuntamiento en el marco del Consejo General de Turismo, y del que he sido nombrada comisaria, parte de un objetivo común público, privado y ciudadano: el encaje entre una ciudad y un turismo responsables.

El turismo urbano contemporáneo tiene un rol importante en las transformaciones de las ciudades y genera externalidades que hay que considerar. Pese a ser conscientes de las dificultades para consensuar el encaje entre ciudad y turismo, el proceso de reflexión busca los estímulos precisamente donde se hallan las principales contradicciones y paradojas. Las diferentes partes interesadas del turismo no deberían protegerse, ignorarse o mantener posiciones conservadoras, sino reaccionar para renovarse, una actitud que implica una cierta transgresión tanto para detectar nuevos problemas como para resolver los antiguos.

Búsqueda del consenso

El nuevo proceso de reflexión, que tiene como eje principal su apertura a la participación ciudadana y el objetivo de responder al interés general, puede contribuir a generar más consenso entre el sector público, el sector privado, los actores sociales, los ciudadanos y los turistas para desarrollar un pensamiento más generalista que facilite un cambio de actitud positivo. Ahora bien, si se quieren fomentar acuerdos y alianzas entre los actores implicados, no se puede blindar el turismo contra la realidad o la crítica, y hay que huir de dogmatismos y verdades incontestables. Del compromiso de las partes se pueden generar aprendizajes compartidos, nuevas ideas y experiencias y nuevos espacios de cooperación.

En el momento de cerrar este artículo ya se habían iniciado las sesiones de trabajo participativas pero todavía no se podían anticipar conclusiones. Los retos que se deriven tendrían que estar alineados con el resto de mensajes estratégicos de una ciudad, Barcelona, que no puede construir su identidad sin tener en consideración a los ciudadanos y al turismo y que, en consecuencia, requiere nuevos planteamientos de gestión y unas prácticas responsables por parte de las instituciones públicas, de las empresas y de toda la ciudadanía –incluidos los turistas. ■

© Maria Corte

Toni Sala
Escritor

Mi casa es tu casa

Cabe preguntarse con qué derecho los autores de la nueva campaña turística catalana se han sentido autorizados a ofrecer tan alegremente el territorio a los forasteros.

Pongamos las cartas sobre la mesa. Si no fuera por el turismo, no estaría ahora mismo escribiendo este artículo. Soy hijo de hoteleros –y nieto de taberneros por ambas partes. Difícilmente habría vivido en mi casa la apertura que para mí supusieron los extranjeros del norte cuando era pequeño; difícilmente habría tenido una novia italiana y, como consecuencia de ello, habría hecho unos viajes a Milán; difícilmente en mi casa habrían podido pagarme unos estudios. Difícilmente, sin los turistas, la riqueza de la Costa Brava sería muy diferente de la de los pueblecitos de interior que no viven de este negocio.

O quizás sí, quizás habría aparecido un tipo u otro de industria tan inesperada y próspera como lo fue en su momento la industria del corcho. Vete a saber. La gente se espabila y, muy a menudo, una planta no deja crecer a otra. No perdamos el tiempo, sin embargo, porque en cualquier caso ya sería tarde: hay lo que hay, con todo lo que comporta. Y lo que hay, yo lo he vivido en mi propia piel, y por eso puedo dar alguna noticia de ello.

Hace más de medio siglo, el periodista y escritor Gaziell, mientras contemplaba la bahía de Sant Feliu de Guíxols, se

Biblioteca de Catalunya. Fondo Gaziel

El periodista y escritor Agustí Calvet, Gaziel, reflexionó repetidamente sobre el turismo en el puerto de Sant Feliu de Guíxols, su población natal, en agosto de 1963

preguntó: “¿A los forasteros los tratamos como a unos amigos o como a unos clientes ocasionales? ¿Les cobramos honestamente nuestros servicios o intentamos vaciarles los bolsillos cuanto antes mejor?” Es un artículo de 1960, publicado en el semanario local *Àncora*. Gaziel ya había reflexionado antes sobre el turismo, desde el punto de vista del viajero, en un libro sobre Florencia. Ahora tocaba el tema desde el punto de vista del lugar de recepción. Era lo bastante fino como para prever su alcance.

Fue durante aquellos años sesenta cuando mi abuelo, que se había dedicado al transporte cuando todavía se hacía con caballos, tuvo la idea de montar una hípica en Platja d’Aro, junto a Sant Feliu. Un caso típico. La hípica, naturalmente, se nutría del turismo; pronto pudieron añadirle un bar, y luego, encima del bar, unas habitaciones, que en los años ochenta se convertirían en hotel: primero una planta, después otra, y así. Mientras tanto nació yo, y el primer trabajo que tuve en esta vida fue proveer de refrescos las neveras y llenar las cajas con las botellas de vidrio vacías, y otro que se hacía bajo el sol de verano: tomar por las riendas un caballo y acompañarlo con un niño extranjero montado en él dando vueltas a una pista pelada, mientras los padres del niño, que debían de ser franceses, lo observaban desde fuera de la pista. Trabajos infantiles. Más adelante, en la adolescencia, haría de guía montando yo el caballo, y después, de recepcionista de hotel, con aquellas noches tan largas. Son trabajos ideales para los estudios, porque coinciden con las vacaciones.

Quiero contar una anécdota relacionada con las preguntas que se hacía Gaziel. Mi abuelo, que regentaba la hípica, me incitaba siempre a esperar una propina de los clientes. Es una cultura triste y humillante, pero un niño... Bien, ya nos entendemos: me animaba a poner directamente la mano. Y para proteger mi dignidad yo solo tenía, como suelen tener los niños, la autodefensa instintiva de la vergüenza. Y lo pasaba fatal, y le decía: “Abuelo, es que me da vergüenza”. Y la respuesta que me daba me vuelve siempre a la cabeza cuando pienso en el turismo. La respuesta era: “No sé por qué te tiene que dar vergüenza, si no los verás nunca más”. O sea: la pura depredación. Tienes la suerte de que por tu parcela pasan unos pájaros, sacas la escopeta y disparas. Una idea primaria del negocio, inimaginable en una panadería de barrio, en una fábrica, en un mecánico. No sufras por el cliente, que no lo verás más.

No estoy diciendo que el turismo sea eso, naturalmente. Solo digo que en ningún otro tipo de negocio mi abuelo

hubiera tenido esa idea irresponsable. Y el problema es que esta depredación no se aplica solo sobre los turistas, sino sobre lo que se le puede ofrecer al turismo. La cultura de la depredación no es solo aplicable al turismo, claro está, y el grado de primariedad de un país se puede valorar a partir de su grado de depredación –se ha visto con la burbuja inmobiliaria, se ha visto con la misma corrupción política. Dicho en términos culturales, estamos hablando de la antitradición.

Es un poco como la cultura del cerdo: todo se acaba aprovechando, de los turistas y del lugar turístico. No hay que crear nada; tomas lo que hay, depredas. ¿Hay playa? Pues sol y playa. ¿Se hace vino? Enoturismo. ¿Se encuentra determinado monumento? Turismo “de cultura”. Y si no hay nada de eso, ya encontraremos la forma. Pensemos. ¿No hay bosques? Pues baños de bosque. Ya llegará el día en que los turistas abrirán los ojos al autoengaño, a la escudería completa de motos que les han vendido con las pretendidas bondades del viajar... ¡Si Homero levantara la cabeza...!

Sin embargo, en tiempo de crisis, ¿qué se puede hacer? En tiempo de crisis te alquilas una habitación de casa. En Barcelona, esto ha llegado a niveles dramáticos con la cuestión de los apartamentos turísticos, pero en la Costa Brava conocemos el problema. A mí mismo me tocó alguna vez dejar mi habitación para que unos turistas pasaran la noche. Marina Garcés habla del chantaje que ello comporta, y con toda la razón, pero ¿a qué no se le puede llamar *chantaje*? Incluso a respirar... Como siempre, es cuestión de grados. Reflexionar sobre el turismo no es fácil porque de él depende directamente la vida de muchos; es una cuestión que hoy toca la médula de nuestro país. El turismo nos alimenta y, por lo tanto, nos condiciona al máximo; el turismo habla muy directamente de nosotros mismos. Deberíamos tener un Observatorio del Turismo de primer orden, a la altura, independentísimo, regulador, que mantuviera el tema constantemente abierto al debate público.

En la última FITUR, Mariano Rajoy trató a la industria turística de “buque insignia” de la economía española, porque lo es. Que de esto haya que enorgullecerse ya es otra historia. Tiene un punto humillante correr detrás de la gente como vendedores de bazar: “¡Tengo esto!”, “¡Quién me quiere!”, “¡Si no quiere playa, tengo montaña! Y si no, tengo...” Pero es la crisis, es de sentido común. En esa misma edición de FITUR, la Generalitat ha realizado la inversión más alta que nunca se ha hecho en una campaña de promoción del turismo: 3,8 millones. La campaña tiene este lema: “Cataluña es tu casa”. El propio Sisa ha cedido para los anuncios los derechos de una canción tan íntimamente nuestra como *Qualsevol nit pot sortir el sol*.

“Cataluña es tu casa”. Aquí se nos muestra el problema. Mi casa es tu casa. ¿No es lógico preguntarse con qué derecho los autores de esta campaña se han sentido autorizados a ofrecer tan alegremente el territorio a los forasteros? ¿Con qué permiso alguien ofrece a otro mi casa? ¿Cataluña no es mía, entonces? ¿Me han echado? ¿No lo ha sido nunca? ¿Me han vendido? ¿No tengo nada que decir? Es otra anécdota, pero explica más que las grandes abstracciones. Si considero que la casa del otro es mi casa, podré hacer en ella lo que me dé la gana. Tendré permiso para depredarla a gusto y se establecerá una competición para ver quién es más espabilado, quién depreda mejor a quién. ■

Miquel Puig Raposo
Economista

Solo hay dos modelos turísticos: el bueno y el malo

En la medida en que nuestro turismo se basa en la creación de puestos de trabajo mal remunerados, no solo crea poco valor, sino que produce una redistribución favorable para los turistas y los empresarios turísticos y perjudicial para el resto de la sociedad, que se empobrece. El modelo lleva a un serio conflicto.

Podemos intentar clasificar el turismo barcelonés en diferentes modelos: de cruceros, de congresos, arquitectónico-cultural, de compras, de despedidas-de-soltero-y-fines-de-semana-de-bajo-coste, etcétera. Cada uno de ellos presenta características muy distintas que apasionan a los expertos y son cruciales para los profesionales. Sin ser ni una cosa ni la otra, mi punto de vista es el del ciudadano que debe convivir con el turismo, y cuyos ingresos no dependen de este más que muy indirectamente. Desde este punto de vista solo hay dos modelos turísticos: el bueno y el malo. El bueno es el que crea mucho valor y lo distribuye bien entre la ciudadanía, y el malo es el que crea poco valor y lo distribuye mal. El turismo barcelonés es de los malos, pero está a nuestro alcance convertirlo en uno de los buenos.

Vayamos por partes. El turismo crea valor y tiene costes, y la cuestión es maximizar el primero y minimizar los segundos. Genera valor porque crea puestos de trabajo y porque los turistas pagan para disfrutar de un patrimonio heredado: el entorno. El turismo tiene costes porque los turistas perturban la misma belleza que persiguen, causan aglomeraciones y encarecen los productos. Está muy bien que coman en las proximidades del Park Güell, pero es una calamidad que devolver la tranquilidad al parque haya exigido establecer una entrada de ocho euros.

Nuestro turismo crea poco valor

Disponemos de estadísticas que miden el gasto que hacen los turistas, sobre todo los extranjeros, y, como es muy alto, se proclama con entusiasmo de manera regular. Ahora bien, el valor que crea el turismo no es igual al gasto que hacen los turistas. De este debe descontarse el dinero que se va de Barcelona: el combustible y la amortización del avión o del crucero, el coste de los artículos de importación que compran en el paseo de Gràcia o en La Roca Village, entre otros. El mejor modo de ver el valor que crea el turismo consiste en sumar los salarios que se llevan a casa los trabajadores de este sector, los beneficios de todos los empresa-

© Maria Corte

rios que operan en él y los impuestos que obtienen las administraciones públicas. En nuestro caso, este valor es bajo.

Es bajo porque la mayor parte de este valor se lo llevan los salarios, y los salarios que cobran los trabajadores que atienden a los turistas son, en general, muy bajos. Y muy estacionales. Por desgracia esta afirmación no puede basarse en estadísticas fidedignas porque no solo no existen, sino que sería difícilísimo elaborarlas, ya que “trabajador turístico” es un concepto equívoco: ¿hasta qué punto lo es un dependiente del paseo de Gràcia? ¿Y un quiosquero de La Rambla? ¿Y un taxista? Pero hay muchos indicios que apuntan en esta dirección: los aportan los datos salariales de sectores muy estacionales (como la hostelería y la restauración), de comunidades muy dependientes del turismo (como las Baleares) y de colectivos concretos: personal contratado para servir copas en chiringuitos de playa, o el servicio de habitaciones, subcontratado por los hoteleros...

Y tenemos indicios macroeconómicos. Por ejemplo, que los ingresos del turismo por habitante no son superiores en Cataluña que en Austria –unos 1.750 euros anuales–, mientras que la presión turística es mucho más intensa aquí que allí. El motivo es claro: un camarero austriaco cobra mucho más que uno catalán. Llegados a este punto, la pregunta es inevitable y muy pertinente: si Barcelona es mucho más atractiva que Viena, ¿por qué nuestros trabajadores turísticos tienen que cobrar menos por el mismo trabajo?

Una perversa redistribución del valor

El turismo ha creado muchos puestos de trabajo. Sin duda. Pero la mayor parte de ellos han sido ocupados por inmigrantes. Ya he dicho que no se puede hablar con certeza del mercado de trabajo turístico, pero los indicios son también en este caso inequívocos. Por dar solo un dato: en lo que va de siglo, el número de puestos de trabajo creados en España

(la Seguridad Social no desagrega territorialmente esta información) por los sectores que habitualmente se identifican con el turismo –hostelería y restauración, agencias de viajes, etcétera, además del comercio– coincide exactamente con el incremento que ha experimentado el número de trabajadores extranjeros. Este hecho limita extraordinariamente el beneficio que la sociedad barcelonesa en general haya podido obtener del turismo.

Pero hay más. Es mucho más importante el impacto que tienen sobre la sociedad en general los trabajadores con bajos ingresos. En síntesis: una persona que cobre menos de 1.200 euros al mes pagará en impuestos a lo largo de su vida (sobre todo, por el IVA de lo que consume) una cantidad muy inferior al gasto público que generará en educación y salud y en el ámbito sociosanitario. En cuanto a los trabajadores estacionales, tienen derecho a una pensión que supera el valor de sus cotizaciones. Todo ello es el resultado de una estructura social que protege a los que menos ganan y que nos caracteriza como sociedad civilizada, pero que es totalmente relevante para analizar la distribución del valor generada por el turismo: un turista que paga un servicio prestado por un trabajador cuyo salario mensual no llega a los 1.200 euros o que es estacional, está siendo subvencionado, porque el servicio de esa persona cuesta más.

Dicho de otro modo, en la medida en que nuestro turismo se basa en la creación de puestos de trabajo mal remunerados –la mayor parte ocupados por inmigrantes–, el turismo no solo crea poco valor, sino que lo redistribuye en favor de los turistas (y de los empresarios) y en contra del resto de la sociedad, cuyo empobrecimiento se manifiesta en forma de servicios sociales más congestionados y de pensiones más amenazadas. Los vecinos de la Barceloneta protestaban por las molestias que les causan los turistas. No sabían que, además, los empobrecen.

¿Qué se puede hacer?

Los atractivos turísticos de Barcelona son excepcionales, como excepcional es el acierto que ha caracterizado a los gestores privados y públicos que los han promocionado. No obstante, nuestro turismo crea poco valor y lo distribuye de una manera perversa. La solución no pueden aportarla los empresarios, porque habría que subir el salario mínimo o bien aumentar la presión fiscal. Un camarero vienés gana más que uno barcelonés no porque sea más hábil con la bandeja, sino porque así está estipulado. Con respecto a los impuestos, cuando AENA dobló la tasa en El Prat y cuando la Generalitat implantó la mal llamada tasa turística, se oyeron predicciones apocalípticas, pero el número de visitantes no ha parado de crecer. El empresario no pierde en ningún caso porque puede trasladar el coste al turista. Y los turistas no dejarán de venir a Barcelona porque la cerveza sea más cara; si tal fuera el caso, dejarían de ir a Viena.

Me piden una predicción a diez años. Es evidente: si continuamos con el actual modelo de minimizar salarios y maximizar el número de turistas, llegaremos a un serio conflicto, porque este modelo beneficia a unos pocos y perjudica a la mayoría. Si somos capaces de trasladar al turista los costes reales que ocasiona, los barceloneses estaremos pagando un precio razonable por vivir en una ciudad deseada. ■

José A. Donaire

Universidad de Gerona

Cuatro escenarios turísticos futuros

Los procesos turísticos son causa y efecto de muchos otros que operan como un reloj. Para analizar los efectos del turismo se precisa un estudio amplio de la estructura económica, social y cultural.

En esta década, por primera vez en la historia humana, residirán más personas en la ciudad que en el campo; un efecto más del estallido del fenómeno urbano en los últimos veinte años. Las ciudades son la lectura geográfica más evidente de la globalización. En veinticinco años Barcelona ha conseguido pasar del anonimato a la escala global. Es un salto violento y súbito que lógicamente genera desequilibrios y también una sensación de vértigo.

Las ciudades atractivas tienen el poder de captar talento, inversiones, residentes, estudiantes, congresos internacionales, ferias, cruceros, festivales o *start-ups* que pueden cambiar el mundo. Y, lógicamente, también turistas. Las grandes ciudades turísticas son ciudades globales, que se perciben como centros de iniciativas, experiencias y oportunidades. Las estadísticas consideran que un programador que asiste al Mobile World Congress, un arquitecto que contacta con proveedores locales, un ucraniano que contrata un servicio de oftalmología o un estudiante que asiste a un congreso son tan turistas como una familia que pasa dos días en la ciudad después de un crucero. Por ello no es posible un debate sobre el modelo turístico de Barcelona sin debatir sobre el modelo de ciudad.

El éxito de la ciudad se basa en la internacionalización de algunos de sus iconos centrados en un periodo concreto (finales del siglo XIX y principios del XX) y, especialmente, en un autor, Antoni Gaudí. En un estudio realizado por INSETUR a partir de las imágenes almacenadas en el portal Flickr, hemos podido constatar que un tercio de las capturas sobre la ciudad se dedican solo a cuatro elementos: la Sagrada Família, el Park Güell, La Pedrera y la Casa Batlló. El tráfico turístico está extremadamente concentrado. Hay, por lo tanto, dos ciudades: una que aglutina toda la actividad y otra que vive al margen. Muchos de los efectos negativos del turismo en la trama urbana y el tejido social se explican por esta extraordinaria concentración.

El turismo metropolitano es una rara avis en la dinámica turística. Genera una oferta de alojamiento de nivel medio-alto, con estancias cortas, un gasto medio elevado y una escasa incidencia de los procesos de estacionalización. Más allá de estas pautas generales es difícil hablar del modelo turístico metropolitano y, por lo tanto, del de Barcelona. En los espacios metropolitanos conviven productos turísticos que no tienen ninguna relación entre sí. El turismo de

© Maria Corte

cruceros, el médico, la atracción de la Fira, el turismo profesional, el deportivo, los acontecimientos musicales de gran formato o el turismo de lujo tienen lógicas, circuitos, sistemas de contratación y de promoción, imágenes y efectos completamente diferentes. No existe el modelo turístico de Barcelona porque es el marco en el que tiene lugar la convivencia de productos turísticos (y, por lo tanto, de consumidores turísticos) extraordinariamente diversos. Uno de los errores más frecuentes a la hora de analizar el turismo en la ciudad es considerarlo como un modelo compacto y cerrado, habitualmente reducido a la caricatura.

Los análisis sobre el impacto del turismo se simplifican a menudo en una ecuación con el efecto económico y los efectos sobre la vida cotidiana y social. Además, con frecuencia se plantea como una compensación entre los beneficios del turismo y los perjuicios para la población local, como una balanza con dos brazos. Pero los sistemas metropolitanos son por definición abiertos y complejos. Ello quiere decir que los procesos turísticos son causa y efecto de muchos otros procesos sociales y económicos que operan de forma simultánea como un mecanismo de relojería. El análisis de los efectos (positivos y negativos) del turismo solo es posible con un estudio más amplio de la estructura económica, social y cultural de Barcelona.

En resumen, el debate sobre el turismo en la ciudad requiere matices, complejidad y lecturas cruzadas. Como en el viejo debate que propone Umberto Eco entre apocalípticos e integrados, la valoración sobre el turismo en la ciudad siempre se sitúa en uno de los dos extremos. Ha llegado el momento de los grises en la valoración del turismo metropolitano, porque solo un diagnóstico preciso nos puede proporcionar una estrategia de respuesta minuciosa. Aún es más difícil proyectar el escenario de 2025. Pero permítanme un ejercicio de futurismo. Me temo que

no hay una respuesta posible, porque la complejidad de los mecanismos turísticos no permite proyecciones simplistas.

Escenario 1. La ciudad colapsada

Todas las proyecciones de los organismos internacionales prevén un incremento violento del número de turistas en los próximos años. En un escenario inercial es fácil imaginar que los problemas de congestión se multipliquen y que la especialización turística de unos cuantos barrios acentúe la frontera entre la ciudad turística y la ciudad residencial. Al margen de los conflictos urbanos, la sobrecapacidad de estos espacios debilitará la competitividad del turismo y comprometerá su viabilidad.

Escenario 2. La ciudad secundaria

En un contexto de competencia urbana, se consolidan las ciudades clásicas y se incorporan nuevas metrópolis, especialmente asiáticas y sudamericanas. Barcelona pierde relieve internacional y se convierte en un espacio metropolitano secundario. Esto estabilizará la atracción turística, pero la ciudad perderá capacidad de atracción y algunas de las anclas que pueden sustentar su estrategia de futuro. Es posible que recupere su condición de capital mediterránea y refuerce sus atributos regionales en detrimento de su proyección mundial.

Escenario 3. La ciudad innovadora

Barcelona consolida su proyección internacional como espacio de innovación y consigue atraer empresas, estudios y residentes vinculados al ámbito de la innovación, lo que hace que el turismo de negocios aumente de forma exponencial. Entre 1990 y el 2015, el turismo de negocios se ha duplicado, mientras que el de ocio se ha multiplicado por diez. Barcelona se convierte también en la capital de la innovación turística y refuerza su condición de laboratorio a cielo abierto de las nuevas vías del turismo, del llamado turismo colaborativo al turismo electrónico y, especialmente, al turismo móvil. La ciudad es un referente cosmopolita y universal, pero tiene dificultades para mantener su alma tradicional.

Escenario 4. La ciudad abierta

La estrategia de descentralización, la fuerza centrífuga del turismo, hace que la ciudad pase de dual a polinodal. Los barrios adquieren protagonismo en detrimento de la concentración nodal. El turismo se dispersa y también consigue establecer enlaces con otras ciudades catalanas. El paso de la concentración a la dispersión permite aligerar la presión sobre unos determinados barrios y, al mismo tiempo, ayuda a integrar los elementos locales en la identidad turística de la ciudad.

La Barcelona turística del futuro será el resultado de combinar dos fuerzas. En primer lugar, las externas que explican la probable emergencia de nuevas ciudades-mundo y el incremento de los flujos turísticos y no turísticos a escala global. En segundo lugar, las estrategias públicas y privadas que sean capaces de combatir los principales efectos negativos (concentración, gentrificación, especialización funcional, pérdida de tejido tradicional, banalización) y potenciar los efectos positivos (innovación, distribución, identidad, capacidad de atracción y apertura). ■

AFB

Albert Esteruelas Teixidó y Conrad Vilanou Torrano

Departamento de Teoría e Historia de la Educación. Universidad de Barcelona

Rosa Sensat, una maestra de vanguardia

La gran obra pedagógica de Rosa Sensat, la Escuela del Bosque, nació el 8 de mayo de 1914. Era una institución higiénica y, al mismo tiempo, un espacio de ensayo de los valores de la vanguardia pedagógica. Con la llegada de la República, la fundadora quiso convertirla en el modelo para la renovación de la enseñanza.

Rosa Sensat i Vilà es un caso inusual en la historia pedagógica catalana. Con la redacción del presupuesto de cultura del Ayuntamiento de Barcelona de 1908 y la creación de una red de escuelas al aire libre en 1914, se recogían dos tradiciones –la modernista, que reclamaba que la cultura llegara a todo el mundo, y la novecentista, que entendía la educación como obra de urbanidad– que situaban a Barcelona en la vanguardia educativa.

La aspiración a regenerar la sociedad a partir de la educación confería a los maestros una singular trascendencia que coincidía con el aire fresco que trajo la incorporación de las mujeres al mundo educativo, del que se las había excluido durante siglos. La preocupación por la salud de la infancia, por su formación física, social, moral y estética, dio paso a una pedagogía centrada en la vida –hasta entonces alejada de las aulas escolares–, una educación integral que llevó a Rosa Sensat a centrarse en “hacer personas” (González-Agàpito, 1989). En este contexto nació su gran obra pedagógica, el 8 de mayo de 1914: la conocida como Escuela del Bosque –inspirada en la berlinesa Waldschule de Charlottenburg–, que dirigió hasta 1930, cuando se trasladó al grupo escolar Milà i Fontanals, donde trabajaría hasta 1939.

Antes de la creación de la Escuela del Bosque, Sensat había estudiado Magisterio en Barcelona y, posteriormente, ejerció de maestra en la escuela municipal de El Masnou y en una escuela infantil gerundense. Más tarde obtuvo la licencia de maestra de normal en la madrileña Escuela Central de Magisterio. Trabajó de auxiliar durante cuatro años en la capital del estado, lo que le permitió entrar en contacto con la Institución Libre de Enseñanza. Completó su experiencia práctica en una escuela de Sant Martí de Provençals y, más tarde, en una escuela pública unitaria.

La Escuela del Bosque de Montjuïc se instaló en un parque de gran belleza, con manantiales y jardines; resultaba un lugar especialmente preparado para los juegos y las clases al aire libre. Las instalaciones higiénicas, el gabinete antropométrico, el comedor y la enfermería constituían verdaderas novedades. También la educación estética, gracias a la sala de música, tenía un lugar privilegiado. Disponía de patios cubiertos para resguardarse del mal tiempo, y el comedor estaba en un antiguo chalé morisco que también albergaba otros servicios.

Rosa Sensat siempre se preocupó de gestionar directamente la alimentación procurando su equilibrio (Cussó y

Garrabou, 2004, p. 498), un aspecto poco reconocido, pero que fue de los más importantes (Sensat, 1998). El talento de Sensat se puede percibir en detalles de este tipo y en la obsesión de registrar todas sus vivencias, desde el diario de clase a las notas de los viajes, de manera que podríamos decir que la maestra masnovina tenía manuscrita su vida profesional. Así, el libro *Hacia la nueva escuela* (1934), su obra primordial, no deja de ser un importante documento dedicado a narrar la experiencia atesorada durante los años al frente de la Escuela del Bosque. En un entorno muy bien concebido, potenció la educación de la sensibilidad hasta el punto de que allí se creó “un ambiente favorable al desarrollo del sentido artístico”.

Entre sus obras también destacó *Les ciències en la vida de la llar* [Las ciencias en la vida del hogar] (1923, reeditado en 1998), donde mostró su cualidad de divulgadora científica, experiencia adquirida en el Curso Normal de Enseñanza Doméstica para Maestras de 1921. El programa del libro abordaba cuatro puntos, dedicados a fundamentar científicamente las tareas prácticas y cotidianas del hogar: el aire, el agua, el vestido y la alimentación. El éxito la impulsó a escribir *Cómo se enseña la economía doméstica* (1927), dirigido a la formación de docentes de primaria. Ciertamente, con Rosa Sensat, la enseñanza doméstica adquirió una importancia inusitada y, así, a pesar del sentido reformista de la propuesta, se convirtió en una pionera del feminismo.

Este vitalismo feminista se entendía como una “preparación práctica y consciente para las tareas de la casa” y “una formación completa de la mujer para la vida de familia” (González-Agàpito, 1989, p. 119). A raíz de ello, y tras visitar establecimientos de enseñanza doméstica en Bélgica, Suiza y Alemania, Rosa Sensat se reafirmó en su proyecto de preparar a las niñas como futuras amas de casa. Recordemos que, en 1920, el Consejo de Pedagogía de la Mancomunitat constituyó la Sección de Enseñanza Doméstica, tarea a la que se dedicó en su estancia en Alicante, después de ganar, en 1900, unas oposiciones de maestra de labores. Todo ello la llevó a participar, en 1922, en el III Congrés Internacional d'Enseignement Ménager (París, Office Familial-Ménager). La mujer debía “saber física y química” y fisiología, en cuanto que garante de una economía doméstica que mejorara las condiciones de vida familiares.

Del mismo modo que la ciencia afecta a la vida, también la escuela tiene que ser vida. Sensat hizo suyo este ideario y planteó introducir la vida en la escuela, garantizando un régimen de responsabilidad, como explicitó en *Hacia la nueva escuela*: “Queríamos que fuera el lugar donde se aprendiera a vivir”; una “obra vitalista [...] en contacto íntimo con la naturaleza” que, de paso, asumía los postulados evolucionistas y acercaba la pedagogía a la biología. Por lo tanto, el naturalismo y el vitalismo vertebran la pedagogía sensatiana, que no da saltos porque sigue las leyes de la naturaleza. La vida genera la voluntad de transformar la escuela en un verdadero hogar donde florezca la vida libre y natural, sin rigideces, elementos que atrajeron la incompreensión de algunos sectores. Por ello los niños iban en tranvía y solos a la escuela, empapándose de las experiencias positivas y negativas cotidianas: “Así se familiarizaban con la incompreensión y la injusticia”. Sensat insistía en la

importancia de que el niño asumiera pequeñas responsabilidades: la escuela se convertía en una imagen del hogar y prolongación de la familia que preparaba para la vida social. Tal es el sentido que Galí dio a la expresión “escuela viva”, como representación y expresión de la sociedad.

En fin, la Escuela del Bosque no era solo una institución higiénica, sino una sensacional escuela nueva, puesto que cumplía el requisito de ser una escuela de ensayo en sintonía con los valores de la vanguardia pedagógica. Su deseo era que se convirtiera —llegada la Segunda República— en modelo para todas las escuelas que iban a seguir la renovación pedagógica. Al fin y al cabo, Rosa Sensat luchó contra las miserias de todo tipo: “Todo el espíritu de la escuela se encaminó a formar en torno a la niña una atmósfera de elevación moral por la dignidad...”. Unas miserias y una dignidad que le fueron negadas, ya que, después de la Guerra Civil, Rosa Sensat fue una de las maestras que tuvo que sufrir la depuración del magisterio emprendida por el régimen franquista. ■

Referencias bibliográficas

- CUSSÓ, X.; GARRABOU, R. (2004). “L'Escola de Bosc. Un referent pioner a la transició nutricional moderna a Catalunya”. *Estudis d'Història Agrària*, 17, pp. 497-512.
- GONZÁLEZ-AGÀPITO, Josep (1989). *Rosa Sensat i Vila, fer de la vida escola*. Barcelona, Rosa Sensat/Edicions 62.
- SENSAT, ROSA (1927). *Cómo se enseña la economía doméstica*. Madrid, Publicaciones de la Revista de Pedagogía.
- (1996). *Vers l'escola nova*. Prólogo de Josep González-Agàpito. Vic, Eumo Editorial.
- (1998). *Les ciències en la vida de la llar*. Barcelona, Altafulla [Edición facsímil del original de 1923].
- La obra *Les ciències en la vida de la llar*, los diarios y las impresiones sobre los viajes se pueden consultar en el archivo digital de la biblioteca de Rosa Sensat (<http://mdc.cbuc.cat>).

Rosa Sensat con un grupo de autoridades y el arquitecto Antoni de Folguera, encargado de rehabilitar el edificio del Parque Laribal de Montjuïc como Escuela del Bosque, durante una visita al centro, en 1914. Debajo, niños en el jardín de la escuela, en una fecha no precisada de los años 1920-1925. En la página anterior, Rosa Sensat durante una clase al aire libre.

Brangulí / Archivo Nacional de Cataluña

Oriol Ripoll

Profesor de creación de juegos en Enti (UB). Autor de juegos para proyectos educativos, de publicidad y ocio

Caminos que llevan a los juegos

La creación de un videojuego es un trabajo colectivo en que cada miembro del equipo pone su mirada particular. Andreu Taberner, Rubèn Farrús y Kevin Cerdà son tres autores de videojuegos que han mostrado su talento en las obras que han realizado y, por este motivo, son reconocidos en todo el mundo.

En la Game Developers Conference de San José del año 2004, tres investigadores realizaron una contribución académica que se ha convertido en un marco de referencia de los creadores de videojuegos. Se trata del MDA, siglas de *mecánica, dinámica y estética* en inglés, que presenta un paradigma que acompaña el proceso de creación de un juego. Si el autor crea mecánicas que provocan unas dinámicas en los jugadores y todo ello se representa con una estética, un modo de mostrarlo, los jugadores hacen el camino inverso, y si la percepción inicial, la estética, ya no es agradable, nunca llegarán a disfrutar de las mecánicas o a vivir unas dinámicas determinadas.

Aunque parezcan tres elementos diferentes, están profundamente relacionados. Así nos lo enseñan tres desarrolladores de videojuegos que se adentran en el mundo de la creación cada uno desde uno de estos elementos, pero que luego desarrollan su talento en todos ellos a la vez.

Andreu Taberner (Mataró, 1980) es arquitecto. Un día, en una conversación con su amigo y socio Lukas, se propusieron crear un videojuego. En un primer momento lo plantearon como un reto personal, casi como una apuesta, para ver qué pasaba. Pero lo que empezó como una idea descabellada de café se convirtió en un proyecto profesional que les llevó muchos meses de desarrollo.

El resultado fue *Stubies*, un juego creado solo para aplicaciones Apple en el que Andreu ha podido plasmar que su concepto de diseño es “cuidar todos los detalles”. Los protagonistas del juego son unos pequeños personajes de colores con las cabezas cuadradas que se mueven por la pantalla libremente y que los jugadores tienen que controlar para que choquen entre ellos y superen los sesenta retos que forman el juego.

Cuando Andreu explica el proceso de elaboración, no puede dejar de lado el papel de la estética en la experiencia del usuario, un concepto que es la marca de su creación y que llena todos los momentos del juego, desde los gráficos hasta la manera como se interactúa con los personajes. Por este motivo, hicieron muchas pruebas buscando que los jugadores se sintieran cómodos, que la curva de aprendizaje estuviera muy bien equilibrada y que, de esta forma, los retos fueran asequibles. Sin embargo, este proceso de mejora continua no acabó cuando se publicó el juego, sino que, una vez ya se encontraba en el Apple Store, continuaron analizando las respuestas de los usuarios para mejorar cada uno de los niveles.

No es de extrañar, pues, que *Stubies* destacara en diferentes países. Y todo sin un capital inicial, solo sus horas y sus ahorros, ni ninguna campaña de *marketing*, solo la calidad como sello.

Vivencias personales y narración de historias

Un punto de partida diferente es el de Rubèn Farrús (Balaguer, 1983). Farrús ha sido director de desarrollo de *Spirits of Spring*, un videojuego que salió el último trimestre del 2014 para dispositivos con IOS, y que tiene una narrativa tan potente que atrapa a los jugadores y no los deja ir hasta que llegan al final de la historia.

Fotos: Albert Armengol

En este caso, Rubèn y su equipo quisieron hacer como en cualquier otra disciplina artística: que en la raíz del juego hubiera una vivencia personal. El tema fue el acoso, una experiencia que muchos de los trabajadores de Minority, la compañía que ha desarrollado el juego, habían vivido. No obstante, el juego no habla directamente de acoso escolar, sino que lo hace a partir de una metáfora inspirada en las historias de los indios cree que le contó a Rubèn uno de los trabajadores de Minority. Y a partir de esta historia nacen todas las mecánicas que hacen avanzar el juego.

Partir de las vivencias personales ha modificado todo el proceso de creación. En algunos momentos de su desarrollo han tenido que cambiar algunas de las mecánicas o de las cinemáticas (pequeñas escenas que aparecen autónomamente con el fin de contar la historia) con el objetivo de que los jugadores tengan la experiencia adecuada. Farrús explica que en un acoso tiene importancia lo que te pueden llegar a hacer, más que lo que te hacen realmente. Por eso, en el juego no hay golpes, ni peleas, solo la presencia aterrador de los acosadores.

A Kevin Cerdà (Sabadell, 1988) le gusta contar historias y su mirada sobre los videojuegos es la del narrador que utiliza el juego para crear momentos memorables en los que la diversión de los jugadores, entendida de forma muy amplia, está en el centro de todo. Este concepto *jugador-céntrico* hace que tenga claro que, aunque en un juego hay una historia creada, quien juega es quien acaba haciendo que se perciba de un modo u otro.

Como buen narrador de historias, Kevin busca las ideas en cualquier fuente: películas, libros, conversaciones, exposiciones e incluso en los pequeños juegos realizados con Flash que, a ratos perdidos, nos entretenían frente al ordenador hace unos cuantos años. Todo puede ser el germen de un nuevo juego. Cuando tiene una idea, la apunta en una libreta y la desarrolla hasta que puede ver el diseño de un juego con una narrativa y unas mecánicas. Muchos nunca salen del papel, pero este ejercicio continuado de creación le permite contemplar cuáles son las propuestas que vale la pena desarrollar. Una idea que vio la luz es la de *Nihilumbra*, el juego que publicó en el año 2012 para telé-

fonos y tabletas con IOS y que después saltó a los ordenadores. El juego tuvo muy buena acogida y recibió varios premios. En este caso, acompañamos a Born, un personaje que sale de la nada y que huye del vacío que intenta atrapar. La única manera de conseguirlo es utilizar los colores a su favor. Y el resultado es un juego de plataformas, con retos interesantes y una curva de aprendizaje muy bien trabajada.

Estudios independientes

Andreu, Rubèn y Kevin forman parte de una generación de desarrolladores de videojuegos del mundo *indie*, pequeños estudios independientes que buscan crear productos de mucha calidad partiendo de la mirada especial de sus creadores. Cada uno de ellos ha elaborado un método de trabajo propio y ha vivido unas experiencias en la industria de los videojuegos que se complementan, y pueden ser referentes para los futuros creadores que en este momento están formándose.

El sello de Andreu es el gusto por el trabajo y la búsqueda de la perfección en todos los procesos, es la creación a fuego lento, analizando con pragmatismo los resultados obtenidos. Para Rubèn, la función de un diseñador de videojuegos es preguntarse continuamente por qué coloca o elimina un determinado elemento y tener largas discusiones con su equipo para encontrar un criterio que se refleje en sus creaciones. Kevin, por su parte, busca una frase que defina el juego y después orienta todos los elementos que intervienen en él para que respondan a esa definición.

Los tres parten de puntos de vista diferentes, pero sus trabajos tienen un denominador común: el trabajo hecho con cuidado, prestando atención a los pequeños detalles para que el resultado sea el deseado. Su objetivo final es que los jugadores se sientan motivados para jugar gracias a una estética determinada y, a partir de ahí, que tengan unas determinadas vivencias gracias a las mecánicas que se han utilizado. Todo un reto. ■

De izquierda a derecha, en la página anterior y en esta, Andreu Taberner, Kevin Cerdà y Rubèn Farrús, desarrolladores de videojuegos.

© Elisenda Llorch

Peter Roland Bush

Traductor. Universidad de Oxford

Medio siglo de literatura y política

No hay nada como la propia experiencia para ayudarte a traducir autores con una visión poco heroica de Barcelona. Las obras de ficción catalanas disponibles en inglés ponen de relieve la vida y la historia de la ciudad con una prosa tan hábil, incisiva y original como cualquier obra de Gaudí o Picasso.

“¿Le gustaría conocer a alguno de mis poetas? Tengo para todos los gustos: románticos, trágicos, surrealistas... y todos a muy buen precio”, me preguntó una elegante mujer de cabello gris en un bar de la calle Balmes mientras me iba pasando ante los ojos un librito con lo que me parecieron poemas escritos a mano por varias personas y con diferentes tintas. Corría 1970 y yo acababa de salir de una reunión clandestina con estudiantes y sindicalistas a los que había estado instruyendo sobre las virtudes del marxismo revolucionario. En aquel momento me rondaba por la cabeza un trabajador que, a mi parecer, no había salido muy convencido de la reunión. Pensaba en aquel hombre y en la seguridad, sobre todo teniendo en cuenta que llevaba la bolsa llena de panfletos subversivos y que Barcelona, por aquel entonces, era una ciudad tétrica gobernada por la policía franquista. Fijé la mirada en la mujer, con sus pendientes relucientes, y le murmuré, parpadeando, que no estaba de humor para aquel tipo de lírica. Salió del bar enfurecida.

Durante los últimos cincuenta años, tanto la literatura como la política siempre han estado vinculadas a mi experiencia de Barcelona. En 1965, todavía en Cambridge, leí historia y literatura española medieval y quedé impresionado por el poder de aquella ciudad que había sido capaz de

imponer su ley marítima de un extremo al otro del Mediterráneo, la misma que en 1936 se convirtió en el centro de una revolución social incipiente para acabar siendo, más tarde, la capital de un país inexistente cuya lengua se prohibía. Incluso Cervantes dedicó los últimos capítulos de *El Quijote* a las maravillas de la ciudad en el siglo XVII, cuando contaba con una próspera industria editorial y un influyente puerto y moriscos como Ricote estaban a punto de ser expulsados de la única tierra que conocían.

En 1968, en una época en que mi pensamiento estaba dejando atrás la literatura para dar un giro hacia la política, finalmente tuve la oportunidad de viajar hasta Barcelona para investigar sobre la Revolución de 1868. Visité varias bibliotecas, donde te recibían hombres gruñones que te traían los libros y los periódicos viejos llenos de polvo y te los soltaban sobre la mesa como si fueran latas de alubias. Luego, al salir de la universidad o la hemeroteca, me dirigía a la oficina central de Correos para recoger mis cartas callejeando por el Barrio Chino, donde de repente te topabas con grupos de hombres apiñados en las esquinas –a un jovenito inglés como yo sacado de las marismas de Lincolnshire le parecía que tenían cara de hambrientos desesperados y que lo miraban con ojos amenazadores– y con señoras

obesas embutidas en vestidos ceñidos y cortos, con los labios pintados de un rojo llamativo, que se resguardaban en las entradas de los bares –difícilmente con la intención de escribir poesía– y te solicitaban al verte pasar.

Al cabo de unos años abandoné la dialéctica y cedí la columna que tenía reservada en el *Workers' Press* y que firmaba como Juan Gómez, aquel periodista ibérico omnipresente que lo mismo cubría noticias de Arequipa que de L'Hospitalet. Paralelamente, Barcelona se iba deshaciendo, poco a poco, del gris de la dictadura. Recuerdo ir bajando por la Rambla y poder comprar *Mundo Obrero*, del Partido Comunista, para luego subir a una golondrina y dar una vuelta por el puerto junto a trabajadores del transporte público en huelga mientras escuchaba la *Oda al paper de wàter* de La Trinca, al ritmo de la *Quinta* de Beethoven. De repente, ¡todo era posible!

Aprendí catalán en Londres con hijos de catalanes exiliados; quedábamos en cafés, pubs o parques e intercambiábamos una hora de inglés por una de catalán, que combinaba con la gramática y los ejercicios de Alan Yates. Por aquel entonces yo daba clases en un centro de secundaria y confiaba poder intercambiar mi puesto con un profesor catalán en el año 1978, pero el proyecto no salió adelante y al final terminé en Archena, en Murcia.

Fue durante mi época como subdirector de la Fortismere School, al norte de Londres, cuando me estrené como traductor literario con la obra de Juan Goytisolo *Coto vedado*, en la que cuenta, entre otras cosas, sus incursiones con Jaime Gil de Biedma por las callejuelas y los burdeles de Barcelona. De la traducción nacieron encargos para trabajar en cinco programas sobre cultura internacional de la cadena de televisión británica Channel 4. El Barrio Chino estaba cambiando para convertirse en el Raval de hoy en día, que a Goytisolo le gusta comparar con Marrakech. También escribí sobre un proceso de la Inquisición contra un morisco, que luego representamos y filmamos con actores catalanes en un sótano renacentista de la calle Canuda. Llegados a ese punto, mi interés por la historia, la literatura y la política catalanas y españolas me habían conducido a una nueva vida dedicada a la traducción literaria, primero como traductor, profesor y promotor, y finalmente, a partir de 2003, como traductor autónomo a tiempo completo establecido en Barcelona y casado con una catalana, Teresa Solana, a su vez traductora y novelista.

¿Qué me han enseñado sobre la ciudad estos últimos once años? Como la mayoría de las grandes ciudades con algo de historia, Barcelona está formada por pueblos distintos, de los que yo he vivido en cinco. Es en estos barrios –Sarrià, Sant Gervasi, Gràcia, Vallcarca y El Putxet– donde he traducido algunas de las mejores obras de la literatura catalana contemporánea. Y la exploración física ha venido acompañada de la inmersión en los mundos literarios de Quim Monzó, Empar Moliner, Najat El Hachmi, Joan Sales, Mercè Rodoreda, Josep Pla y, por supuesto, Teresa Solana.

He respirado el aire puro de montaña subiendo por los senderos que se encuentran sobre la calle Cardedeu y que llevan hasta un tranquilo parque de barrio, elegantemente decorado con una cantera de Bohigas y Mackay coronada por una escultura de Chillida. En Pérez Galdós, en Gràcia, no podíamos abrir la ventana por el humo de los coches que

se alineaban en la calzada. Menos mal que la calle tenía que quedar libre de tráfico... o por lo menos así nos lo había asegurado el promotor inmobiliario. Me planté tras la puerta el día que el vecino se puso a aporrearla a las dos de la madrugada. Maldije todas las veces que un techo se caía y que una pared temblaba; otro gasto imprevisto que sumar al desembolso de la hipoteca. He visto a mujeres mayores en la calle Hercegovina llevando brazaletes con la bandera franquista, la misma bandera del águila con que algunos motoristas se envolvían el torso la noche del clásico mientras circulaban profiriendo gritos. He visto anarquistas vestidos con ropa gótica paseando a sus mastines por la plaza del Diamant. Me he sentado en sofás de piel blancos en salas pintadas de blanco en las que se servía Moët y donde uno oía hablar de las virtudes del dinero negro.

No hay nada como la propia experiencia para ayudarte a la hora de traducir a autores de prosa irónica con una visión poco heroica de la ciudad y unas divisiones de clase que siguen vigentes para quienes no se pasan el fin de semana celebrando despedidas de soltero por la Barceloneta. Las numerosas obras de ficción catalanas disponibles ahora en inglés ponen de relieve la vida y la historia de la ciudad con una prosa tan hábil, incisiva y original como cualquier obra de Gaudí o Picasso. Y cuando tuve la oportunidad de traducir *Incierta gloria*, de Joan Sales, el recuerdo de las horas que había pasado estudiando los conflictos entre anarquistas y marxistas durante la década de 1870, o las horas que había dedicado a discutir con los partidarios de las corrientes trotskistas de Barcelona en los años sesenta... todo ello me inundó de nuevo la cabeza para dar vida a mi lenguaje. Esa sí fue una gran novela en la que la Guerra Civil es contada por alguien que la vivió en sus propias carnes, un relato que va más allá de los de Orwell y Hemingway. ¿Acaso un traductor puede aspirar a un mayor reto? ■

La muerte de Franco en los periódicos de los quioscos de la Rambla, el 20 de noviembre de 1975.

Pérez de Rozas / AFB

© Oriol Malet

Bernat Puigtobella

Preparados para la adversidad

Hace diez años Barcelona vivió uno de los momentos más dramáticos de su historia reciente. Las obras de excavación de la línea 9 del metro afectaron a los cimientos de algunas casas del barrio del Carmel: más de mil vecinos fueron desalojados y hubo que interrumpir las obras.

Dos años más tarde, entre 2007 y 2008, la ciudad volvió a vivir una serie de episodios críticos que pusieron de manifiesto la vulnerabilidad de las infraestructuras y los servicios urbanos: un riesgo de sequía extrema que obligó a poner en marcha un plan para traer agua a la ciudad mediante barcos cisterna, un importante apagón eléctrico provocado por la sobrecarga de una central transformadora y un episodio de caos en el transporte cuando las obras del tren de alta velocidad causaron interrupciones en el servicio ferroviario.

La concentración de estos contratiempos adquirió una magnitud sistémica y obligó a activar un plan de detección y prevención de riesgos. Con el objetivo de mejorar la capacidad de reacción y de respuesta de la ciudad ante futuras adversidades, el gobierno municipal puso en marcha un plan estratégico.

De resultas de ello, Barcelona ha sido la primera ciudad del mundo en crear un departamento de resiliencia urbana y se ha posicionado como un referente internacional en este campo. Desde el 2013 es la sede del programa de resiliencia de ONU-Hábitat y desde este mismo año participa en el proyecto “100 Resilient Cities”, seleccionada por la Fundación Rockefeller, que destina 100 millones de dólares a programas de resiliencia urbana.

Resiliencia: prevenir, mitigar, recuperarse

El concepto de resiliencia no se limita a la virtud de encajar la adversidad y sobreponerse, sino que también incluye la capacidad de sacar un rendimiento positivo de la desgracia.

Judith Rodin, presidenta de la Fundación Rockefeller, define la resiliencia como la capacidad de prever la adversidad y recuperarse, así como de adaptarse y crecer a partir de experiencias traumáticas. La construcción de la resiliencia permite prevenir o mitigar situaciones potencialmente desastrosas que pueden alterar el funcionamiento normal de una ciudad. Y en el peor de los casos, identificar o cuando menos dar mejor respuesta a aquellas adversidades que no podemos predecir ni evitar.

Rodin no limita el concepto de resiliencia a la virtud de encajar y sobreponerse a la adversidad, sino que lo amplía para incluir la capacidad de sacar un rendimiento positivo de la desgracia. Habla incluso de dividendos para referirse a aquellas capacidades y beneficios que se generan gracias a la construcción de la resiliencia, por ejemplo, tener disponibilidad y estar alerta, capacidad de respuesta y de revitalización. Idealmente, dice Rodin, “cuanto más aptos seamos

para gestionar el desorden y más habilidades desarrollemos para construir la resiliencia, más capaces seremos de crear o servirnos de nuevas oportunidades, tanto en tiempos turbulentos como en días de bonanza. Estos son los dividendos de la resiliencia”.

La construcción de la resiliencia es cada vez más urgente y necesaria en un mundo marcado por la volatilidad. Solo hay que leer los periódicos para comprobar día sí y día también como alguna turbulencia perturba el curso normal de las cosas: un ciberataque, un nuevo virus, una tormenta devastadora, un ataque terrorista, una bancarrota sistémica, un desastre natural o una deflación repentina en los parqués de las bolsas pueden tener efectos desestabilizadores para un gran número de personas. Rodin destaca tres ámbitos de disrupción que son propios y definitorios del momento que vivimos: la urbanización, el cambio climático y la globalización.

Los tres grandes retos del siglo

La población mundial se está urbanizando de manera vertiginosa. Cada día son más las personas que emigran del campo a la ciudad. El crecimiento desordenado o improvisado de las grandes urbes genera bolsas de población vulnerables a las amenazas del cambio climático o las epidemias. La expansión desordenada de las grandes metrópolis también altera los ecosistemas, de manera que la urbanización no solo tiene un impacto social, sino también ecológico.

El segundo gran reto que afronta la humanidad en este nuevo siglo es el cambio climático, que provoca de modo recurrente desastres naturales cada vez más frecuentes y graves. Asistimos con preocupación al calentamiento global y el aumento del nivel del mar, a inundaciones y sequías que han generado desplazamientos demográficos y han dado lugar a un nuevo tipo de éxodo, el del refugiado climático.

Vicente Zambrano

Antonio Lajusticia

© Mike Clarke / AFP / Getty Images

Arriba, el paseo de Lluís Companys cubierto de nieve, en febrero de 2010. Sobre estas líneas, una multitud trata de retirar fondos del banco BEA de Hong-Kong como consecuencia de los rumores divulgados sobre las relaciones de esta entidad con la banca quebrada Lehman Brothers, en septiembre de 2008.

El tercer factor que determina nuestro presente es la globalización, que ha acelerado el cambio que vivimos y ha introducido nuevos riesgos y variables, desconocidos hasta ahora. También ha añadido complejidad a nuestros sistemas y ha comportado un incremento de la volatilidad económica. Como todo está interconectado, dice Rodin, en este sistema masivo de sistemas una única disrupción a menudo dispara otra, que a su vez puede exacerbar los efectos de la primera, de manera que el choque original se convierte en una cascada de crisis. Una tormenta, por ejemplo, puede afectar las infraestructuras y terminar desencadenando fácilmente un problema de salud pública. Una turbulencia discreta puede acabar provocando una catástrofe a gran escala. Según estimaciones del Banco Mundial, entre 1980 y 2012 las pérdidas por desastres naturales fueron de casi 4 billones de dólares en todo el mundo.

La resiliencia no es una virtud innata o genética, sino una calidad que se puede desarrollar, tanto si hablamos de un individuo como de una comunidad u organización. Según Rodin, para que una ciudad sea resiliente debe tener seis virtudes fundamentales: atención, diversidad, redundancia, integración, autorregulación y adaptación.

Atención

Hay que ser consciente de las propias fuerzas y límites y estar atento a las posibles amenazas y riesgos. No hay bastante con estar al corriente de la propia vulnerabilidad. Ante una crisis, se debe poder incorporar nueva informa-

ción y ajustarse a los cambios que se producen en tiempo real. En el caso de una ciudad como Barcelona, “la gestión de los servicios urbanos comporta una gran complejidad debido a los múltiples agentes que intervienen en el proceso –sostiene Ares Gabàs, responsable del programa de resiliencia urbana del Ayuntamiento de Barcelona–. Hay que construir las herramientas y las estructuras organizativas necesarias que permitan abordar la gestión de la ciudad de manera transversal e intersectorial”.

La atención primaria empieza por la gestión de las incidencias en los servicios de la ciudad, que se lleva a cabo a través de la Central de Operaciones de Hábitat Urbano, una pieza clave en el proceso de creación de resiliencia. La central tiene como misión afrontar situaciones críticas que puedan llegar a comprometer la continuidad funcional de la ciudad y abordar los casos con los diferentes agentes y operadores –públicos y privados– que intervienen en la gestión de los servicios urbanos.

La Central de Operaciones gestiona cualquier incidencia detectada en el espacio público que requiera una acción o una reparación urgentes. Se organiza en tres turnos que cubren las 24 horas del día, los 365 días del año, para hacer frente a las emergencias que se declaran en Barcelona. Recibe los avisos de los servicios proactivos o de la ciudadanía y gestiona los operativos con equipos de acción inmediata que se distribuyen por la ciudad, garantizando la rápida reducción o eliminación de los peligros localizados en el espacio público.

Diversidad y redundancia

Para que una ciudad sea resiliente ha de tener recursos diversos, incluso redundantes, de modo que su funcionamiento no se detenga si alguna pieza del sistema falla.

Un ejemplo de redundancia sería el acuerdo entre Transports Municipals de Barcelona y Urbaser, la empresa que gestiona la recogida de basuras. Tanto los autobuses como los camiones de residuos funcionan con gas y tienen su propia gasolinera, pero se ha previsto que, en caso de que se agote el combustible o se detecte alguna incidencia, tanto los autobuses como los camiones se puedan abastecer indistintamente en cualquiera de los puntos.

Integración

Para gestionar las incidencias no basta con tener reflejos y un buen equipo de bomberos y de guardia urbana. Se requiere que toda la información relevante para el funcionamiento de la ciudad esté integrada. Para ello, según Rodin, las funciones deben estar coordinadas y se tiene que poder actuar de un sistema a otro, colaborativamente, para buscar soluciones cohesionadoras. Para llegar a este nivel de integración, la información debe ser compartida, y la comunicación, transparente.

Para hacer frente a este reto, el Departamento de Resiliencia de Barcelona ha creado la Situation Room, una plataforma de gestión de la información que tiene como objetivo aportar una visión integral del estado de la ciudad aglutinando los datos relevantes de los diferentes sistemas. “La gestión de la ciudad es compleja por la multiplicidad de operadores que intervienen y porque, a pesar de las evidentes interdependencias que hay entre los diferentes sistemas

urbanos, estos a menudo realizan una gestión aislada de la información —explica Gabàs—. La Situation Room abre una nueva posibilidad de gestionar y compartir la información con todos los agentes implicados y permite analizar de manera conjunta datos que hasta ahora era imposible correlacionar, aportando un nuevo conocimiento de apoyo para la toma de decisiones, ya sea a nivel estratégico u operativo”.

Con esta voluntad de integración recientemente se ha creado la Barcelona Urban Resilience Partnership, una iniciativa promovida por el Ayuntamiento en el contexto del City Resilience Profiling Programme de ONU-Hábitat, para consolidar y fomentar la colaboración público-privada con empresas proveedoras de servicios (Acsa, Aguas de Barcelona, Cespa, Endesa, FCC, Tyspa y Urbaser), consultorías e ingenierías (Anteverti, Bac Engineering Consultancy Group, Institut Cerdà, Opticits) e instituciones académicas y centros de investigación (BSC, CIMNE).

Autorregulación

La ciudad debe contar con mecanismos de autorregulación que le permitan tener averías sin caer en el colapso generalizado. Hay que poder trampear situaciones anómalas sin que provoquen un efecto dominó.

Es sabido, por ejemplo, que el agua que consumen los habitantes de Barcelona procede principalmente de los ríos Llobregat y Ter. Estas aguas se reparten entre los barrios del sur y del norte de la ciudad, a grandes rasgos. Hace tres años, sin embargo, se produjo una avería grave en una conducción que podía haber dejado sin servicio a la mitad de los barceloneses y a una parte del área metropolitana. La catástrofe se evitó gracias a una conducción inaugurada poco tiempo antes que conecta los sistemas Ter y Llobre-

gat a través de la sierra de Collserola, y que permitió reenviar el agua del Llobregat hacia los sectores abastecidos habitualmente por el Ter. La avería podría haber generado mucho ruido, pero casi nadie se enteró del suceso ni tuvo motivos de preocupación.

Adaptación

Una ciudad debe ser capaz de ajustarse a las nuevas circunstancias generadas ante una situación de crisis, desarrollando nuevos planes, implementando nuevas acciones y, si es preciso, modificando el comportamiento para evitar futuras desgracias. Después de la devastación causada por el huracán Sandy en Nueva York, el gobierno de la ciudad optó por buscar soluciones que permitieran plantar cara a futuras tormentas. En lugar de construir un dique más alto, que tarde o temprano podría verse superado por otro huracán, se optó por crear parques costeros que en caso de tormentas descontroladas operasen como terrenos inundables, y que, en tiempo de bonanza, serían nuevos espacios para uso público.

Con esta misma voluntad de adaptación, el Ayuntamiento de Barcelona ha creado las denominadas Mesas de Resiliencia. Inicialmente, el objetivo era reducir la vulnerabilidad de la ciudad ante riesgos relacionados con infraestructuras y redes de servicios, pero actualmente el foco tiene un alcance más amplio, ya que también contempla riesgos naturales y antrópicos que pueden afectar la garantía de continuidad funcional y la prestación de servicios de la ciudad. ■

Más allá de la resiliencia

Nassim Nicholas Taleb ha expandido y, en cierto modo, revolucionado el concepto de resiliencia con *Antifragil: las cosas que se benefician del desorden*, un ensayo en que explora los efectos de la incertidumbre en todos los ámbitos de la vida, desde la ciencia hasta la economía, pasando por el arte, la educación o la política.

Taleb, autor de origen libanés afincado en Estados Unidos, ha sido corredor de bolsa e investigador académico, y actualmente es profesor de ingeniería del riesgo en el Instituto Politécnico de Nueva York. Taleb acuñó el término *antifragil* al constatar que hay cosas que se benefician de los impactos que reciben. Son fenómenos que crecen o prosperan cuando se ven expuestos a la volatilidad, el azar, el desorden, el riesgo o la incertidumbre. Y, con todo, a pesar de su ubicuidad, no hay un antónimo de fragilidad. Taleb propone antifragilidad, un concepto que va más allá de la resiliencia o la fortaleza. El resiliente recibe el golpe y se mantiene en pie. El antifragil, en cambio, mejora con la acometida de la adversidad. Todo lo que ha cambiado y

sobrevivido a lo largo del tiempo se ha beneficiado de la antifragilidad. No podemos entender la resistencia bacteriana, ni los sistemas políticos, ni el éxito bursátil o editorial, ni siquiera nuestra propia existencia como especie sin el fenómeno de la antifragilidad. Taleb lo expresa en estos términos: “Los humanos somos mucho más aptos para hacer que para pensar. Prefiero ser tonto pero antifragil que muy inteligente y frágil”.

Si la antifragilidad es la propiedad de todos los sistemas naturales y complejos que han sobrevivido, aislarlos y desproverlos de factores desequilibrantes los debilitaría y a la larga los mataría. Buena parte de nuestro mundo moderno se ha estructurado con un ánimo sobreprotector, con políticas que han intentado alterar los comportamientos de los ciudadanos de arriba abajo.

Así como casi todo lo que se postula de arriba abajo bloquea la antifragilidad y tiende a debilitar el crecimiento, todo lo que crece desde abajo lo hace bajo la justa presión del estrés y el desorden. ■

Cinco acciones de resiliencia

El Departamento de Resiliencia Urbana se ha propuesto integrar toda la información funcional de la ciudad para prevenir o mitigar incidencias o accidentes que puedan tener un impacto negativo en el curso normal de la vida de los ciudadanos. La integración ha permitido definir riesgos y realizar diagnósticos para emprender estrategias y proyectos que protejan las infraestructuras. He aquí algunos ejemplos de las acciones planteadas, ejecutadas o en proceso de desarrollo que se encuentran en el Plan de resiliencia de Barcelona.

Dani Codina

Interferencias entre cañerías de gas y agua

En el barrio del Poblenou se vivió una incidencia grave en la que los vecinos se quedaron sin calefacción ni agua caliente por culpa de una filtración de agua en las cañerías del gas. Para responder a incidencias de este tipo, se ha establecido un protocolo entre el servicio de protección civil del Ayuntamiento y las compañías de servicios.

El procedimiento, que obliga a representantes de todas las compañías a reunirse en el lugar donde se ha producido una incidencia hasta determinar las responsabilidades, permite mejorar la capacidad de respuesta, el tiempo de restablecimiento del servicio y la coordinación entre servicios para evitar posibles errores en cascada.

Manual de explotación de túneles urbanos

El Departamento de Hábitat Urbano realizó una auditoría del estado de los túneles urbanos que permitió detectar un punto débil: la existencia de una multiplicidad de contratos con las empresas que los gestionan, lo que hacía prever que, en caso de accidente o avería, sería complicado atribuir responsabilidades y obtener respuestas y soluciones inmediatas, según el caso.

El plan de resiliencia ha previsto un cambio de modelo contractual que garantice un servicio integral para el mantenimiento y la operativa de los túneles, de modo que la gestión recaiga en una sola empresa y un solo mando. Para asegurar el correcto funcionamiento del modelo se ha preparado un borrador de manual de instrucción técnica para el diseño y la explotación de los túneles, que, entre otros elementos, recoge la normativa esencial en materia de seguridad, actualmente dispersa en diferentes decretos y directivas españolas y europeas.

Integración de la información funcional

El Departamento de Resiliencia de Barcelona, con la colaboración del Instituto Municipal de Informática, ha creado la llamada Situation Room, una plataforma de gestión de la información, actualmente en fase de desarrollo e implementación, capaz de procesar y visualizar diferentes tipos de datos. De los datos cruzados entre todos los servicios municipales y otros se origina una cartografía dispuesta en muchas capas, que permite saber por dónde circulan cañerías de gas y agua y redes de electricidad y telefonía. Desde el Centro de Control se trabaja con las compañías de servicios para mejorar la comunicación de los avisos cuando haya

Dani Codina

La depuradora de aguas residuales de Sant Adrià. Arriba a la derecha, el túnel de la Rovira.

Ciclo del agua

El plan estratégico ha previsto la ampliación de los depósitos de aguas pluviales. La red de drenaje no siempre puede absorber las lluvias torrenciales. Para evitar que el agua de lluvia rebose o genere taponos de barro se han construido depósitos para retenerla. Los depósitos, a la vez, evitan el vertido incontrolado al mar de los sedimentos y otros residuos de las lluvias torrenciales.

Con el almacenamiento del agua se regula el caudal que llega a las depuradoras y, así, una vez finalizado el episodio de lluvia intensa, se garantiza el tratamiento del agua que se devuelve a la red de drenaje antes de verterla al mar.

una incidencia. Se establece en cada caso una casuística para determinar la gravedad y un protocolo para transmitir la información pertinente.

Hábitat Urbano prevé firmar un acuerdo con todas las compañías de suministro que han adquirido el compromiso de compartir una información de interés público. Cada compañía tiene su propio protocolo de comunicación con Hábitat Urbano en el que se fijan las condiciones concretas para comunicar un fallo en el servicio. Las compañías no se limitan a proporcionar mapas de sus redes, sino que también ofrecen información sobre la infraestructura de la red para facilitar la toma de decisiones en caso de que se produzca, por ejemplo, un socavón en una acera. Estos datos deben permitir cuantificar el número de usuarios afectados por una avería e identificar perjuicios en equipamientos sensibles (escuelas u hospitales) y en la movilidad en la vía pública.

Redundancia en las redes de suministro

Una red de suministro en forma de malla es capaz de mantener el servicio gracias a la redundancia de sus elementos, aunque en un punto se vea afectada por un corte. En este sentido, se han llevado a cabo proyectos para garantizar el suministro de agua potable, como la interconexión de los

depósitos de cabecera de las redes del Ter y del Llobregat o la planificación de las inversiones y las actuaciones en las diferentes cotas de presión para asegurar el abastecimiento a todos los puntos de la ciudad.

Otro ejemplo de redundancia en los servicios urbanos es el protocolo que se ha establecido para que, en caso de avería, la provisión de gas natural comprimido –el combustible que utiliza parte de la flota de autobuses y de los vehículos de recogida de basura– se pueda compartir entre sus respectivas empresas. ■

Portada del sitio web de la Situation Room barcelonesa, plataforma de gestión de la información de los sistemas urbanos.

Una red de cooperación internacional

La Fundación Rockefeller ha seleccionado a Barcelona, entre más de 330 candidaturas, como una de las 35 nuevas ciudades que se incorporan a la red de ciudades resilientes 100RC.

La pertenencia de Barcelona a la red 100RC (100 Resilient Cities), aprobada recientemente, permitirá a la ciudad acceder a herramientas, financiación, asistencia técnica y otros recursos para la construcción de la resiliencia urbana. La red constituye un grupo internacional de vanguardia que incluye a ciudades como París, Londres, Singapur, Bangalore, Ammán o Chicago. Creada en 2013 por la Fundación Rockefeller, que aporta la financiación, 100RC es una organización sin ánimo de lucro dedicada a ayudar a ciudades de todo el mundo a desarrollar la resiliencia para afrontar de manera proactiva los grandes retos del siglo XXI.

ONU-Hábitat ya había reconocido también a Barcelona en 2013, al escogerla como sede mundial de las oficinas de su City Resilience Profiling Programme, en el que la ciudad participa activamente junto con otras nueve urbes. Este programa de cooperación internacional se ha marcado como objetivo, hasta diciembre del 2016, establecer un marco de análisis y probarlo con datos empíricos para calibrar la resiliencia de las ciudades participantes e implementar herramientas de *software* y de interfaz que permitan conectar todos los datos. El objetivo final será definir unos estándares globales de resiliencia urbana y consensuar un nuevo marco normativo que permita monitorizar los sistemas urbanos a escala global.

“Barcelona tiene un concepto de resiliencia muy transversal, ya que no se limita a servicios de infraestructura, sino que también integra los servicios sociales y sanitarios. Ante una emergencia hay que integrar a todos los actores relacionados. Es una aproximación holística. Eso es lo nuevo del modelo de Barcelona”, explica Maíta Fernández, coordinadora del City Resilience Profiling Programme de ONU-Hábitat. “Si se produce un accidente con muertes, los servicios sociales atienden a los familiares y hacen un seguimiento posterior más allá de la media hora del atestado. A partir de aquí los derivan a los servicios que correspondan. Se hace lo mismo con aquellas personas que sufren un incendio en el domicilio y se quedan sin casa”, apunta.

El obstáculo que han de vencer los técnicos de resiliencia a la hora de aplicar sus programas es que las inversiones que piden a menudo son difíciles de justificar. ¿Cómo puede un gobierno municipal destinar una inversión a proteger la ciudad de un mal que aún no ha ocurrido? “El político siempre tendrá otras prioridades. Con todo, programas como el de ONU-Hábitat deben servir para medir unos estándares que permitan hacer frente a las amenazas del futuro, desde las derivadas del cambio climático hasta los ciberataques de los *hackers* o del terrorismo fundamentalista”, asegura Fernández. ■

Enric Vila

Las ciudades como solución

Si els alcaldes governessin el món
[Si los alcaldes gobernasen el mundo]

Autor: Benjamin R. Barber
Ayuntamiento de Barcelona
y Arcàdia Editorial
527 páginas. Barcelona, 2015

Cada época tiene su pensamiento
progre, igual que cada época tiene sus

formas de hipocresía y de ocio. Podríamos decir que el progresismo es el discurso suave y complaciente que el poder establecido adopta en función de cada circunstancia para lanzar el cebo a la gente y conducirla sin violentarla. Hasta la caída del Muro de Berlín, el estado nación monopolizaba todos los ámbitos de la vida y del conocimiento y era un elemento básico en los discursos del *statu quo*. En España, donde la cohesión política es tan frágil, el Estado tiene todavía un papel esencial en la construcción de los discursos progresistas, pero en otras partes del mundo los imaginarios cambian más deprisa. La globalización ha convertido a los viejos estados en estructuras insuficientes para desarrollar la democracia. Ante la emergencia de naciones superpobladas –y supermotivadas– como China, la India o Indonesia, las antiguas potencias occidentales buscan soluciones para preservar su hegemonía.

El último libro de Benjamin Barber, *Si els alcaldes governessin el món*, debe situarse en este contexto. El poder está cambiando de manos. Occidente se siente amenazado justamente cuando los valores occidentales se están imponiendo en todas partes. Las viejas metrópolis ya no pueden competir a través del militarismo, la burocracia y la producción en serie. Como explica

Pankaj Mishra en *From the Ruins of Empire*, cada vez hay más motivos para creer que las antiguas colonias asiáticas podrían acabar dominando a los países occidentales a través de los valores que permitieron a los europeos conquistar el mundo. Por poner un ejemplo aparentemente inofensivo, en 1991 un escritor indio tenía bastante con vender cuatro mil libros para situarse en los primeros puestos de las listas de éxito; hoy los escritores más vendidos de la India colocan tranquilamente cincuenta y cinco mil ejemplares semanales y son leídos por millones de personas.

Ante el brutal cambio de escala que afronta Occidente, las ciudades aparecen como una alternativa que permitiría a las viejas democracias continuar jugando un papel importante en el mundo. Al fin y al cabo, la cultura urbana es una creación de Europa y de Estados Unidos. Además, como explica Barber, en la cultura urbana la sofisticación, el individualismo y la creatividad tienen más importancia que la violencia y la fuerza de las masas.

Hasta hace poco estábamos convencidos de que el capitalismo y el progreso material deberían llevar indefectiblemente hacia una mayor democratización del mundo. El crecimiento de China y de otros países asiáticos ha puesto en duda este prejuicio. La propia India, que es uno de los aliados poten-

© Andrew Burton / Getty Images

“ Un elemento que prestigia a las ciudades es justamente la limitación de su poder. ”

ciales de Occidente, es una democracia inestable, con diferencias sociales extremas y amenazas interiores.

Sin este contexto no se puede explicar el libro de Barber y su propuesta –quijotesca o visionaria– de crear un parlamento mundial de alcaldes que haga de contrapeso a la ONU y trate de impulsar una cultura política más respetuosa con la gestión de las realidades empíricas. Mientras que en un mundo dominado por las ciudades Occidente tendría muchos números para mantener la hegemonía, en un mundo de estados nación la democracia se podría ver superada por modelos capitalistas de cariz autoritario. Cuando Barber detalla las limitaciones que los estados imponen al desarrollo de la democracia, de la economía y de la sostenibilidad ecológica del mundo, evidentemente habla desde el punto de vista occidental –aunque no lo especifique. Para un chino, un surcoreano o un vietnamita, el estado clásico todavía tiene un gran recorrido. No se puede ignorar la mejora del nivel de vida que está experimentando la población de estos países.

No es extraño, pues, que el libro de Barber, y la propuesta que le da sentido, parta de los estudios que las universidades occidentales han promovido sobre el fenómeno de las ciudades y la cultura urbana en la última década. Desde el punto de vista teórico, la obra es un compendio de argumentos ya publicados sobre el individualismo, la interdependencia, los espacios transfronterizos, la contaminación, la liberación de las mujeres, la guerra o el terrorismo. Barber sigue la estela de autores como Richard Florida, Edward Glaeser, Saskia Sassen, Jane Jacobs o el japonés Kenichi Ohmae –que ya anunciaba la decadencia de los estados

nación a mediados de los años noventa del siglo pasado. Desde puntos de vista muy diversos, todos estos autores ya habían explicado, antes que el mismo Barber, que las ciudades son el instrumento más eficaz para humanizar el proceso de globalización y regenerar la democracia.

La originalidad de Barber es llevar este discurso hasta el final, aunque de este acto de audacia también surgen los principales defectos del libro. Quizás para defender con más fuerza la necesidad de crear un parlamento mundial de alcaldes, el autor plantea su discurso desde una fe en las ciudades que a veces resulta demasiado candorosa –como cuando afirma que los terroristas odian a Estados Unidos, pero que no tienen nada contra Nueva York. Ya está bien de hacer de la necesidad virtud. Pero no sabemos –porque no lo dice– hasta qué punto es consciente de que buena parte de los fenómenos que describe y las soluciones que propone parten de un hecho tan sencillo como el debilitamiento del poder occidental y su necesidad de fragmentarse para no caer en la inanidad retórica.

Quizás por ello la propuesta tiene un aire de salirse por la tangente, de brindar al sol a medio camino entre la genialidad y el infantilismo. Es significativo, en este sentido, el prólogo que Barber firma para la edición catalana, ya que lo podría haber escrito cualquier portavoz de la tercera vía –del *statu quo* autonómico. A menudo Barber parece olvidar que las ciudades no promueven guerras porque los estados ya las hacen –o las han hecho– por ellas. Es como si no fuera consciente de que uno de los elementos que da prestigio a las ciudades es la limitación de su poder, su poca capacidad de influir en el mundo de manera traumática y directa.

En la lógica del libro resuena ese discurso que en Cataluña hemos oído tantas veces sobre los problemas reales de la gente y la gestión entendida como una acción neutra. Es verdad que la gestión de las ciudades aporta capacidad de concreción a los políticos, pero también es innegable que esta capacidad de concreción se refugia en realidades cada vez más pequeñas y empíricas a causa de la misma decadencia del poder que la ejerce. ■

Marta Ballesta

Tiempos de humo, ruido y máquinas

Barcelona, ciutat de fàbriques. Gelats, joguines, perfums... els productes quotidians
[Barcelona, ciudad de fábricas. Helados, juguetes, perfumes... los productos cotidianos]
Autora: Mercè Tatjer
Albertí Editor y Ayuntamiento de Barcelona
221 páginas. Barcelona, 2014

Centros de creación artística, oficinas de diseño, talleres de artesanos... Espacios que nacieron para acoger la fabricación en serie de los productos más variados se dedican actualmente a usos diversos. La arquitectura es, en la mayoría de los casos, la única expresión que ha sobrevivido de una intensa actividad industrial que determinó el paisaje y el desarrollo urbano desde finales del siglo XVIII hasta las postrimerías del milenio. *Barcelona, ciutat de fàbriques* repasa este patrimonio, pero tiene el valor y el interés de ir más allá del aspecto monumental y analizar de manera integral este fenómeno histórico, económico y social.

La doctora en geografía y experta en geografía e historia urbana Mercè Tatjer acumula años de investigación académica, pero también de trabajo sobre el terreno y de contacto con la gente. No es de extrañar, pues, que esta

sensibilidad impregne las páginas de una obra que, aunque solo sobre el papel, restituye la vida de esos centros fabriles y reconoce la aportación de sus trabajadores. Y que también pone al lector en la piel de los barceloneses que asistieron a las transformaciones que implicaron estos procesos.

El libro nos invita a entrar en una de las primeras casas de paraguas y sombrillas, que todavía conserva la fachada de la tienda, conocida por su emblemático dragón, en el Pla de la Boqueria. O a experimentar con los primeros sistemas de fabricación de hielo artificial, que se vendía en barras a los particulares. A sonreír con la ilusión de los niños ante unos juguetes que democratizaron su presencia doméstica o a descubrir los cromos que escondían las tabletas de chocolate y que se convirtieron en una eficaz herramienta de aprendizaje en un mundo donde el acceso al conocimiento no estaba al alcance de todos. A sentir los olores de los jabones y perfumes que ocupaban los tocadores femeninos. A reconocer el valor primordial del sector textil y la aportación de las artes gráficas y las editoriales barcelonesas con proyección internacional. O a visitar las vaquerías que ofrecían leche fresca o alguna de las cervecerías que reflejaban la popularización de esta bebida.

Y es que, acertadamente, son los productos los que guían al lector a la hora de conocer la naturaleza de los diferentes sectores que hicieron crecer la ciudad. Todo ello con la ayuda de la publicidad, una especialidad que apareció en paralelo a la explosión empresarial y que fue fundamental en la consolidación de muchas marcas. De hecho, la experimentación y la calidad, con la implicación de artistas de gran prestigio, fueron constantes en los carteles y los anuncios que aparecían en la prensa, como reflejan las imágenes incluidas en el libro.

Albertí Editor continúa su labor de recuperación y divulgación del pasado de nuestra ciudad. En este caso, con una obra para un público amplio que contextualiza y reivindica el fuerte peso de nuestro patrimonio industrial y ayuda a leerlo en el presente. Y a seguir su rastro con las recomendaciones que, al final de cada capítulo, animan a probar los productos y a visitar los espacios supervivientes de esta tradición. ■

Josep Maria Cortina

Un compendio de nuestro pasado fotográfico

Reporters gràfics. Barcelona 1900-1939

Autores: Observatorio de la Vida Cotidiana, Andrés Antebi Arnó, Teresa Ferré y Pablo González Morandi

Edita: Ayuntamiento de Barcelona
Barcelona, 2015
173 páginas

Reporters gràfics. Barcelona 1900-1939 se propone recuperar el legado de la fotografía catalana del primer tercio del siglo xx hasta la Guerra Civil, un periodo en el que se produjo la eclosión del fotoperiodismo. Los autores de este volumen han realizado una exhaustiva investigación en las hemerotecas que les ha permitido redescubrir los trabajos de veintisiete de los fotorreporteros más representativos de aquellos años, desde los más conocidos hasta ahora –como Merletti, Pérez de Rozas, Brangulí o Centelles– hasta una serie de profesionales que el paso del tiempo y el silencio de la posguerra habían dejado en el olvido: Badosa, Torrents, Gaspar, Casas y tantos otros.

El equipo de trabajo se ha constituido a partir del Observatorio de la Vida Cotidiana, una asociación que ya había trabajado en muchos otros proyectos y publicaciones de investigación fotográfica, como *Cops de gent 1890-2003*. Con la aportación de diferentes colaboraciones, el antropólogo Andrés Antebi, el historiador Pablo González y la periodista Teresa Ferré

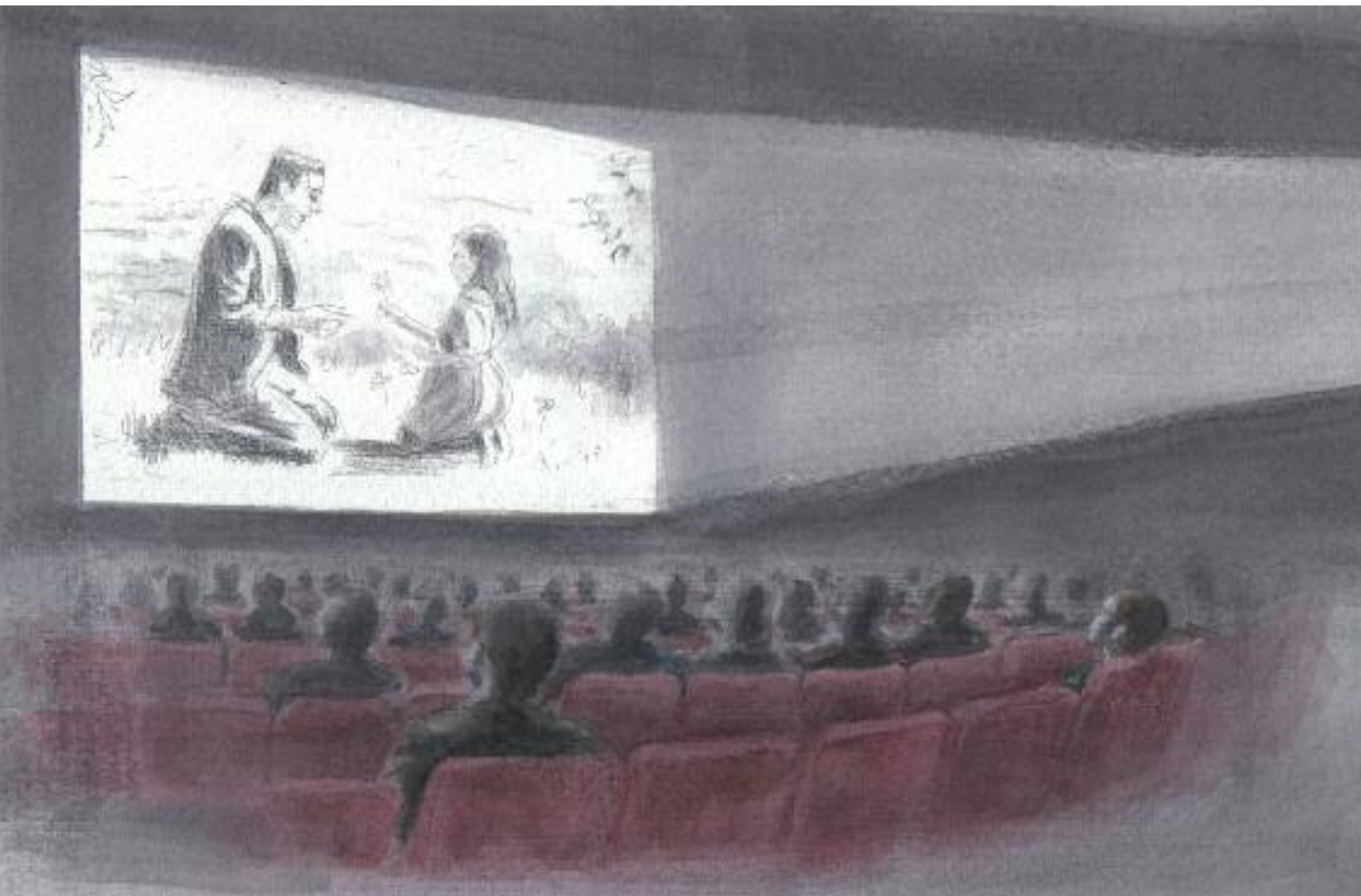
han explorado la prensa de aquellos años para investigar la trayectoria de unos fotógrafos que habían caído en el anonimato. Los autores han contactado con sus familiares, han examinado sus archivos y han estudiado y seleccionado las imágenes más relevantes. Las fuentes consultadas son amplísimas: 20 archivos familiares, 32 archivos de instituciones públicas y museos y 95 periódicos y revistas de la época.

Todo este trabajo se ha hecho con una visión marcadamente histórica, situando publicaciones y personajes en el contexto de los principales hechos históricos de este intenso primer tercio del siglo xx. El lector viajará a los hechos de la Semana Trágica de 1909, a la dictadura de Primo de Rivera, a la Exposición Universal de 1929, a la República y a la Guerra Civil. Y revivirá escenas de la vida laboral, religiosa y deportiva de aquellos años.

El trabajo se estructura en dos volúmenes que se presentan juntos en un estuche. El primero se inicia con una introducción de Xavier Theros y contiene el grueso de los escritos en los que de forma cronológica y temática se analiza la evolución técnica y profesional del fotoperiodismo, sus formas de relación con los medios y los poderes públicos y sus éxitos y miserias. Incluye, y esto supone una información inédita, una biografía bastante completa de la vida de cada uno de estos veintisiete fotógrafos. En su redacción han sido fundamentales los contactos personales que los autores y otros colaboradores han podido mantener tanto con familiares como con conocidos de los fotoperiodistas.

El segundo volumen, de más de 280 páginas, recoge, ordenadas cronológicamente, reproducciones de periódicos, revistas y fotografías de los reporteros estudiados. Todo un compendio de nuestro pasado gráfico.

La publicación se inserta en el clima de creciente interés por la fotografía documental que se está produciendo en los últimos años. *Reporters gràfics. Barcelona 1900-1939* tiene el interés añadido de que parte de una investigación histórica de base que nos permite recuperar actores olvidados y descubrir materiales inéditos. Una tarea que debe agradecerse a los promotores del proyecto y, en particular, al equipo del Observatorio de la Vida Cotidiana. ■

© Juliet Pomés

Joaquim Carbó
Escritor

Los cines que he visto morir

Se me permitirá que derrame una lagrimita por todos los locales de barrio desaparecidos y, aún más, por aquellos que vi inaugurar, algunos en olor de multitudes.

A partir de 1939 –¡maldita posguerra!–, la mayor parte de la población llevaba luto por algún familiar que había muerto en la retaguardia, en el campo de batalla o sobre la arena de los campos franceses, o vivía en un constante desasosiego por el destino que les esperaba a los que estaban encerrados en campos de concentración o en la cárcel. Un buen recurso para espantar el hambre y soñar era la sesión doble de un viejo cine de barrio donde, pese a la incomodidad de las butacas, huías del presente y vivías en uno de los lujosos y sofisticados habitáculos de comedia americana, navegabas por el Caribe en veleros de piratas, reías con los hermanos Marx o asistías con un nudo en la garganta a los experimentos de un célebre fabricante de monstruos.

El único de mis cines de aquella época que resiste es el Bosque, donde mi padre, en los años veinte, había asistido a zarzuelas. Hoy, la amplia platea, los palcos y un enorme gallinero se han convertido en un complejo de nueve salas. Por lo tanto no se puede decir que haya desaparecido, sino que se ha transformado. La fachada conserva las carátulas de Gargallo en las que se representó a sí mismo y a sus colegas Nonell, Nogués y Picasso.

Pasadas las tres de la tarde de un sábado, a principios de la década de los cuarenta, me quedé literalmente pegado al banco del gallinero del Bosque, donde, además del complemento, se proyectaba la versión de *Frankenstein* en que Boris Karloff interpreta al monstruo. Y no salí hasta pasadas las nueve, ya que volví a ver la película, porque nadie te impedía enlazar dos sesiones consecutivas. Cuando pisé otra vez la rambla de Prat, encontré a mi padre, desesperado, que preguntaba al portero del cine y a la gente que salía si habían visto a un niño como yo. Aquel exceso me costó dos meses sin el cine de los sábados por la tarde.

El que sí que ha desaparecido por completo es el cine Smart, de la calle Gran de Gràcia junto a Ros de Olano, inaugurado en 1910. Tras la Guerra Civil, cuando la dictadura obligó a cambiar todos los nombres extranjeros a menos que fueran alemanes o italianos, el viejo Smart pasó a llamarse Proyecciones. Ya de adolescente, una tarde de sábado que con un amigo, en lugar de estudiar, decidimos pasarla en el Smart, al volver a casa encontré a mis padres a punto para ir al cine en familia, sin precisar qué querían ver. Se iba al

AFB

El Coliseum, uno de los principales locales de estreno, un lujo inalcanzable para mucha gente durante las décadas de posguerra. En la imagen, el cine entre 1923 y 1925

cine, entonces, sencillamente. Por el camino que emprendimos tanto podíamos ir al Bosque como al Select como al Proyecciones, pero la sala que habían elegido era la misma que ya me había acogido aquella tarde. Callé para no delatarme, y me tragué el mismo programa que acababa de ver. Por suerte, en una salía June Allyson. ¡Y tanto! ¡Se llamaba *Al compás del corazón!*

Bajando por Gran de Gràcia, pero a mano derecha, estaba el Mundial. Allí recuerdo haber visto *El lago de mis ensueños*, con Kristina Söderbaum, una película de un romanticismo enfermizo, de esas con que los nazis se enternecían mientras rustían judíos. Aquel día coincidí en la calle con una pareja que hacía poco que salían juntos. Y yo, que todavía era un niño, no me separé de ellos. Mi madre me reprendió por mi falta de tacto, pues no había captado que querían estar solos. Durante muchos años estos dos cines, el Mundial y el Proyecciones, ofrecían el mismo programa, tal como pasaba con el Bosque y el Principal, o con el Capitol y el Metropol, el Arenas y el Liceo... Por entonces era habitual toparse por la calle con algún ciclista que transportaba en una mochila, de local en local, unos estuches metálicos con los rollos de las cintas para que los operadores respectivos las empalmaran. Si un incidente de circulación impedía la llegada a tiempo del repartidor, los espectadores no teníamos más remedio que patear para expresar nuestro disgusto ante la pantalla en blanco.

Si un sábado por la tarde visitaba un piso de la calle de Jesús, de Gràcia, los abuelos eran lo bastante generosos

Un recurso para espantar el hambre y soñar era la sesión doble de un tronado cine de barrio. Los de estreno quedaban fuera de nuestro alcance.

para aflojar las pocas monedas que valía la entrada del Comèdia, situado en un callejón tras la Casa Fuster. ¡Una tarde vi allí *El mago de Oz!*

Una noche que fuimos con mis padres a este Comèdia –nada que ver con el multisalas que hay ahora en el chaflán de la Gran Vía con el paseo de Gràcia–, daban una película que nos pareció la más lenta y aburrida que habíamos visto nunca. Muchos años más tarde, con cierta experiencia como espectador, la curiosidad me hizo buscar qué era lo que nos había desagradado tanto de *El bosque petrificado*. A partir de un guion de Robert Sherwood, dirigida por Archie Mayo e interpretada por Leslie Howard, Bette Davis y Humphrey Bogart, era una pequeña joya. ¿Cómo podía ser que hubiéramos hablado tan mal de ella?

Subiendo Gran de Gràcia se encontraba el local inaugurado en 1908 como Trilla, y que más tarde pasó a llamarse Estudi Cirera, Select –Selecto, claro está, a partir de 1939– y Fontana, antes de que cerrara en 1988. En mis tiempos ofrecían variedades. Y por el lado de Sant Gervasi, junto al Mercado de Galvany, “la barraca”, llamado igual que el mercado. Ya era casi adolescente cuando acudía a este local en compañía de un grupo bastante desharrapado. Y si un día me presentaba más tarde de la cuenta, los demás ya habían entrado y todo estaba a oscuras, nadie protestaba si gritaba: “Eh, Freixas, ¿dónde estáis?”, para orientarme.

En este recorrido nostálgico no ha aparecido ni un solo local de estreno. No estaban a nuestro alcance. Solo recuerdo una noche en que un pariente adinerado me llevó al general del Coliseum a ver *Trader Horn*.

Se me permitirá que derrame una lagrimita por todos estos locales y, aún más, por aquellos que he visto inaugurar, algunos en olor de multitudes, y que también han desaparecido. De entre los que quedaban en mi zona recuerdo el Roxy, de la plaza de Lesseps; el Balmes, junto a Marià Cubí; el Aristos, de la calle de Muntaner, que se transformó en el Teatro Moratín y ahora es Luz de Gas; el Arcàdia, de la calle de Tuset; los Arkadin, de la Travessera de Gràcia junto a la Via Augusta, y el Windsor, de la Diagonal.

Es evidente que se han inaugurado nuevas salas –aunque no en el barrio!–, pero eso, y la recuperación del Boliche, del Texas y, ahora mismo, del Phenomena, no compensa, ni mucho menos, la lista de los locales desaparecidos en nuestra ciudad. ■

TAXI

www.bcn.cat/bcnmetropolis
<http://twitter.com/bcnmetropolis>

Ajuntament
de Barcelona

